● ȘI A FOST ORA H — RELATĂRI DIN ISTORICA ZI DE 23 AUGUST 1944 ● NEGRU VODĂ — PERSONAJ ISTORIC REAL ● GLORIA ȘI UMILINȚA LUI GALILEI ● OVIDIU AVEA DREPTATE ● A DOUA DINTRE CELE PATRU MINUNI ALE ANGLIEI ● Din cronica moravurilor politice trecute : FRIPTURISMUL ● REABILITAREA IOANEI D'ARC.

magazin istoric

REDACTOR ŞEF

CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei : DUMITRU ALMAŞ, CONSTANTIN ANTIP, VIRGIL CĂNDEA, TITU GEORGESCU, DINU C. GIURESCU, NICOLAE MINEI (redactor-şef adjunct), ŞTEFAN PASCU, M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA, ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

HARALAMB ZINCĂ : Și a fost ora H. . 2

● Ediție specială ● Maiorul von Werner e calm ● Ascunzătoarea din podul clădirii ● Ce s-a petrecut în „salonul galben" ● Arestarea ● Domnul baron e căutat de legație ● „Clienții" părăsesc seiful ● Indicativul „U.03"... și alte momente petrecute în memorabila zi de 23 August 1944.

VASILE NEGREI: Escadrilele au fost salvate 17

I. FELEA : O familie de socialiști : Păunescu 19

Șase frați, șase luptători. Căutau să învețe, să cunoască lumea și să lupte împreună pentru transformarea ei.

DUMITRU GANCIU : Elena Filipovici : demnitate și curaj revoluționar . 25

ROBERT S. LOPEZ : Carol cel Mare — întemeietorul unui imperiu debil . 26

Ce spune și ce nu spune legenda despre un monarh care, de-a lungul veacurilor, a întreținut faimă, idealuri, pasiuni, controverse.

TRAIAN FLOREA : Începuturile relațiilor diplomatice româno-cehoslovace . 32

G. D. FLORESCU și DAN PLEȘIA : Negru Vodă — personaj istoric real . 37

Enigma „descălicătorului" din veacul începutului de țară constituie unul din cele mai interesante capitole ale istoriei patriei.

GHEORGHE LUPU : Gloria și umilința lui Galilei 43

Nouă versiune despre viața celebrului savant, „a cărui glorie — cum scria unul din contemporanii săi — strălucește pe cer și se răsfrînge pe pămînt".

N. PETREANU și I. COMAN : Fișă de istorie politică. Primăvara 1928 : Partidul național-țărănesc la porțile puterii . . 48

● O înmormîntare precipitată ● Liderul... „a prins pasărea cu căciula" ● „Vom încărca guvernul liberal în căruțe..." ● „Roatele de voinici" ● „Disciplina" P.N.Ț. și revolta maselor ● Răsună „Internaționala" !

ION IONAȘCU : Ceasornicul istoriei. 56

Cum au evoluat, în decursul mileniilor, preocupările oamenilor pentru a măsura timpul.

PAUL BARBU : O curte provincială a lui Mihai Viteazul 64

magazin istoric

Nr. 8 (41) — august 1970

CONSTANTIN SCORPAN : Ovidiu avea dreptate 65

Mărturii despre continuitatea populației autohtone în Dobrogea romană.

— Atena, 1970 : Interviul nostru cu C. C. Giurescu, despre al doilea Congres internațional de studii sud-est europene 70

GH. BULGĂR : Voiçi la Roumanie ! . 72

C. OSZÓCZKI : Mutuus amor civium . 73

TIBERIU PAȘCANU : Asasinul lui Mozart 74

„Mor otrăvit de mîna lui Salieri". Acestea sînt cuvintele rostite de marele compozitor înainte de a intra în agonie. Cît adevăr cuprind ele ?

ȘTEFAN T. EȘANU : Un document necunoscut de la Vlad al II-lea Dracul 77

AL. GH. SAVU : Din cronica moravurilor politice trecute : Fripturismul . . 79

...a fost la conservatori — și conservatorii l-au făcut deputat și senator ; a fost la averescani — și averescanii l-au făcut, rînd pe rînd, ministru de justiție, de finanțe și de interne. A fost la național-țărăniști, la liberali, la iorghiști, s-a certat cu ei, s-a împăcat...

RICHARD I. K. ATKINSON : A doua dintre cele patru minuni ale Angliei — pietrele uriașe de la Stonehenge . . . 84

— Dosarele judiciare ale istoriei : Reabilitarea Ioanei d'Arc 88

Desfășurat la Paris și la Rouen în 1455-1456 și menit a restabili adevărul, procesul a fost precedat de o largă și minuțioasă anchetare a celor care o cunoscuseră pe eroina din Orléans. Și astăzi, istoricii și cititorii se pasionează pentru cunoașterea epopeei Ioanei d'Arc.

— Panoramic 96

— Din presa de acum 100 de ani . 98

— Poșta redacției 99

ÎN NUMĂRUL VIITOR:

● Splendori și enigme ale unei culturi străvechi pe pămîntul românesc : Cucuteni ● Tricolorul românesc peste veacuri ● **Pagini inedite din Jurnalul lui Scarlat Callimachi** ● Procesul de la Nürnberg ● **Există un portret al lui Basarab întemeietorul ?** ● O sîngeroasă înfruntare pentru tronul Rusiei : Boris Godunov și falsul Dimitrie ● **Doi aliați electorali : Maniu-Codreanu** ● Cristofor Columb la curtea lui Baiazid al II-lea ? ● **Șoferul fostului rege Carol al II-lea raportează spionajului nazist** ● Mesaje descifrate după patru milenii

ȘI A FOST ORA

HARALAMB ZINCĂ

DINTR-O FILĂ DE CALENDAR:
Miercuri
23
August 1944
Soarele răsare la 5,28. Apune la 19,08

La ora 6,30, nici un minut mai devreme, nici un minut mai tîrziu, tehnicienii celor două posturi (Băneasa și Bod) ale Societății Române de Radiodifuziune conectau instalațiile, treceau la aceeași fază, denumită laconic „încălzire", controlau apoi, după un ritual intrat în obișnuință, cum funcționau frecvențele și telefonau la București: „Totul e în ordine!"

Publicăm cîteva extrase dintr-o lucrare în pregătire la Editura militară. Autorul ține să precizeze: Și a fost ora H este rodul unei îndelungate documentări, în decursul căreia am stat de vorbă cu sute de participanți la înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944 — luptători comuniști și antifasciști, generali, ofițeri și soldați — veterani ai războiului antihitlerist — foști conducători ai unor partide burgheze. Am răscolit arhive, am studiat nenumărate documente, am citit mii și mii de pagini de memorialistică. Cu toate acestea, e foarte probabil ca în volum unele episoade ale marelui eveniment să fie insatisfăcător realizate sau unilateral interpretate din pricina absenței unor documente. De aceea, consider Și a fost ora H drept o CARTE DESCHISĂ: în acest sens, orice completare, evident susținută de documentele de rigoare, va fi bine venită.

Nicolae Ceaușescu:

● Insurecția armată din august 1944 a putut fi înfăptuită datorită unirii clasei muncitoare și a tuturor forțelor democratice și patriotice. În desfășurarea acestor evenimente istorice, Partidul Comunist Român și-a îndeplinit cu cinste misiunea de a organiza și conduce lupta întregului nostru popor pentru o viață mai bună, pentru socialism.

● Înfăptuirea cu succes a insurecției armate a fost posibilă și datorită împrejurărilor internaționale favorabile. Am în vedere în primul rînd strălucitele victorii ale Armatei sovietice — care a dus greul războiului — precum și ale celorlalte armate din coaliția antifascistă.

● Un factor extern pozitiv îl constituia în această perioadă avîntul revoluționar declanșat într-o serie de țări din Europa, intensificarea luptei popoarelor, care, în perspectiva apropiatei înfrîngeri a Germaniei hitleriste, militau pentru transformări democratice, progresiste, în țările lor, pentru instaurarea unor regimuri politice care să nu mai facă posibilă reapariția pericolului fascist, pentru promovarea unei politici de pace și colaborare liberă între state.

DIȚIE SPECIALĂ

În difuzoarele aparatelor de radio deschise răsuna semnalul posturilor românești.

După un minut de *semnal* din melodia pe care un ac o smulgea din adîncurile unei plăci, urma un cucurigu prelung. Și cînd, în sfîrșit, „cocoșul" se retrăgea pentru 24 de ore din programele emisiunii, răsuna glasul nevinovat al unui băiețel pe care mulți ascultători și-l imaginau îmbrăcat într-o cămășuță de noapte, stînd îngenuncheat în fața icoanei și rostind „Tatăl nostru".

După rugăciune, tehnicianul de serviciu scotea placa, aprindea un micuț bec roșu, anunțînd astfel crainicul că poate să-i dea drumul. Mereu pe același ton de om bine dispus, speakerul vestea tuturor : „Aici Radio România, Radio București ! Domnilor și doamnelor, bună dimineața ! Dăm ora exactă. Cînd va bate gongul, va fi ora șapte și treizeci de minute".

Începuse o nouă zi, cu un cer adînc, difuz și un soare fierbinte, dogorîtor chiar din primele minute ale ivirii sale orbitoare. Vînzătorii de ziare aveau să străbată orașul de la un cap la celălalt, alergînd ca într-un cros nesfîrșit, strigîndu-și marfa cu o pasiune inexplicabilă : „'diție specială !", „Universuu' !", „Timpuu' !", „'diție specială !", „la comunicatu' !"

O zi ca toate celelalte. Luai ziarul, numărai în palma întinsă a „ziaristului" patruzeci de lei, iar apoi te trăgeai mai la umbră pentru a-l răsfoi. Ochii obișnuiți să parcurgă coloanele cotidianului preferat se îndreptau aproape mecanic în colțul din dreapta, sus, al paginii întîi, unde găseau comunicatul asupra operațiilor militare. [...]

Te frămîntau tot felul de gînduri. Te hărțuiau fără milă întrebările. Căutai în coloanele ziarului răspunsuri și în locul lor găseai :

„Șoșoni bărbătești — marca Quadrat. Lei 3990. Stoc limitat. Galeriile Lafayette".

De erai cititor al ziarului „Timpul", sau al „Universului", sau al „Ecoului", întrebările, neliniștile erau aceleași. Deschideai ziarul „Timpul". În clipa următoare, auzeai sau ți se părea că auzi canonada tunurilor și te întrebai ce se va alege din tine, din familia și țara ta ? Și găseai :

...Articolul *Clădirile viitorului*, în care autorul încerca să te convingă că *„întrebuințînd piatra naturală sub formă de boltă la construcția acoperișului se pot apăra* (de

bombardament — *n.a.) chiar și clădiri de locuit*".

...Rubrica „Efigii", care, de astă dată, aducea un omagiu lui „Tarzan — omul maimuță". Fratele tău, fiul sau prietenul se prăpădeau pe front ori într-un spital militar, iar ziarul te îmbărbăta, povestindu-ți că Tarzan „...*era frumos și temerar ca însuși Hercules, mai singuratic ca Robinson, crud ca un om al cavernelor*".

Nu lipsea din ziar nici „Sfatul medicului". În ziua de 23 august 1944 și-l intitulase : *Nevrozismul, sexul și sexualitatea.*

Așteptai ziarul de la primul ceas al dimineții. Strigătul vînzătorului te înviora brusc, fără un anume motiv. Anii de război îți formaseră reflexul. Ca un cancer te rodeau întrebările și deschideai nerăbdător „Universul", cu speranța că, în sfîrșit, vei afla un răspuns, măcar unul... Dar cotidianul tău îți oferea pe pagina întîia, ca pe un avertisment, o fotografie înfățișînd noua armă a nemților — *V-1* — gata de a-și lua zborul spre Anglia.

„'diție specială !" — strigau vînzătorii de ziare.

Ca să mai uiți din întrebările ce te mistuiau ca niște flăcări de nestins, ziarele te trimiteau să vezi filmele : „Cvartetul vienez", „Fiii marchizului", „Doamna și mortul", „Masca lui Borgia", „Scandal la Neapole" ; sau te trimiteau la teatrul de revistă să te amuzi la spectacolele : „Adăpostul Giocondei", „În spațiul Alhambrei liniște deplină", „O raită prin rai" ; sau îți recomandau să te duci la hipodromul Băneasa, unde, în cadrul probei principale a zilei — Premiul *Volo Worthy* — ai fi putut, jucînd la curse, să cîștigi 100 000 de lei. În grija lor pentru reușita ta în viață îți săreau în ajutor și cu un pronostic : „mizează pe *Aramă* și *Cerbus*".

„'diție specială !" — strigau vînzătorii de ziare. „Universuu' !", „Curentuu' !", „'diție specială !"

Era cald, iar „ziariștii" alergau nădușind pe străzile Capitalei...

AIORUL VON WERNER E CALM

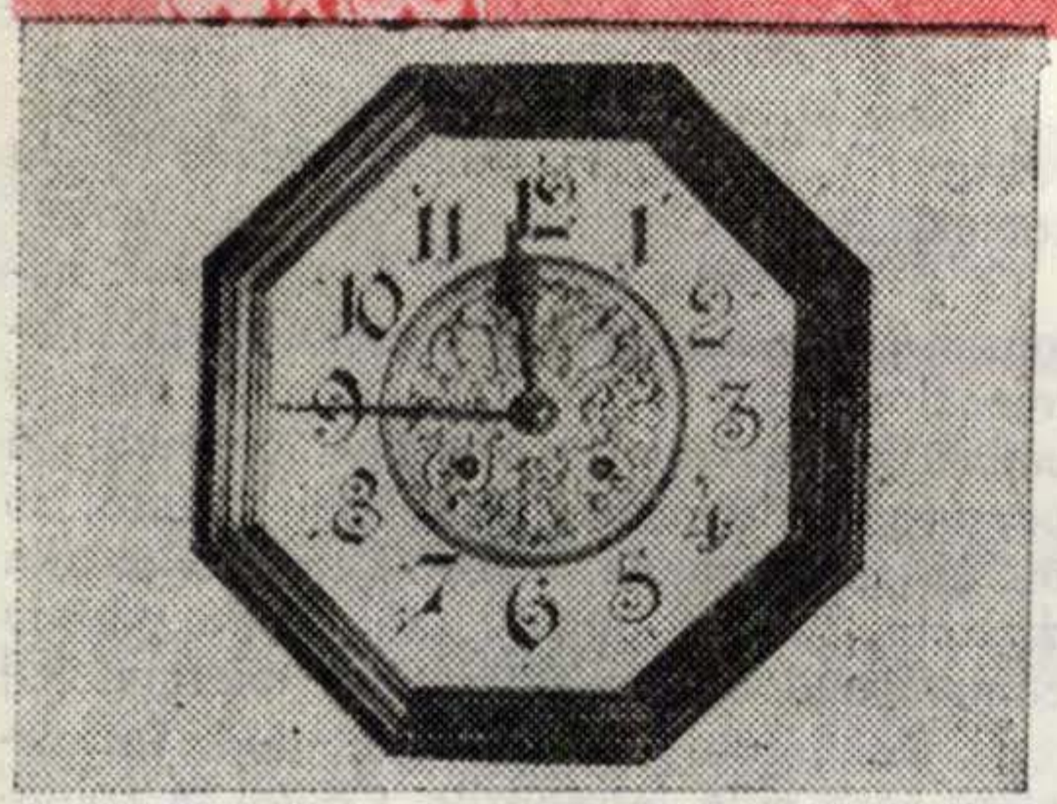

Un subofițer îi aducea ziarele și i le punea pe birou, mereu în același loc, în dreapta sa. Maiorul von Werner îi mulțumea sec și subofițerul se retrăgea abia auzit.

Din pricina caniculei, maiorul luase obiceiul să citească presa românească la prima oră, ceea ce îi permitea să redacteze și să încheie buletinul destinat personal ambasadorului Manfred von Killinger ceva mai devreme decît în alte dăți ; după care putea să plece la Snagov, să-și petreacă liniștit ziua. I se aduseră ziarele. Spuse, fără să se uite la subaltern, un *Danke* de gheață. Cînd rămase din nou singur, dădu drumul la ventilator, apoi se apucă să citească presa. În fața sa stăteau rînduite pe cristalul biroului tot felul de creioane colorate. Păreau lipite între ele. Fiecare culoare însemna în limbajul său altceva. De 1 183 de zile executa în cadrul serviciului de informații al baronului una și aceeași misiune : încerca să stabilească, prin mijlocirea ziarelor și a revistelor, nivelul la care se afla moralul poporului român.

Ventilatorul bîzîia discret. Von Werner își aprinse un trabuc subțire cît o macaroană și se apucă de lucru. Citea cu răbdare. Nu-și îngăduia să caște, deși ziarele românești i se păreau șterse și neinteresante. Cînd și cînd lua de pe birou cîte un creion și încercuia ceea ce-l interesa.

Citea destul de repede, dar nu fără atenție. Avea un fler aparte, știa către care rubrici să-și îndrepte privirile. De pildă, în ziua aceea fierbinte de august, la rubricile „Colțul refugiaților" depistă două anunțuri care-l puseră pe gînduri. Le încercui cu un creion albastru, propunîndu-și a le semnala spre verificare. *„Larisa, te roagă Sorin să-i scrii în comuna Găetești-Ilfov"* — se spunea în primul anunț ; în cel de-al doilea i se comunica domnului *„Gogu Duport, refugiat la Brad, că domnul I. Mateescu s-a reîntors la domiciliul său din București"*.

În primul caz, ca și în al doilea, îi displăcu rezonanța celor două nume : Larisa, Duport... De ce să-și încarce conștiința ? Mai bine să semnaleze organelor în drept. Nu el va trebui să-și bată capul ca să afle cine și ce se ascunde în dosul acelor două anunțuri.

Curînd își încheie lectura, trecu la redactarea buletinului. Încheie și în această zi cu cuvintele devenite clasice : *„Situația în România este liniștitoare"*.

După care, plecă la ștrand.

Era ceasul cînd și agenții Siguranței generale a statului își scriau rapoartele :

Pe strada Lahovari s-a găsit scris cu creta: „Vrem pace !" În cabina stației de tramvai din str. Armenească, agitatori comuniști au scris cu vopsea cuvîntul „Pace". Au mai scris pe zidurile imobilelor de pe strada Armenească (nr. 25, 27, 37, 45) cu litere de 20 de cm cuvîntul „Pace".

(Din raportul agentului N.R.)

În jurul Facultății de drept, comuniștii au lipit etichete din foiță de diferite culori, cu următorul text : „Pace ! Jos germanii și vînduții lor ! Vrem Ardealul răpit de ei ! Tineret patriotic, veniți în rîndurile noastre !"

(Din raportul agentului I.C.)

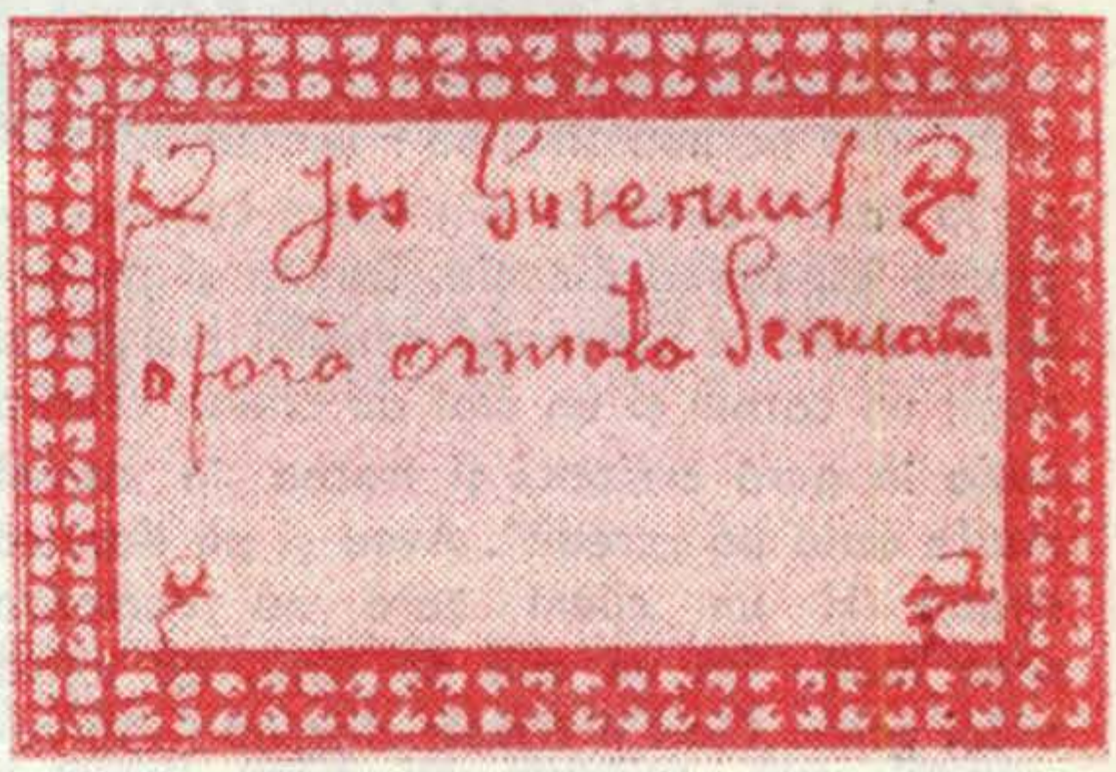

Agenți de propagandă ai mișcării comuniste au aruncat manifeste în curțile de pe Calea Griviței și împrejurimi. Manifestele sînt tipărite pe hîrtie de dimensiuni de 8/11 centimetri cu următorul conținut :

„Libertate, pîine, pace,
noi asta vrem.

Hitler și Antonescu au dat Ardealul grofilor unguri, iar Armata română au trimis-o la moarte în Rusia.

Numai ruperea alianței și ieșirea din război sau numai pacea cu Națiunile Unite, numai o bună înțelegere cu Uniunea Sovietică ne pot salva țara de la un dezastru total. Hitlerismul nu renunță la război și crime, el trebuie distrus.

Grupul patriotic Griviția"

Pe verso e tipărit următorul text :

„Moarte criminalilor de război și complicilor lor. Citește, răspîndește-l, acționează !"

Se fac investigații pentru descoperirea și arestarea colportorilor.

(Din raportul agentului R.M.)

Împrăștierea de manifeste comuniste pe străzile Nerva Traian, din jurul Uzinei „Lemaître", Lînăriei, cu textul :

„Români, uitați-vă la ceas, timpul trece repede, luptați-vă ! Salvați țara, scuturîndu-vă de nemți. Jos nemții !"

Pe verso, manifestul are imprimat cadranul unui ceasornic care arată ora 11,45.

(Din raportul agentului B.D.)

ASCUNZĂTOAREA DIN PODUL CLĂDIRII

Nea Marin, zarzavagiul, se scula cu noaptea-n cap, își încărca coșurile cu marfă proaspătă, apoi își petrecea cobilița pe după umeri și-o pornea strigînd : „Zarzavagiuu !" pe la casele clienților din Vatra Luminoasă. Oprea ici, oprea dincolo. Dădea și pe datorie. Avea în buzunarul șorțului murdar și cîrpit un carnet și un ciot de creion chimic. Muia în gură creionul și trecea în carnet marfa dată pe „credit". Avea și pe dosnica stradă H un client care nu cumpăra prea mult : ba un chil de roșii, ba cîțiva ardei grași. Cînd îl auzea strigînd : „zarzavagiu", ieșea la poartă și-l oprea. Nea Marin îi cîntărea marfa, clientul — un bătrînel necăjit, care locuia, din mila proprietarului imobilului, într-o cămăruță de la subsol — îi plătea cu bani peșin și asta-i plăcea zarzavagiului. Dar de vreo două săptămîni, clientul nu mai ieșea la poartă. Casa părea părăsită.

Într-adevăr, casa — una din multele case conspirative ale partidului — fusese brusc părăsită. O cereau legile severe ale activității ilegale. La începutul lunii august, la Craiova, se produsese o cădere. Doi comuniști — soț și soție — deținători ai unui depozit de arme și muniții, încăpuseră pe mîinile Siguranței. Și deși se putea avea deplină încredere în dîrzenia și în conștiința celor doi arestați, semnalul de alarmă intrase în acțiune. Unul dintre cei doi cunoștea adresa casei din Vatra Luminoasă, sub al cărei acoperiș locuia și „inginerul Ceaușu" (numele conspirativ al tovarășului Emil Bodnaraș), și unde, în răstimpuri, se întrunea conducerea provizorie a partidului.

Tot aici, într-o ascunzătoare din podul clădirii, se găsea o casetă de fier ce se deschidea simplu, fără cifru, doar cu ajutorul unei cheițe lipsită de „personalitate". La ascunzătoare însă se ajungea ceva mai greu. Un singur om știa „cărăruia". Dacă S.S.I.-ul (Serviciul secret de informații), Siguranța generală a statului, Gestapoul ar fi bănuit cît de cît existența casetei și a celor cîtorva documente ce le închidea, nu s-ar fi dat îndărăt

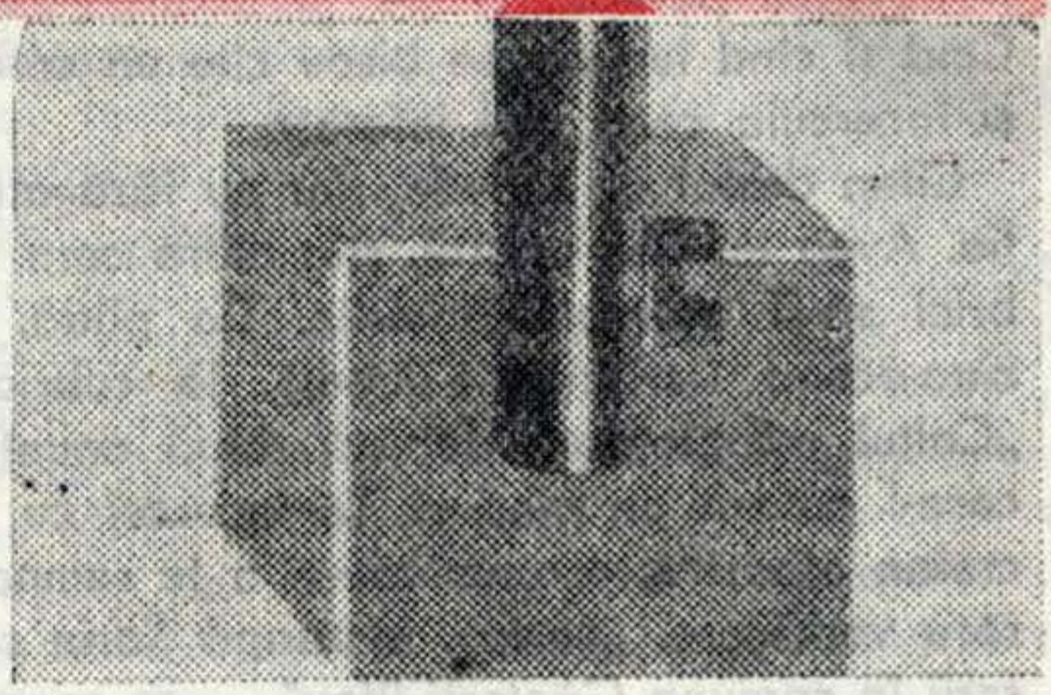

să pornească în căutarea lor răscolind orașul casă cu casă.

O casetă veche, de fier, la prima vedere simplă și neînsemnată. Înăuntrul ei își aflaseră lăcașul cîteva documente ce vorbeau despre activitatea care încă în după-amiaza aceleiași zile avea să schimbe destinul istoric al României. Printre ele, și planul inițial al insurecției armate, elaborat de partidul comunist, și ale cărui linii Emil Bodnaraș și Lucrețiu Pătrășcanu le prezentaseră și le susținuseră în ședința conspirativă din noaptea de 13 spre 14 iunie, în fața unor reprezentanți ai regelui, ai armatei (generalii C. Sănătescu, A. Aldea, Gh. Mihail și Vasiliu Rășcanu, colonelul D. Dămăceanu, Gr. Niculescu-Buzești, I. Mocioni-Stîrcea, Mircea Ioanițiu).

La acest plan de măsuri s-au adăugat, nu după mult timp, un al doilea, apoi un al treilea. Și tot în această casetă se păstrau și cele cîteva tabele întocmite de către specialiștii împuterniciți de conducerea partidului, cuprinzînd 92 de obiective germane ce trebuiau, la ora H, să fie blocate și atacate de către militari și luptători din formațiunile patriotice.

. . . . . .

În ziua de 23 august 1944, „Monitorul oficial", la rubrica „Deciziuni ale Curților marțiale", publica sentințele a 13 condamnări la moarte, a 12 condamnări la muncă silnică pe viață, a 3 condamnări la 5 ani muncă silnică.

În toți acești ani de război n-a fost zi în care „Monitorul oficial" să nu fi publicat rubrica Curții marțiale.

. . . . . .

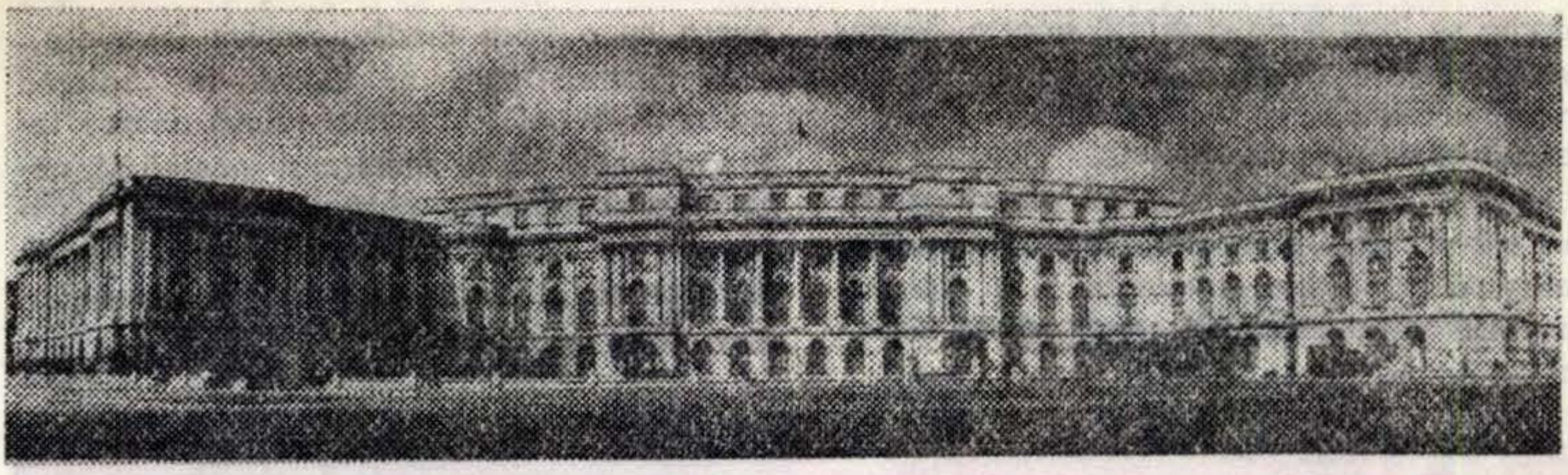

INGRATA MISIUNE A LUI MIHAI ANTONESCU

Termometrul înregistra o temperatură de +38°. Soarelc încinsese și înmuiase asfaltul. Conform orarului, obloanele magazinelor erau trase. Pe la colțuri de stradă, birjarii moțăiau laolaltă cu mîrțoagele lor, la umbra unor copaci. Orașul, din pricina caniculei, părea părăsit. Rareori cîte un taxi străbătea Piața Palatului. Jaluzelele de la „Athénée Palace" erau trase. Peste drum, hotelul „Splendid" dormea și el toropit de căldură. Curtea Palatului era pustie. La corpul de gardă, ofițerul de serviciu, locotenentul Mihai Șurmei, pîndea poarta înaltă de fier forjat. De la cancelarie i se comunicase ora cînd conducătorul [1] și vicepreședintele Consiliului de Miniștri vor sosi în audiență la Palat.

La ora 15,25, o mașină neagră opri în fața porții. Ofițerul o recunoscu — era a lui Mihai Antonescu — și se miră că sosea înaintea mașinii mareșalului. Ordonă deschiderea porții. Șoferul limuzinei făcu un ocol și frînă la scara intrării principale a aripei Cretzulescu. Ușierul se repezi să deschidă portiera, după care încremeni locului. Din mașină coborî un bărbat scund, îmbrăcat în ținută de rigoare — haină și vestă neagră, pantaloni reiați — afișînd automat un zîmbet de om bun și înțelegător.

Povestește generalul-locotenent în rezervă Emilian Ionescu, fost adjutant regal :

Eu l-am întîmpinat. Îl cunoșteam destul de bine. Avusesem prilejul să-l ascult vorbind în anumite împrejurări...

Întîmpinîndu-l, așa cum cerea protocolul Casei regale, am constatat că-și pierduse aerul de jovialitate de altădată. În ținuta sa neagră, cu mănuși albe, părea mai curînd un cioclu decît un ministru. Era abătut, speriat, iar fața cadaverică exprima zbuciumul său. A mormăit ceva. Am străbătut în tăcere culoarele răcoroase, dar pustii ale Palatului, am ieșit în grădină. De acolo, ne-am îndreptat spre Casa nouă, unde l-am introdus în „salonul galben" — numit astfel din pricina tapetului — destinat audiențelor. Apoi m-am retras, lăsîndu-l în seama generalului Sănătescu și a lui Mocioni-Stîrcea...

...Regele îi aruncă lui Mihai Antonescu o privire rece, iar la acel tremurat „Să trăiți, maiestate !" îi răspunse cu un aer distant, fără să-i întindă mîna. Atitudinea vădit ostilă a monarhului îl descumpăni pe vicepremier : se simți dintr-o dată redus la proporțiile sale reale și, speriat, ar fi vrut s-o rupă la fugă. În ultima clipă, mareșalul îi încredință se o misiune ingrată, cerîndu-i să-i prezinte maiestății sale cuvenitele scuze, căci treburi importante de stat și militare îl rețineau la Snagov. Urma, înainte de a se înapoia pe front, să se mai întîlnească cu Clodius [2] și cu Killinger...

Ascultînd încruntat explicațiile lui Mihai Antonescu, regele simți cum sîngele i se urcă brusc la cap. Pînă și acum, în cel de-al 12-lea ceas, mareșalul nu ezita să-l umilească și să-și bată joc de dînsul. N-o făcea întîia oară ; se anunța în audiență, fixa ora, Mihai I îl aștepta, iar mareșalul Ion Antonescu, dîndu-i de înțeles că el era adevăratul rege al României, își permitea să întîrzie cîte un ceas-două, uitînd de cele mai multe ori să-și ceară scuze. Acum procedase la fel. Numai că, de data asta, întîm-

[1] In legătură cu această audiență există două variante : a) ar fi fost inițiată de către rege ; b) ar fi fost solicitată de către cei doi Antonești. In cartea *Și a fost ora H*, autorul optează pentru cea de-a doua variantă.

[2] Reprezentantul economic în România al Germaniei hitleriste.

plarea se înscria pe o orbită aparte. Manevra de ultimă oră a conducătorului punea în primejdie planul fixat. Grosolănia mareşalului întrecuse orice limite...

— Sînt înzestrat cu depline puteri pentru a trata şi stabili orice angajament cu maiestatea sa în numele guvernului şi al statului, în locul conducătorului, rosti Mihai Antonescu cu o voce moale, de om intimidat...

În tăcerea care se lăsase în „salonul galben", Mihai Antonescu relată despre tatonările sale de la Ankara şi încercă să obţină consimţămîntul regelui pentru a pleca urgent, pe calea aerului, în Turcia. Regele îi răspunse însă că va hotărî în timpul întrevederii cu mareşalul.

SALONUL GALBEN

La ora 16,12, porţile Palatului se dădură din nou în lături, lăsînd să intre coloana conducătorului, formată din trei maşini. Din *Mercedes*-ul aflat la mijloc, unul din exemplarele blindate ale renumitei uzine, coborî mareşalul. Furia îi împurpurase obrajii. Clocotea şi se plesnea cu cravaşa de cavalerist peste carîmbul cizmei. Tonul tăios şi cazon pe care C. Sănătescu îl folosise la telefon îi spunea că Palatul însuşi îndrăznise să ridice nasul, ceea ce nu putea să nu-l scoată din sărite. Se cuvenea să administreze o nouă lecţie de autoritate, să amintească regelui că n-a încetat nici o clipă să fie conducător.

Povesteşte generalul Emilian Ionescu :

I-am ieşit în întîmpinare, raportîndu-i milităreşte. M-a ascultat, dar era într-atît de mîniat, încît atunci cînd a trecut pragul s-a împiedicat de covorul de la intrare şi era cît p-aci să cadă. Şi ca să treacă peste această întîmplare ridicolă, m-a întrebat cu o voce severă : „Ce face regele ? Ce este p-aici ?" Căutînd să nu-mi trădez emoţia, i-am răspuns : „...vă aşteaptă la Casa nouă. În Palat este linişte şi totul e normal". L-am condus spre locul audienţei, exact pe acelaşi drum pe care nu cu mult în urmă îl străbătusem împreună cu Mihai Antonescu. Acum erau amîndoi în Palat.

Din grădină se intra într-un hol a cărui lungime tăia exact în două jumătăţi egale clădirea. În stînga, două uşi — una dădea în „salonul galben", cealaltă într-o sufragerie, încăperile comunicînd între ele. În dreapta, alte două uşi : una dădea în biroul regelui, cealaltă într-unul din dormitoare. Şi aceste încăperi comunicau între ele.

Cu o voce sugrumată de emoţie, regele îl pofti pe mareşal să ia loc la masă. Se aşează. Mareşalul se aşează şi el în stînga generalului Sănătescu. Atmosfera părea mai curînd a unei conferinţe de lucru decît a unei audienţe regale. Poate şi pentru că regele se prezentase îmbrăcat într-o bluză bleu şi o pereche de pantaloni vechi, fără dungă.

Mai mult din obişnuinţă, Ion Antonescu îşi netezi şuviţele rare şi cărunte care-i acopereau chelia, apoi, asemenea unei fiare încordate, îşi fixă ochii de culoarea oţelului pe faţa regelui, care rosti :

— Am aflat că ruşii au spart frontul. Aş dori să ştiu ce măsuri intenţionaţi să luaţi ?

Mareşalul nu găsi întrebarea prea explozivă şi începu să explice că, într-adevăr, Armata sovietică înaintase, dar că nu era o înaintare neprevăzută, aşa că într-o zi-două va fi oprită. Unde ? La timpul şi locul oportun...

— Situaţia e foarte critică, aprecie Mihai, respectînd întru totul indicaţiile primite cu privire la modul în care să conducă audienţa. [...] (A urmat o discuţie de trei sferturi de oră, timp în care Ion Antonescu a expus situaţia potrivit punctului său de vedere, referindu-se şi la posibilitatea unui armistiţiu, însă numai cu consimţămîntul lui Hitler.)

Regelui i se făcu, dintr-o dată, sete. Ieşi, trecînd în camera unde se găseau intimii săi. Aceştia îl înconjurară de îndată. Regele ordonă să fie adusă echipa pregătită pentru arestare. Bău un pahar cu apă dintr-o suflare şi se reîntoarse în „salonul galben", unde nu se aşeză, obligîndu-i astfel pe cei trei demnitari să rămînă în picioare. Reluă brusc discuţia de acolo de unde o întrerupsese :

— Regret că nu vreţi să faceţi ceea ce vă cer !

RESTAREA

Povestește plutonierul în rezervă Dumitru Bîlă :

Din clipa în care mi s-au încredințat cheia și cifrul seifului și mi s-a explicat în ce constă misiunea mea, mi-am ales doi camarazi în care aveam o deosebită încredere : plutonierul Dumitru Rusu și sergentul Dinu Cojocaru. Le-am spus în ultima clipă despre ce este vorba, dar n-au ezitat... După ce ni s-a dat semnalul, comandați de maiorul Anton Dumitrescu, am intrat în „salonul galben". Regele era de față. Ne-am aliniat și am rostit acel protocolar : „Să trăiți, maiestate !"... Apoi, regele a ieșit, trecînd în sufragerie. A rămas doar generalul Sănătescu. Nu am scos armele : Rusu și cu Cojocaru au trecut în spatele mareșalului destituit, iar maiorul Anton Dumitrescu și cu mine am trecut în spatele lui Mihai Antonescu.

În clipa aceea însă Ion Antonescu s-a adresat șefului Casei militare regale : „Ce-i asta, Sănătescule, eu vin ca un om cinstit și mă tratați ca pe un bandit ?"... *Generalul Sănătescu* — povestește în continuare Dumitru Bîlă — *n-a apucat să răspundă la reacția ex-mareșalului. În minutul următor s-a produs un incident care ar fi putut să năruie totul. Ion Antonescu a dus mîna la buzunarul de la pantaloni, pesemne să-și scoată batista. Plutonierul Rusu, care se găsea în spatele său, crezînd că intenționează să scoată o armă, i-a apucat brațele și le-a imobilizat. „Cine ești tu, mă ?! a urlat Ion Antonescu. Cum îndrăznește un plutonier să pună mîna pe conducătorul statului ? Ce-i asta, Sănătescule ?" Pe neașteptate, l-am auzit strigînd pe Sănătescu : „la mîna de pe domnul mareșal !" Toți am înlemnit...*

Povestește generalul Emilian Ionescu :

De la postul meu de pîndă am auzit totul. Da, se crease în mod surprinzător o situație neprevăzută. O clipă mi-am închipuit ce s-ar fi putut întîmpla cu noi toți dacă Ion Antonescu ne-ar fi scăpat. Am dat draperia la o parte și am intrat în „salonul galben", strigînd celor patru : „Executarea !"

...Plutonierul Bîlă deschise ușa „salonului galben". Ieșiră cu toții în hol.

Povestește Dumitru Bîlă :

Am ajuns sus... Am deschis ușa seifului. În tot timpul acesta, Ion Antonescu nu încetase să ne amenințe. I-am invitat să intre. M-a măsurat cu niște priviri sălbatice : „Cum, aici să intre mareșalul Antonescu ?" Iarăși se crease un moment dificil... Pînă atunci nimeni dintre noi nu scosese armele... Arestarea nu se executase sub presiunea pistoalelor... Atunci însă am dus mîna la armă și am scos-o. L-am văzut pe Mihai Antonescu apucîndu-l de veston pe Ion Antonescu și trăgîndu-l în seif. Am închis ușa în urma lor, răsucind cele șase butoane ale cifrului. Ne-am simțit cu toții de parcă am fi alergat ceasuri în șir sub un soare de foc.

...Ordinul de arestare fusese executat. În holul Casei noi, la cîțiva pași de la intrare, rămăseseră uitate pe o canapea chipiul și cravașa mareșalului, precum și pălăria și mănușile vicepreședintelui.

. . . . . .

Fiecare unitate militară deținea un plan de acțiune în caz de alarmă. Batalionul de gardă regală nu făcea excepție de la o asemenea regulă, dictată de legile războiului. Numai că, spre deosebire de unitățile încazarmate, unde alarma răsuna printr-o tradițională goarnă, Batalionul de gadă regală beneficia de un mijloc modern : un buton, cîteva sonerii puternice răspîndite în toate încăperile clădirii destinate batalionului.

În după-amiaza zilei de 23 august, către ora 17, la cîteva minute după ce maiorul Anton Dumitrescu și plutonierul Dumitru Bîlă raportaseră închiderea seifului, colonelul Emilian Ionescu, continuînd să-și îndeplinească misiunea cu calmul caracteristic militarilor, apăsă pe buton. Soneriile țîrîiră prelung : „Alarmă !" În nici trei mi-

nute, ostașii Batalionului de gardă, bine instruiți, își ocupară posturile intrînd astfel cu armament și muniții în dispozitivul de luptă. Ceea ce însemna dublarea sentinelelor, instalarea cuiburilor de mitraliere și puști mitraliere în punctele importante ale clădirii, ieșirea din garajele Palatului a celor cinci tanchete *Renault*.

În cel de-al patrulea minut al alarmei, căpitanul Gheorghe Teodorescu, comandantul companiei I, dar care nu dispunea decît de două plutoane, raportă colonelului Emilian Ionescu că ordinul de intrare în dispozitiv fusese îndeplinit. I se dădu imediat ordinul următor : dezarmarea și arestarea ofițerilor și agenților din garda Antoneștilor.

10 OMNUL BARON E CĂUTAT DE LEGAȚIE

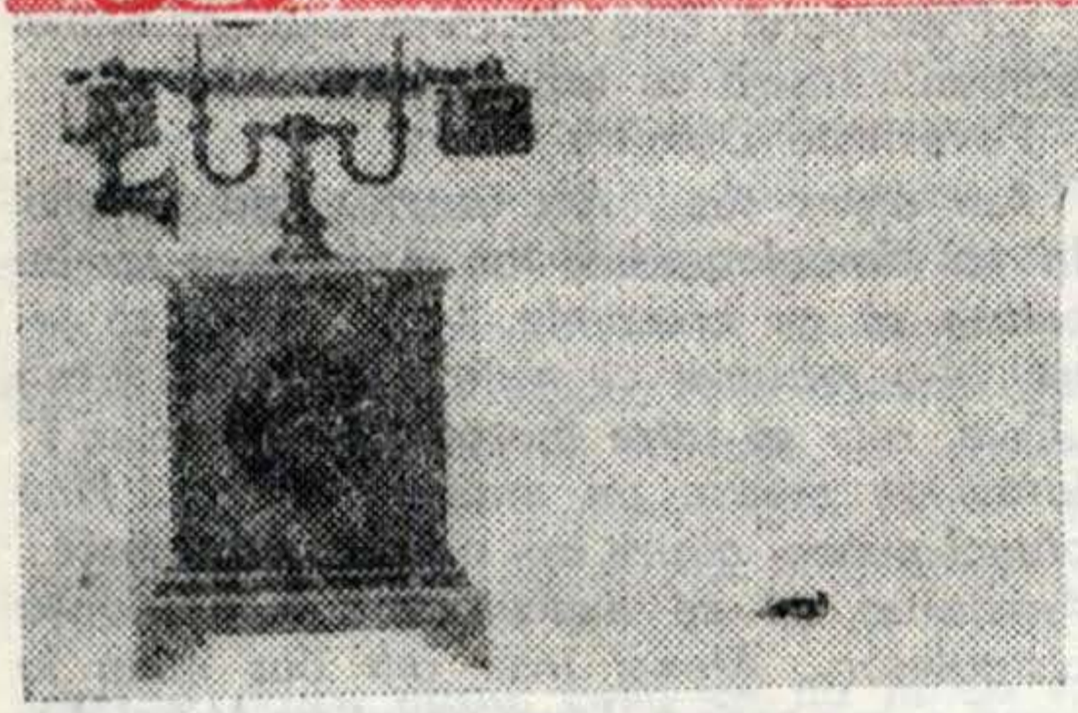

Deși familia sa se afla la Snagov într-o foarte confortabilă vilă de pe malul lacului, în seara zilei de 23 august baronul Manfred von Killinger, ministrul extraordinar și plenipotențiar al celui de-al III-lea Reich în România, cină împreună cu secretara sa, Hella, într-o altă vilă a sa de la Săftica.

Soarele apusese, dar înserarea încă nu pogorîse asupra cătunului bogat în livezi ; zăpușeala zilei plutea ca un strat invizibil între cer și pămînt. Baronul, un bărbat trecut de 50 de ani, prea gras pentru statura sa mijlocie, asuda într-una, deși în sufragerie era răcoare. Mînca cu lăcomie, lovind cu zgomot tacîmurile. Retras într-un colț al sufrageriei, gata să răspundă la cel mai mic gest al stăpînului, majordomul Peter B. îi urmărea smerit mișcările. Spre deosebire de baron, *Fräulein* Hella Petersen mînca delicat, mînuind abia auzit tacîmurile și mestecînd cu gura închisă îmbucăturile.

Cei doi își goliseră cupele de șampanie și Peter se pregătea să le umple din nou, cînd, pe neașteptate, sună telefonul. Majordomul se îndreptă, fără să se grăbească, spre aparat, ridică receptorul și rosti : „Alo, da". Apoi, îndreptîndu-și privirile spre baron, îi spuse :

— Domnule baron, vă caută legația din București !

Killinger își tamponă gura cu șervetul și se ridică greoi și plictisit de la masă. Șervetul căzu și majordomul se repezi să-l ridice. Deodată, vocea guturală a baronului scăzu brusc și Hella, înțelegînd că trebuie să se fi petrecut ceva foarte grav, se răsuci spre telefon. Ochii lui bulbucați erau plini de spaimă. Nu îndrăzni să-l întrebe nimic... Se ridică de la masă.

— Să mergem, Hella. La București s-a întîmplat ceva.

Femeia nu-l mai văzuse niciodată atît de palid. *Mercedes*-ul ieși prudent în șosea. La volan trecuse Hella, în dreapta ei se vedea chipul pămîntiu al diplomatului.

Mașina lăsă în urmă podul gării Mogoșoaia. Nimic din tot ceea ce se ivea în cale nu lăsa să se înțeleagă că la Palat s-ar fi petrecut lucruri neobișnuite. Poate că totuși *Herr Doktor* Steltzer se speriase, poate că informațiile lui Eugen Cristescu[3] nu erau chiar atît de grave. În sfîrșit, peste cîteva minute va afla ceva mai precis ce se întîmplase, precum și proporțiile exacte ale catastrofei — dacă într-adevăr fusese o catastrofă.

Ajunseră la legație în jurul orei 19,30. Killinger coborî din mașină, luînd-o înaintea secretarei. Își stăpîni cu greu emoția cînd, intrînd în sala de consiliu, își găsi colaboratorii strînși în jurul mesei. Se așternu o tăcere mormîntală la apariția sa. Baronul von Killinger se îndreptă direct spre scaunul său din capul mesei. Se adunaseră sub policandrul din sticlă de Mur-

[3] Șeful S.S.I. din România.

rano generalul de cavalerie Erik Hansen, șeful Misiunii militare germane pentru trupele de uscat din România și reprezentant al O.K.W.-ului, amiralul Tiellsen, șeful Misiunii militare germane pentru marină, generalul locotenent de aviație Gerstenberg, șeful Misiunii militare germane pentru armata aerului, atașat al aerului și comandant al regiunii petrolifere române, generalul maior dr. Spalke, atașat militar al armatei de uscat, dr. Steltzer, consilier al legației.

Manfred von Killinger se așează greoi pe scaunul ce i se rezervase ; încercă să pară cît mai calm, așa cum fusese pe vremuri, cînd, de la masa de comandă a submarinului [4], ordonase lansarea torpilelor. De atunci însă trecuseră ani, vinele i se îngroșaseră, iar trupu-i mătăhălos cîștigase și mai mult în greutate. Făcu ochii mici și-l scrută acuzator pe doctorul Steltzer, ca și cînd acesta ar fi fost vinovat de faptul că fusese nevoit să lase la Săftica o sticlă neterminată de șampanie, apoi i se adresă :

— *Herr Doktor*, aveți cuvîntul !

. . . . . .

După ce i se comunică prin mareșalatul Curții regale că Mihai era dispus să-l primească în audiență, baronul von Killinger mai prinse un pic de curaj... *Mercedes*-ul îl aștepta la scară. Se înserase de-a binelea. Învăluită în întunericul camuflajului, Capitala i se înfățișă ministrului plenipotențiar blîndă, pașnică, și iarăși prinse curaj. Urcă în mașină însoțit de doctorul Steltzer și, ordonîndu-i șoferului să pornească, își aminti de ziua cînd, în Sala Tronului, îi înmînase lui Mihai I scrisorile de acreditare. Fusese întîmpinat de o companie de onoare; se intonaseră imnurile și nimic, dar absolut nimic în ziua aceea nu prevestise clipa de umilință pe care o trăia acum.

Mercedes-ul străbătu Calea Victoriei, apoi, micșorînd viteza, dădu să intre în curtea Palatului regal. Porțile erau însă închise și șoferul semnalizâ aprinzînd și stingînd farurile. Locotenentul Sever Stoenescu, noul ofițer de serviciu, fusese încunoștințat din vreme că va avea de întîmpinat un „oaspete" și, în acest sens, primise cîteva instrucțiuni. Nu deschise porțile, ci îi indică șoferului să tragă în fața intrării Cretzulescu din Calea Victoriei.

Șoferul se supuse, străbătu încet piața și se opri acolo unde i se indicase. Sări de la volan și se repezi, scoțîndu-și chipiul, să deschidă portiera. Cei doi diplomați germani — baronul Manfred von Killinger și dr. Gerhardt Steltzer — fură conduși în biroul mareșalului Curții regale, unde le ieși în întîmpinare Mocioni-Stîrcea care îi salută respectuos în limba franceză. În clipa următoare se ivi șeful noului și încă neanunțatului guvern, generalul Sănătescu, și ministrul său de externe, Grigore Niculescu-Buzești. Conform protocolului, mareșalul Curții făcu prezentările :

— *Monsieur le Président, Monsieur le Ministre des Affaires Étrangères, permettez-moi de vous présenter le répresentant de l'Allemagne, Son Excellence Monsieur le Ministre plénipotentiaire, envoyé extraordinaire auprès de Sa Majesté le Roi, le baron Manfred von Killinger.*

Intenționa să-l prezinte și pe Steltzer, dar ușa se deschise și adjutantul regal anunță :

— *Messieurs, Sa Majesté le Roi !*

Mihai intră crispat ; se prezenta la audiență îmbrăcat în aceeași flanelă gri-bleu. Nu se așeză, arătînd prin aceasta că dorea ca audiența să nu se prelungească. Rămaseră toți în picioare, generalul Sănătescu și Grigore Niculescu-Buzești trecînd în dreapta lui Mihai. Erau înarmați și gata să intervină dacă baronul sau Steltzer ar fi comis vreun gest necugetat.

Killinger spuse în germană, pe un ton amenințător :

— În numele și din ordinul personal al führerului, doresc a comunica maiestății voastre profunda îngrijorare a führerului în legătură cu soarta mareșalului Antonescu, conducătorul statului român, care astăzi după-amiază, la ora 18, trebuia să plece pe front, dar care, așa cum mi s-a raportat, a fost chemat la Palatul regal și arestat împreună cu vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu. În consecință, führerul Reichului cere maiestății sale regelui Mihai I să-i răspundă imediat : care este cauza, sensul și rezultatul întîmplărilor de astăzi de la Palat, atitudinea și poziția miniștrilor aflați aici și, în sfîrșit, locul unde se află prietenul său personal, mareșalul Antonescu.

Înainte de a răspunde, regele își roti privirile pe fețele intimilor săi. Răspunse :

— Ion și Mihai Antonescu mi-au făcut o vizită. Au ținut să-mi atragă atenția că situația este foarte grea și că nu văd o altă ieșire decît prezentîndu-și demisiile pentru a se retrage din politică în viața particulară.

Baronul repetă ridicînd glasul :

— Vă întreb : unde se găsește mareșalul Antonescu ?

— I-am primit demisia și am format un nou guvern.

— Mai întreb o dată : unde-i mareșalul ?

Stîrcea ceru permisiunea să răspundă :

— În timpul audienței, Ion și Mihai Antonescu și-au manifestat intenția de a-și petrece restul vieții la Predeal.

---

[4] In timpul primului război mondial, von Killinger fusese ofițer în marina germană.

— Vă rugăm să considerați capitolul Antoneștilor închis o dată pentru totdeauna, interveni și noul ministru de externe al României.

— Acest capitol, mîrîi Killinger roșu la față, e încă departe de a fi închis. O să mai aveți de suportat consecințe. Sînt absolut convins că mareșalul n-a părăsit Palatul.

— Atunci de ce mai întrebați ceea ce pretindeți a ști atît de precis ? întrebă, la rîndul său, Mihai.

Cîteva minute se scurseră într-o tăcere penibilă, apoi Grigore Niculescu-Buzești ținu să aducă la cunoștință lui Killinger noua situație creată prin demisia guvernului Antonescu și constituirea unui nou guvern sub președinția generalului de corp de armată Constantin Sănătescu.

— Și ce intenții are noul guvern ? întrebă diplomatul.

— Probabil armistițiul cu Rusia, răspunse monarhul abia auzit.

— E o adevărată trădare ! țipă Killinger. Vă pretați la un joc periculos. Fără ajutorul nostru, veți fi zdrobiți în cîteva zile.

— Asta este de acum înainte treaba noastră, precizează regele. Mă văd nevoit să vă cer să apreciați situația și să vă retrageți imediat forțele din România în ordine, fără vărsare de sînge.

— În numele führerului și al guvernului german, protestez în mod categoric împotriva ruperii alianței de către un guvern pe care nu-l recunoaștem și a cărui declarație o respingem !

— Excelență, interveni din nou Niculescu-Buzești, guvernul României nu ia act de protestul dumneavoastră, deoarece nu are nici un fel de valoare. Sînteți acreditat pe lîngă maiestatea sa regele Mihai I și nu pe lîngă guvernul căzut al mareșalului Antonescu și nu aveți nici un drept să vă depășiți plenipotențele, anticipînd asupra atitudinii guvernului dumneavoastră.

Gerhardt Steltzer, doctor în științe politice și diplomatice, înțelese că, din punct de vedere al jurisdicției internaționale, această poziție era perfect întemeiată.

Regele, considerînd audiența încheiată, conchise :

— Ca Hohenzollern nu pot decît să regret evoluția evenimentelor și rog guvernul Reichului să se folosească de condiția pe care o ofer pentru a-și retrage neîntîrziat, fără violență și în ordine, trupele germane din România.

PRIMELE DECRETE-LEGI

Lucrețiu Pătrășcanu, care aștepta într-o casă din Bulevardul Schitu Măgureanu un mesaj din partea lui Iuliu Maniu, fu găsit aici imediat după arestarea guvernului antonescian de trimisul regelui ; acesta îl anunță de cele întîmplate conform planului stabilit anterior de comun acord, explicîndu-i cauzele ce determinaseră trecerea la acțiune mai înainte decît fusese prevăzut, precum și rugămintea regelui de a veni imediat la Palat.

Pătrășcanu a relatat[5] :

[...], am așteptat totuși să se lase seara ca să intru în Palat. De data asta însă prin intrarea principală, fără măsuri de precauție. Era ora 21. O parte din membrii guvernului format ad-hoc erau deja prezenți. Plecase abia Killinger, unde venise să se intereseze de soarta lui Antonescu. Killinger primise asigurarea că acesta părăsise Palatul liber, viu și nevătămat. A crezut sau nu acest lucru, fapt e că încă în acea seară n-a întreprins încă nimic...

. . . . . .

Așadar, legația germană, reprezentanții ei luaseră act de schimbările survenite atît în politica internă a României, cît și în cea externă. Baronul părăsise Palatul bombănind și amenințînd. Dr. Steltzer îl urmase încruntat.

Generalul Sănătescu se reîntoarse abătut în cabinetul său. Cererea pe care regele, la sugestia lui Niculescu-Buzești, o adresase lui Killinger de a accepta o retragere pașnică din România crease o situație *sui generis* : i se raportase că trupele Comandamentului militar al Capitalei, puse în alertă de ordinele „Pajura" și „Stejarul", blocaseră prin foc obiectivele germane. Legăturile hitleriștilor fuseseră întrerupte, iar, în unele locuri, civili și ostași români începuseră să atace pe hitleriști. Și dintr-o dată cererea regelui, susținută cu fervoare de către Niculescu-Buzești ! A urma linia indicată de Mihai însemna a da un nou ordin care, fără îndoială, avea să semene confuzie în rîndul trupei. Și apoi, inamicul fusese atacat ! Cum va reacționa în Capitală ? Dar pe front ?

Clipa, mai gravă și mai confuză ca niciodată, cerea prezența la Palat a tuturor membrilor noului guvern care să ia notă de programul politic intern și extern al proaspătului guvern și să-l aprobe. Dar frica de evoluția ulterioară a evenimentelor îi făcu pe fruntașii celor două partide (P.N.Ț.-P.N.L.) să „dispară" brusc din oraș.

[5] Dintr-un interviu acordat „României libere" la 23 august 1945.

În condițiile acestea, generalul Sănătescu, om cu multă simpatie în rîndurile armatei, se bucură cînd i se vesti că Lucrețiu Pătrășcanu și Titel Petrescu, reprezentînd P.C.R. și, respectiv, P.S.D., se prezentaseră la Palat. Se adunară cu toții în cabinetul primului ministru. Regele era de față. Vasile Ionescu, directorul Radiodifuziunii române, aștepta să i se înmîneze toate documentele pentru a le transmite în aceeași noapte.

Lucrețiu Pătrășcanu puse în fața regelui cele două decrete-legi pe care partidul comunist le pregătise din vreme și care trebuiau să intre în vigoare o dată cu oficializarea noului regim.

Regele citi o primă expunere de motive :

Amnistia generală politică, militară și agrară acordată prin prezentul decret-lege fiind chemată să constituie un act de îndreptățită reparație, cu efecte adînci, se înfățișează, în primul rînd, ca un comandament național, menit să ușureze și să grăbească unirea tuturor forțelor, în lupta pentru salvarea poporului român, într-unul din ceasurile cele mai tragice ale istoriei sale.

[...]

Mihai trecu la cel de-al doilea document :

Crearea lagărelor de concentrare de la noi din țară a fost una din practicile regimului dictatorial din ultimii ani.

Desființarea lagărelor se impune ca una dintre primele măsuri ale noului guvern, făcînd să înceteze un ceas mai devreme regimul de asuprire fizică și morală, care caracteriza aceste înfăptuiri ale guvernului dictatorial.

[...]

Lucrețiu Pătrășcanu nu cheltui prea multe argumente pentru a demonstra necesitatea istorică a celor două legi. El fusese prezent în modul cel mai activ în toată perioada pregătitoare. Iar acele decrete-legi, pe care regele nu putea să nu le aprobe, aveau, peste un ceas-două, să confirme în fața întregii țări rolul de prim ordin jucat de către Partidul Comunist Român în istoria zilei de 23 August.

Mihai ceru un stilou și semnă decretele. Apoi, toți cei care erau acolo căzură de acord ca la ora 22 să se transmită la posturile de radio atît proclamația regelui, care tocmai fusese imprimată pe disc de un tehnician al partidului comunist, cît și celelalte documente.

CLIENȚII PĂRĂSESC SEIFUL

Nicolae Prosan mergea înainte, strecurîndu-se printre oamenii care ieșiseră în stradă să-și manifeste entuziasmul ; era urmat îndeaproape de ceilalți. În depărtare se auzeau focuri de arme și zvonul unor urale. Ajunseseră în Piața Victoriei. Se așteptară, se regrupară, își dădură curaj.

Am ținut seama de indicațiile date de către Ștefan Mladin, povestește Ilie Dinuț... *Formația număra șapte comuniști. Ni s-a cerut să fim cu ochii în patru : era vorba de securitatea noastră, a celor șapte, iar în ultimă instanță de aceea a misiunii.*

Am intrat în Palatul regal pe baza parolei ce ni s-a dat. Acolo, am aflat că „inginerul Ceaușu" era una și aceeași persoană cu tovarășul Emil Bodnaraș. Ne aștepta la intrare. Mladin era și el „în post". Tot în Palat l-am cunoscut și pe Lucrețiu Pătrășcanu, care ne-a strîns bucuros mîna. „Inginerul Ceaușu" ne-a cerut să-l urmăm ; am străbătut niște coridoare lungi și întortocheate ; militarii din Palat — ofițeri superiori — se uitau după noi ca după niște ciudățenii. Firește, nu eram îmbrăcați ca pentru o „vizită" la Palat... Ne-am îndreptat spre clădirea Batalionului de gardă. Am intrat într-o sală unde, pe o masă, se afla o grămadă de arme moderne. Mai tîrziu am aflat că fuseseră luate de la escorta Antoneștilor. Acolo, tovarășul Bodnaraș s-a

interesat dacă în drum spre Palat n-am avut vreun incident. L-am asigurat că totul s-a desfășurat în ordine. Ne-a adus apoi la cunoștință că mareșalul, Ică și alți trei miniștri au fost arestați, explicîndu-ne în ce constă misiunea noastră. Auzeam și nu ne venea să credem. Ni s-a cerut să ne punem brasardele tricolore pe care le adusese cu dînsul... Le-am pus... După asta, dacă tot urma să-l escortăm și să-l păzim pe mareșal, ni s-a propus să ne alegem, din grămada de arme, pistoalele cele mai potrivite... A venit un ofițer din Batalionul de gardă[6] care ne-a împărțit armele solicitate. Același ofițer ne-a arătat cum trebuie să le folosim... Erau pistolete automate care la cea mai ușoară apăsare a trăgaciului slobozeau o ploaie de gloanțe. Am rămas apoi să așteptăm clipa finală. Trebuia să asigurăm într-o casă conspirativă a partidului — deocamdată total necunoscută pentru noi — paza celor arestați. Tovarășul Bodnaraș a ținut să ne amintească faptul că, după arestarea lui Mussolini, nemții au încercat să-l facă scăpat pe duce și au izbutit. De aceea secretul acțiunii trebuia păstrat ca lumina ochilor...

Sergentul Matei Nistor, din Batalionul de gardă regală, se pomeni singur, singurel de pază la „gura" seifului. Unul dintre ofițerii unității îi dictă cifrul seifului, iar sergentul și-l notă pe unghie, de parcă s-ar fi pregătit să copieze la teză. Misiunea nu i se păruse prea complicată, mai ales că i se făgăduise că va fi schimbat foarte repede. Înalt, de altfel ca toți ceilalți din batalion, sergentul — originar din București și fiu al unui șofer — era un tînăr isteț și descurcăreț. Aflase de arestarea mareșalului, urmărise de la o fereastră a Palatului dezarmarea escortei conducătorului și se minunase că trecătorii de pe Calea Victoriei nu observaseră nimic.

Povestește Matei Nistor :

Am urcat. Salonașul era pustiu. Cei doi care făcuseră de pază înaintea mea încuiaseră seiful și plecaseră. Care spărgător ar fi putut să deschidă ușa aia de fier, cu butoni cît niște nasturi, și mascată de tapetul încăperii ? În salonaș era o masă, iar în jurul ei niște scaune. Nu pot să mă laud că nu mi-a fost teamă... Am răsucit butonii, am deschis seiful. La lumina becului, am văzut o scară cu cinci trepte — cum sînt scările de bibliotecă. Pe o treaptă — cea de jos — stătea Ion Antonescu... Fața-i nădușise... Își descheiase vestonul. Pe treapta de sus, se cocoțase Ică Antonescu. Au tresărit amîndoi. I-am poftit la aer... Au ieșit tăcuți și dezorientați parcă. I-am poftit să ia loc în jurul mesei. Le-am mai atras atenția ca nu cumva să facă vreun gest necugetat. „Am un Mauser cu douăzeci de cartușe" — i-am avertizat. De fapt, mă stăpînea același sentiment de indispoziție și teamă. Bărbatul din fața mea fusese pînă acum cîteva ceasuri temutul conducător al statului, cel care trimisese la moarte floarea țării, în fața căruia pînă și regele tremura, iar noi, ostașii din batalion, știam asta ; iar acum eu, Matei Nistor, fiul unui șofer, îi păzeam... Dar timpul trecea și nimeni nu venea să mă schimbe.

Și așa s-au scurs ceasurile. Am auzit prin fereastra deschisă cînd regele a părăsit curtea Palatului, plecînd la Dobrița, și mi-am zis : „E de rău dacă regele pleacă !"

Trecuse de ora unu cînd din nou m-am auzit strigat de jos : „Sergent Nistor, ia coboară ! Au venit să-ți ia clienții !" Era maiorul Mîșcă sau locotenentul Stoenescu, nu mai țin bine minte. Am coborît : ofițerul era însoțit de doi civili. Mi-a ordonat să le predau arestații. I-am poftit pe cei doi civili sus, în anticamera seifului...

INDICATIVUL U 03

Partidul Comunist Român își asumase răspunderea deținerii și organizării pazei arestaților într-un loc sigur. Operația scoaterii din Palat și transportarea lor la locul de detențiune era deosebit de grea. Exista un precedent dramatic : spectaculoasa răpire a lui Mussolini de la Gran Sasso... Otto Skorzeny și „băieții" săi trăiau, puteau intra oricînd în acțiune.

Se alese clădirea din Vatra Luminoasă, care, în urmă cu două săptămîni, fusese scoasă pentru un timp din rețeaua caselor conspirative ale partidului. Excelentă din toate punctele de vedere, inclusiv cel militar, se putea la nevoie transforma ușor în-

[6] Căpitanul Gh. Teodorescu, care a dezarmat și arestat escorta ex-mareșalului.

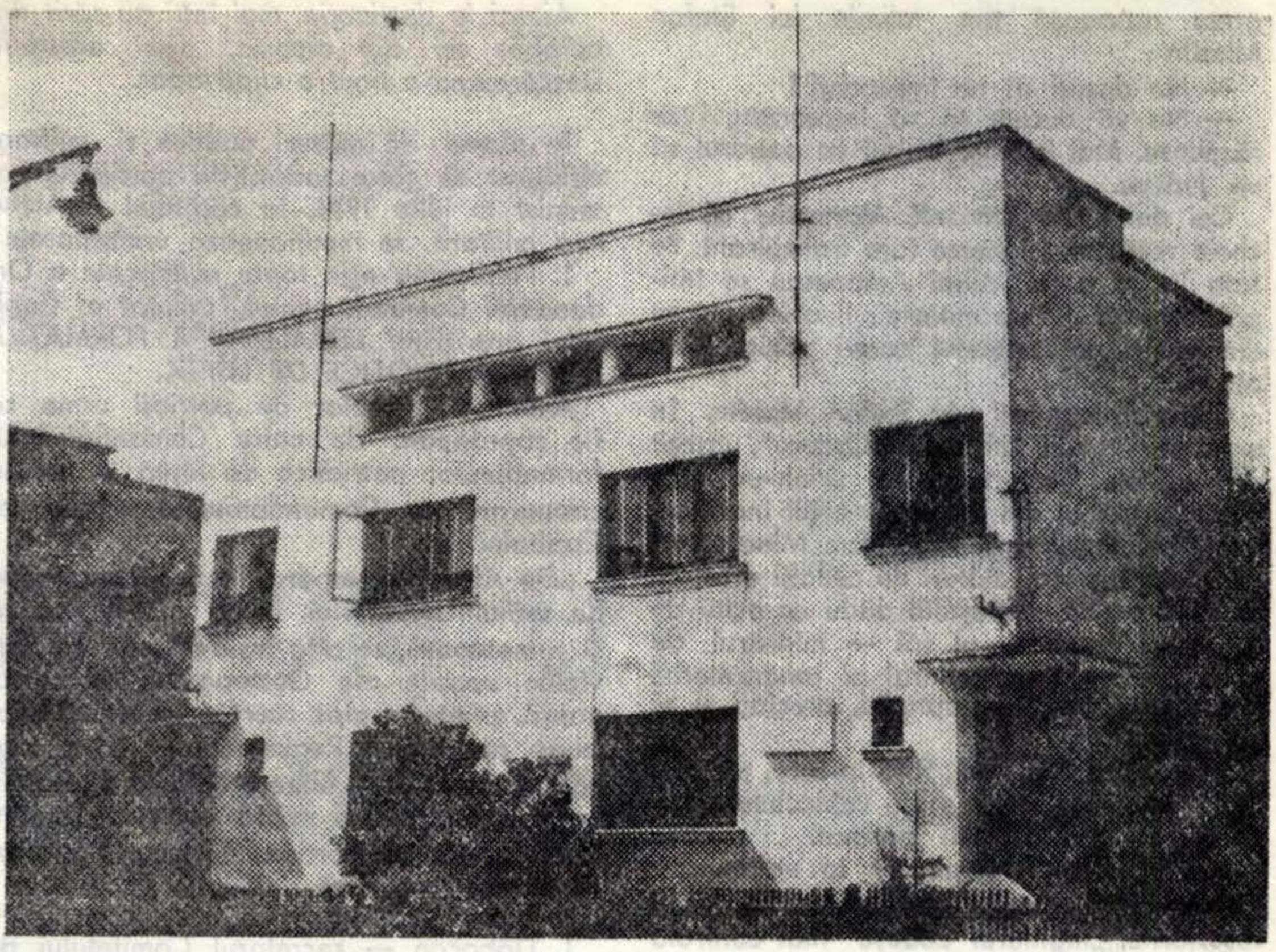

tr-o cetățuie. Arhitectul rezolvase cu simplitate, dar și cu simț practic, problema spațiului. La subsol amenajase bucătăria, camera de serviciu, cămara. De acolo, o scară cu trepte de piatră ducea într-o sufragerie care lua mai tot spațiul parterului ; dar tot acolo, în afara vestibulului de la intrare, concepuse o odăiță ce dădea în grădina ce împrejmuia imobilul. O scară interioară urca la etaj, unde arhitectul dispusese în jurul unei alte sufragerii dormitorul și baia apartamentului.

Se trecu la stabilirea itinerarului, care acoperea o distanță apreciabilă. Se puse, în continuare, problema unui vehicul pentru transportarea arestaților. În rețeaua clandestină de autotransport a partidului nu existau decît cîteva taximetre. Formațiunii patriotice de luptă i se repartiză un microbuz tip *Diamant*, aparținînd Batalionului de gardă și avînd indicativul U.03. Caroseria și geamurile *Diamant*-ului erau vopsite în culorile camuflajului de campanie. „Inginerul Ceaușu", însoțit de un ofițer din corpul batalionului, cercetase microbuzul : era tocmai vehiculul de care avea nevoie.

Povestește Petre Bunea :

Am fost șofer pe Diamant-*U.03 al Batalionului. Sînt fiul unor țărani din Teleorman ; meseria am învățat-o la București. De ziua de 23 august, dar mai ales de noaptea de 23 spre 24, îmi aduc foarte bine aminte.*

După miezul nopții, mă pomenesc la mașină cu maiorul Mîșcă. Venise însoțit de un civil care s-a apucat să-mi cerceteze mașina de parcă ar fi vrut s-o cumpere. Pe urmă, maiorul îmi zice : „Uite, Bunea, dumnealui e domnul inginer Ceaușu. O să mergi cu dumnealui să transporți arestații". Am înlemnit. De-abia am putut să murmur : „Unde ?". „O să vezi tu unde. Deocamdată ești la ordinele domnului inginer Ceaușu !". „'Nțeles !" — am răspuns. Intervine și civilul și-mi dă cîteva lămuriri. „Tragi în față, la Casa nouă... iei arestații... după asta o să te ții după Fiat-*ul meu..." Am executat ordinul. Am lăsat cele două banchete și am tras* Diamant-*ul acolo unde mi s-a indicat.*

„Inginerul Ceaușu" și Ștefan Mladin urcară scara, apoi intrară în salonașul pustiu. Sergentul Nistor se apropie în tăcere de ușa mascată a seifului și răsuci butoanele cifrului. „Ceaușu" deschise larg ușa. Cei doi arestați se ridicară instinctiv în picioare, uluiți de apariția neașteptată a civililor :

— Vă luați lucrurile și ne urmați ! — spuse „inginerul Ceaușu".

Ochii cenușii ai lui Ion Antonescu fixară

arma automată din mîinile lui Ştefan Mladin :

— Ne duceţi să ne împuşcaţi ?

— Nu vă ducem să vă împuşcăm, i se răspunse. Mai întîi va trebui ca poporul să vă judece.

Cei doi ieşiră din seif. Mareşalul îşi încheie vestonul, îşi şterse faţa transpirată. Pe faţa lividă a lui Mihai Antonescu se întipărise o spaimă de moarte ; îl căuta mereu din priviri pe sergentul care-i păzise pînă atunci.

Coborîră conduşi de Ştefan Mladin. În urma lor venea „inginerul Ceauşu", însoţit de sergentul Nistor. Trecură printr-un coridor viu, format din cei şapte civili înarmaţi, apoi, la un semn al lui Ştefan Mladin, urcară în microbuz, alături de ceilalţi arestaţi. În clipa aceea, mareşalul dădu cu ochii de cei trei demnitari ai săi — ministrul de război, inspectorul general al jandarmeriei şi prefectul poliţiei Capitalei, arestaţi şi ei între timp.

Se aşezară toţi cinci, faţă în faţă, pe cele două banchete laterale ale vehiculului, despărţiţi de cîte un civil înarmat.

Şoferul stătea încremenit la volan, neîndrăznind să se uite peste umăr. Le auzea răsuflările. „Inginerul Ceauşu" mai controlă o dată organizarea pazei în interiorul microbuzului, apoi îi ceru lui Ştefan Mladin să urce în faţă, lîngă şofer, cu automatul pe genunchi, gata să-l folosească în orice clipă.

După asta, „inginerul Ceauşu" urcă în *Fiat*-ul său, lîngă şoferul Gheorghe Călin, şi-i spuse să-i dea drumul. Porţile Palatului se deschiseră ; cele două maşini ieşiră pe stradela care despărţea Palatul de hotelul „Splendid", ocupat în întregime de ofiţeri germani.

Povesteşte şoferul Petre Bunea :

În spatele meu, arestaţii tăceau mîlc. Sau poate că vorbeau, iar eu, din pricina emoţiei, nu-i auzeam. Am ieşit din curtea Palatului. Eram cu ochii pe Fiat-ul din faţă. Dar pe strada Imperială, ce să vezi ?! Nemţii de la hotelul „Splendid" încărcau nişte lăzi într-un camion. Strada era îngustă. Fiat-ul se strecurase, eu însă, cu Diamant-ul meu, n-aveam cum să trec. Camionul ne bara calea... Vă daţi seama cam ce s-ar fi întîmplat dacă nemţilor le-ar fi trecut prin cap ideea să ne controleze încărcătura ?! Am făcut o manevră, am încălecat trotuarul, izbutind să mă furişez şi să las în urmă camionul german. După asta, drumul s-a desfăşurat normal. Mă ţineam după Fiat-ul din faţa mea şi mă întrebam : Încotro ?

Ajunşi la destinaţie, mai întîi au sărit din autobuz cei din escortă, apoi arestaţii. Descărcarea *a ţinut o clipă doar.*

În planul de măsuri politice şi militare elaborat de către specialiştii partidului comunist în iulie 1944, la capitolul II *Acţiunea militară*, se menţionează următoarele :

1. *Publicarea prin toate mijloacele a Ordonanţei Comandamentului militar al Capitalei prevăzînd LEGALIZAREA FORMAŢIUNILOR PATRIOTICE DE LUPTĂ.*

Acţiunea grupelor de patrioţi urma să fie coordonată de către Comandamentul formaţiunilor patriotice de luptă în strînsă cooperare cu Comandamentul militar al Capitalei.

...Pe Aleea Alexandru, la nr. 23, aproape de sediul C.M.C.-ului, într-o clădire masivă şi somptuoasă, se afla instalat unul din serviciile secrete ale Gestapoului. În cursul nopţii, printr-un atac scurt şi incisiv al unor trupe aparţinînd Regimentului de gardă călare, clădirea fu eliberată. Puţin mai tîrziu — soarele încă nu mijise — în clădire începu instalarea Cartierului general al formaţiunilor patriotice de luptă.

I. Dobocan — secretarul Comitetului de partid al sectorului galben — pedala de cîteva ceasuri, fără contenire, pe străzile învăluite în întuneric. Gîfîia, îl dureau muşchii picioarelor, transpirase, iar cămaşa i se lipise de spinare. Cînd descăleca pe la poarta vreunei uzine, avea senzaţia că merge pe picioare străine şi moi. Dar nu se dădea bătut. Oprise, rînd pe rînd, la Uzina „Vulcan", la Fabrica de pîine „Otto Gagel", la Atelierele „Leonida", pe la casele unor membri de partid, lansînd un singur cuvînt de ordine : *Dimineaţă, în Aleea Alexandru 23, la Comandamentul formaţiunilor patriotice de luptă !*

Pe aeroportul Ianca, în zilele lui august '44

ESCADRILELE AU FOST SALVATE

Interlocutorul nostru : aviatorul locotenent-colonel în rezervă *Vasile NEGREI*.

— Știm, tovarășe locotenent-colonel, că ați participat la o acțiune curajoasă, soldată cu salvarea a 27 de avioane românești. V-am ruga să povestiți, pentru cititorii noștri, cîteva episoade.

— Au trecut mulți ani de atunci. Retrăiesc adesea evenimentele și mă bucur de fiecare dată la gîndul că, în acele clipe de mare răspundere, aripile românești și-au făcut datoria.

Era în ziua de 23 august 1944. Aveam gradul de locotenent-comandor aviator și conduceam secția a IV-a a Statului major al Corpului 3 aerian, care își avea cartierul în satul Perișoru, lîngă aerodromul Ianca. În zona respectivă, în afara personalului navigant al celor două escadrile de pe aerodrom și cîteva formații de serviciu ale trupelor de uscat, nu se mai aflau alte unități militare românești. Situația noastră devenise foarte dificilă, deoarece prin zonă trecea șoseaua Brăila-Făurei-Buzău, principala arteră folosită de armatele germane care se retrăgeau de pe front spre interiorul țării. Am bănuit cu toții că hitleriștii vor încerca să ocupe aerodromul, lucru care s-a și întîmplat în ziua de 24 august. În zonă, după toate indiciile, se aștepta sosirea, din clipă în clipă, și a altor unități germane. Situația devenea cu atît mai grea. În ziua de 24 august, între români și germani exista stare de război. În aceste condiții, apreciind just starea de fapt, Statul major al Aerului a dat ordin postului nostru de comandă să se deplaseze la Slobozia.

— Ordinul trebuia, deci, executat...

— Bineînțeles. Se punea însă problema cum ? Fiindcă, după ce a preluat aerodromul, inamicul a pus sub pază cele 27 de avioane românești — o escadrilă de bombardament (Heinkel 111-H6) și un grup de asalt (Heinkel 129). A fost organizată apărarea terestră și antiaeriană ; avioanelor românești li s-a interzis decolarea și am fost amenințați că orice aparat care va încerca să se ridice în aer va fi imediat doborît. Erau, totodată, indicii sigure că dușmanul va încerca să facă prizonier personalul nostru navigant. Pentru moment însă se mulțumea să propună oamenilor noștri să plece în Germania. Bineînțeles că toți am refuzat categoric. Dacă mai adăugăm la aceasta și faptul că ostașii hitleriști minaseră depozitul de muniții din Ianca, vă puteți da seama că situația nu ne era de loc favorabilă.

— N-ați încercat să duceți tratative cu ofițerii germani ?

— Ba da. Deoarece forțele noastre erau mult inferioare, s-a luat legătura cu co-

mandantul unităților hitleriste, căruia i s-a cerut permisiunea ca personalul românesc, împreună cu avioanele, să părăsească aerodromul. Ofițerul hitlerist a refuzat cu insolență cererile noastre.

În urma refuzului, și văzînd că în zonă soseau necontenit trupe dușmane, șeful Statului major al Corpului 3 aerian a dispus evacuarea personalului (efectuată în noaptea de 24/25) și a dat ordin ca în zonă să rămînă numai locotenentul comandor Vasile Negrei și căpitanul Dumitru Rață.

— *Dv. ce misiune vi s-a încredințat ?*

— Trebuia să dirijăm acțiunea de evacuare a personalului și a materialelor. Avînd la dispoziție un avion de legătură, în dimineața zilei de 25 m-am deplasat la gara Urleasca, pentru a transmite ordinul de evacuare a trenului de carburanți nr. 105. Trebuia să țin la curent comandamentul cu toate mișcările și intențiile hitleriste. La rîndul meu, eram în legătură permanentă cu căpitanul Danielescu — comandant de escadrilă —, care, împreună cu cîțiva oameni, se afla ascuns în apropierea aerodromului, cu misiunea de a urmări și a-mi aduce la cunoștință evoluția situației de pe aerodrom.

— *Care a fost momentul-cheie al acțiunii ?*

— Aș spune, mai degrabă, momentul psihologic... El s-a ivit în după-amiaza zilei de 25 august, cînd am aflat că în satul Perișoru a sosit Regimentul 2 Roșiori. Bun, ne-am zis, să folosim prilejul... Împreună cu căpitanul Rață, am luat legătura cu comandantul regimentului și i-am explicat situația. Acesta ne-a dat o veste și mai îmbucurătoare : la Ianca sosiseră, între timp, unitățile Diviziei 1 cavalerie a Armatei române. La ora 18, împreună cu căpitanul Rață ne-am prezentat la postul de comandă al diviziei. Între timp, comunicasem căpitanului Danielescu să rămînă pe loc, urmînd să primească în scurt timp ajutoare pentru salvarea avioanelor. La rîndul său, căpitanul Danielescu mă informase că hitleriștii deveniseră foarte agresivi, mai ales după ce observaseră lipsa acumulatoarelor, pe care el le ridicase și le ascunsese în pădure pentru a face avioanele indisponibile, și că luaseră noi măsuri de apărare, instalînd posturi suplimentare de mitraliere. Toate aceste comunicări au avut loc pînă în jurul orei 18,30, după care inamicul a întrerupt orice legătură telefonică cu aerodromul.

În aceeași zi, la ora 19,30, împreună cu șeful de Stat-major al Diviziei 1 cavalerie, locotenent-colonel Eugen Gaiu, ne-am deplasat la aerodrom. Am cerut din nou comandantului hitlerist să permită ridicarea avioanelor românești. Am primit același refuz. În plus, ni s-a comunicat că a doua zi urmau să sosească noi trupe germane, care aveau să asigure inamicului piloții necesari ridicării avioanelor de pe sol. Pe aerodrom fusese depozitată o mare cantitate de bombe (cca 7-8 vagoane). Era evidentă intenția hitleriștilor de a folosi avioanele pentru bombardarea Capitalei.

Dar în timp ce discutam cu ofițerul german, pe aerodrom și-au făcut intrarea subunitățile Diviziei 1 cavalerie. Ofițerul hitlerist a stat o clipă în cumpănă, apoi, dîndu-și seama că nu există o altă soluție, a ordonat ridicarea pazei germane.

— *Acțiunea s-a încheiat, deci, cu bine.*

— De fapt, abia acum a început adevărata acțiune. Lîngă aparate au fost puse santinele românești. Dar ne aflam în mare încurcătură, deoarece toți piloții noștri fuseseră evacuați la Slobozia. Împreună cu căpitanul Rață ne-am deplasat urgent la Slobozia ; de aici el a plecat la Cioara-Doicești. Totul depindea de rapiditatea cu care reușeam să mobilizăm piloții noștri. În orice caz, ei trebuiau să fie pe aerodrom înainte de sosirea piloților germani.

În timp ce noi eram plecați, Danielescu, împreună cu ostașii care îl însoțeau, s-au îngrijit de pregătirea aparatelor pentru zbor.

La ora 3 dimineața eram la Slobozia, iar căpitanul Rață în drum spre Cioara. Totul s-a desfășurat într-un ritm foarte rapid, astfel încît, pe la ora 10, cele 27 de avioane erau din nou în posesia trupelor noastre. Ele aveau să participe la luptele pentru eliberarea Transilvaniei și, mai departe, în cadrul Armatei 5 aeriene sovietice, în sprijinul Frontului 2 ucrainean.

— *Cum a fost apreciată acțiunea dumneavoastră ?*

La această întrebare, interlocutorul nostru ne-a răspuns cu un gest semnificativ : ne-a arătat brevetul de purtător al Ordinului Steaua Republicii Socialiste România clasa a IV-a.

Convorbire realizată de
Marian ȘTEFAN

O familie de socialişti:

PĂUNESCU

Dumitru şi Acriviţa Păunescu, părinţii celor şase fraţi

I. FELEA

La sfîrşitul veacului trecut răsuna răspicat, în numele muncitorilor, glasul unui proletar: *socialismul nu moare!* Îl chema Alexandru Ionescu şi era tipograf. La începutul veacului nostru a răsunat alt glas de muncitor: *mergem înainte!* Îl chema Ioan C. Frimu.

Şi s-a mers înainte. La început mai greu, dar s-a mers. Ultimul sediu „mare" al vechii mişcări — „Casa Appel" — fusese abandonat. Societatea „Munca" s-a mutat într-o cămăruţă a hotelului „Fieschi" din pasajul cu acelaşi nume, în strada Şelari, la etaj. Socialiştii rămaşi devotaţi steagului roşu şi-au adăpostit aici tot ce le rămăsese drag: steagul roşu, colecţiile de ziare şi reviste cu texte din gîndirea şi fapta măreaţă a învăţătorilor şi premergătorilor, cîteva scaune şi masa vorbitorilor...

Lumină nouă pe pămînt fertil

Veneau, alături de Frimu, care-şi făcuse acolo o redută, muncitori şi intelectuali cu speranţele nesfărîmate. Se aflau prezenţi muncitorii socialişti Valerian Prescurea, Mihai Cornea, Th. D. Neculuţă, fraţii Hoppe, Ghiţă Ionescu, bătrînul Bucur, cel care la manifestaţii ducea drapelul roşu, Vasile Anagnoste, Iordan Ionescu. Zăreai în mijlocul lor pe tinerii intelectuali Iosif Nădejde-Armaşu, Constantin Z. Buzdugan, C. N. Bour. Ţineau conferinţe doctoranzii Mihai Botez şi Mezincescu, deveniţi ulterior profesori la Facultatea de medicină din Cluj şi Bucureşti. La „serile literare" se producea adesea baritonul Florescu, prieten cu C. Dobrogeanu-Gherea.

Cu banii strînşi mînă de la mînă s-a luat un alt sediu, mai măricel, în strada Vămii. Aici, la sfîrşitul anului 1901, s-a hotărît apariţia ziarului „România muncitoare".

În toate aceste sedii modeste, la începutul veacului nostru, principala preocupare a socialiştilor era cultura. Se citea şi se învăţa cu ardoare. Din dorinţa de a cunoaşte tot mai mult tainele ştiinţei, literaturii, politicii se folosea orice prilej.

1905, 1906, 1907... ani în care au răsărit zeci de sindicate, cu luptă dîrză pentru un trai omenesc, cu o muncitorime tot mai convinsă de necesitatea înlăturării exploatării omului de către om şi înfăptuirea socialismului. S-au ridicat cadre noi, oameni dornici să cunoască şi să acţioneze. Cultură şi acţiune — acesta era crezul militanţilor de frunte Ştefan Gheorghiu şi I. C. Frimu, al luptătorilor din prima linie ca Alecu Constantinescu, Dumitru Marinescu, Gh. Oprescu, Gh. Cristescu, Constantin Mănescu, Gh. Niculescu-Mizil, Constantin Popovici, Dumitru Pop şi al altor militanţi ridicaţi din masă în primul deceniu al secolului nostru.

Tot mai mulţi muncitori din acei ani îşi împleteau viaţa cu cea a mişcării, a sindicatului, îmbrăţişau ideile socialismului. Uneori, astfel de oameni aparţineau unei singure familii...

Șase frați, șase luptători

Ion, Dumitru, Gheorghe, Ștefan, Leonte și Teodor erau frați de sînge, dar și de idei. Tatăl lor, Dumitru Păunescu, dăscălise mai multe generații, ca învățător, timp de 14 ani, în satul Salcia din fostul județ Mehedinți. Nemaiputînd face față grijilor familiei și crezînd că-i va fi mai bine, s-a mutat în oraș, la Turnu Severin. Mai întîi a fost jălbar. Treaba mergea prost. A intrat ca slujbaș la C.F.R. A cunoscut munca de acar, frînar, pînă ce a ajuns conductor de tren. Din articolul semnat de Armindeanu (Teodor Iordăchescu), apărut în „Foaia tînărului", în aprilie 1911, cu prilejul morții premature a unuia din cei șase frați, Ștefan, aflăm că Păuneștii erau săraci, numeroasa familie trebuind să trăiască din salariul derizoriu al tatălui, „grămădiți, mai cu seamă iarna, într-o singură odăiță cu pereții de paiantă lipiți cu lut".

Unul din băieți, Ion D. Păunescu, cunoscut de către cititorii presei muncitorești mai mult sub pseudonimul său, „Paltin", sau, după numele întreg, Ion D. Păunescu-Paltin, devenind socialist, a introdus idei noi în rîndul întregii familii. Sub înrîurirea fratelui mai mare, în casa lui Dumitru și Acrivița Păunescu toți copiii, șase băieți și două fete, au devenit socialiști. Convins de băieți, tatăl lor și-a adus și el contribuția la răspîndirea ideilor mișcării socialiste. De cîte ori făcea drumul Turnu Severin—Constanța, lua cîte un pachet din „România muncitoare" și răspîndea ziarele prin diferite stații.

Primul a fost Ion...

S-a născut la 10 februarie 1880, în comuna Salcia. A absolvit cu greu școala de artă și meserii, după care a ocupat postul de mecanic pe un cargobot. În serile „de cursă lungă" vorbea marinarilor despre socialism. A vizitat marile porturi din țările apusene. Muncitorimea, idealul, frămîntările ei îl interesau. A luat legătură cu mișcarea socialistă din România la sfîrșitul veacului trecut. Era dornic de învățătură. Ardea de dorința de a se perfecționa în inginerie. Folosind o călătorie pe mare, s-a oprit la Liège și s-a înscris acolo la școala politehnică, dar, lipsit de mijloace materiale, a trebuit să întrerupă cursurile și să părăsească Belgia. S-a întors în țară și, murindu-i părintele într-un accident de cale ferată, a devenit capul familiei, care se compunea din opt membri.

Grijile legate de întreținerea familiei nu l-au împiedicat să desfășoare o vie activitate pentru dezvoltarea mișcării. La Turnu Severin, împreună cu un grup de muncitori, Ion Păunescu a înființat, în 1906, un cerc de liberă cugetare, care s-a transformat apoi în cercul socialist „România muncitoare" din acel oraș. Într-o adunare, la 1 Mai același an, Păunescu explica muncitorilor din Turnu Severin semnificația termenilor *proletar* și *manifestație proletară*, subliniind că de sărbătoarea muncii „se înfrățesc bluza albastră cu haina neagră a proletariatului intelectual, cu opinca și cu sumanul".

Ștefan Păunescu la sanatoriul Filaret

Neobosit propagandist, cald în expunere și pregătit din punct de vedere teoretic, Ion Păunescu-Paltin aborda problemele cele mai dificile. În trei articole apărute în „Muncitorul căilor ferate" din 1908 — unde era redactor — a încercat să facă o analiză a formelor de luptă a proletariatului. Sub titlul „Armele de luptă ale muncitorimii organizate", autorul a prezentat pe larg mișcările greviste ca mijloace importante de luptă ale proletariatului. Este demn de remarcat că Paltin dezbătea problema grevei generale (parțială sau totală) la o dată cînd eficacitatea grevei politice generale întîmpina rezerve în cadrul mișcării socialiste internaționale.

La sfîrșitul anului 1909, după atentatul împotriva lui Ionel Brătianu, reacțiunea a folosit prilejul pentru a promulga reacționara lege Orleanu, prin care se interzicea organizarea muncitorilor și funcționarilor de stat. Ion Păunescu a scris cu indignare despre măsura arbitrară a desființării sindicatelor muncitorilor ceferiști și, o dată cu ele, a bibliotecii. Muncitorii

Legitimație eliberată de ziarul „Lupta zilnică" redactorului său Ion Păunescu (1916)

adunaseră acolo colecții de ziare și reviste, cumpăraseră, din salariul lor modest, cărți, broșuri. Printre altele, în bibliotecă se aflau colecțiile revistelor : „Semănătorul", „Sănătatea", „Convorbiri literare", „Critica socială", „Viitorul social", „admirabila comoară de lumină «Contemporanul», redactată de C. Dobrogeanu-Gherea, V. G. Morțun, Ioan Nădăjde, C. Mille, cu colaborarea atîtor literați și oameni de știință". Cu ajutorul unor cifre semnificative, semnatarul articolului demonstra interesul cu care muncitorii citeau numeroase cărți și reviste împrumutate de la bibliotecă și califica drept samavolnică măsura luată de autorități.

Cuvîntul lui I. Păunescu-Paltin s-a auzit și în sprijinul țărănimii muncitoare. În 1907, după marea răscoală a țăranilor, el scria : „Mergînd cu ocazia sărbătorilor din iarna aceasta prin Salcia (Mehedinți), satul meu natal, și cercetînd prin rudele mele asupra celor petrecute pe timpul răscoalelor din 1907, atît în Salcia cît și în satele învecinate am aflat că s-au făptuit lucruri pe atît de nedrepte și ilegale, pe atît de îngrozitoare". Înfățișarea modului cum erau exploatați țăranii o găsim și în articolul său, „O grevă agrară din anul trecut", publicat în „România muncitoare" din 15 februarie 1909.

Dialog emoționant

Avem în față o scrisoare a lui M. Gh. Bujor adresată lui Ion Păunescu-Paltin. Data : 27 iulie 1929 — Doftana. Scrisoarea, pe șase pagini, este o emoționantă dovadă de prețuire a întemnițatului pentru Ion Păunescu-Paltin. Bujor își manifestă în cuvinte simple bucuria : „Ai avut o inspirație fericită cînd ți-a venit în gînd să-mi scrii. Un cuvînt plin de judecată și de simțire venit din afară are pentru cel închis o valoare neprețuită, pe care omul liber nici nu o poate bănui. Valoarea aceasta e cu atît mai mare cu cît osînditul este mai îndelung și mai complet izolat de lume și de ai săi [...] Epistola d-tale, are prin urmare darul de a fi un fel de *rara avis* [...]"

Paltin își manifestase satisfacția auzind că regimul lui Bujor s-ar fi îmbunătățit. „Să nu-ți faci iluzii" — îi răspundea Bujor. Și în continuare îl informa că persecuțiile rămăseseră aceleași, ba și mai cumplite. Cea mai mare parte a iernii fusese

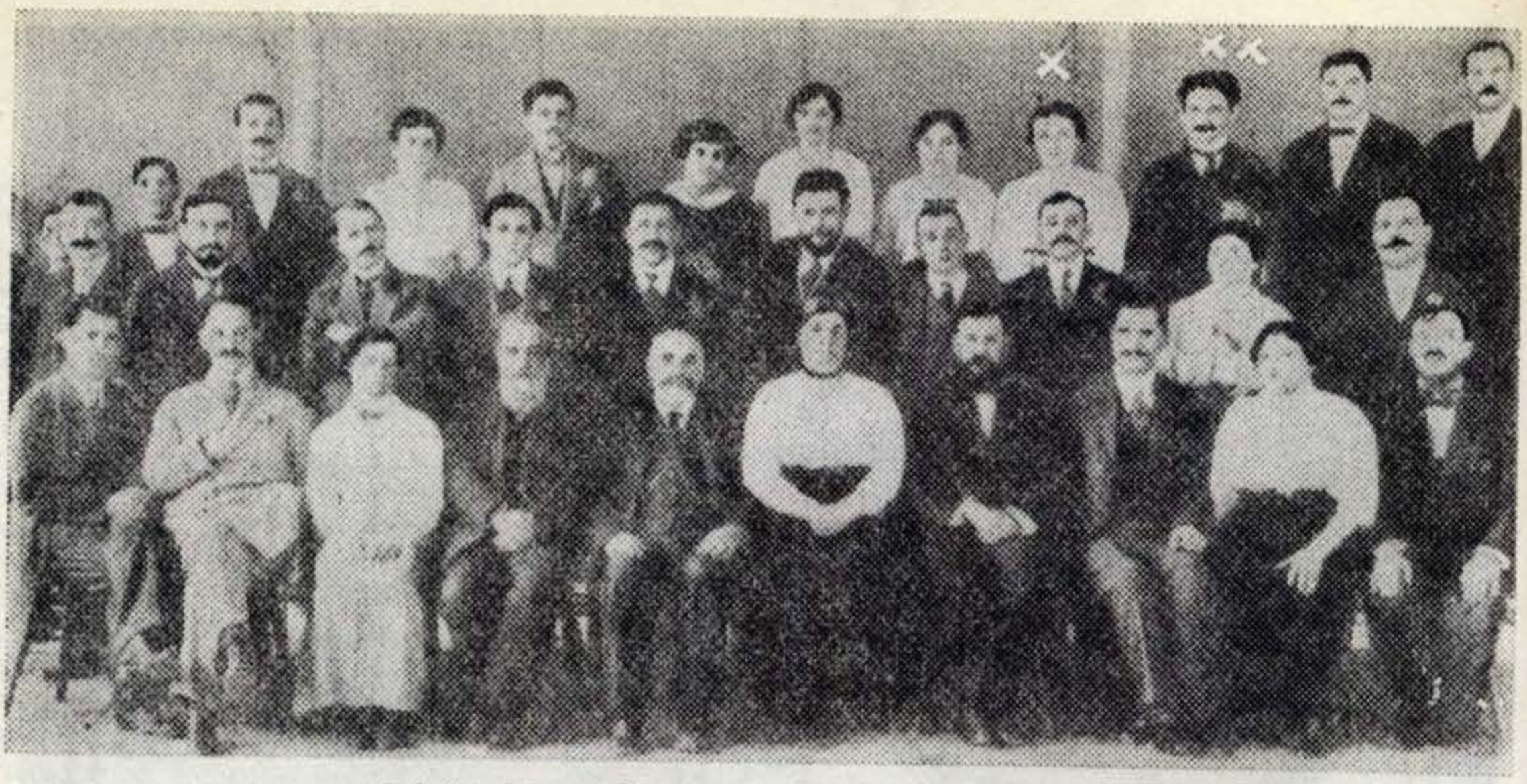

Priviți fotografia. Ea a fost făcută în 1915 la Ploiești, cu prilejul aniversării a 60 de ani de la nașterea lui C. Dobrogeanu-Gherea. La sărbătorirea evenimentului au participat și soții Paraschiva (X) și Ion (XX) Păunescu

„ținut într-o celulă *înghețată*, cu mîncarea redusă, uneori numai la pîine și apă, prin suprimarea lemnelor, totală sau parțială și cu întovărășirea a diferite tulburătoare zgomote serale, nocturne, matinale și diurne..."

„Prin inteligența, energia și curajul lor"

Răsfoind paginile ziarului „România muncitoare" întîlnim la sfîrșitul unor articole combative, străbătute, în dese cazuri, de idei înaintate, și semnăturile celorlalți frați Păunescu.

Gheorghe D. Păunescu se născuse în anul 1887, în comuna Salcia. Deși avea înclinații la învățătură, deveni strungar. Un timp a urmat cursurile Școlii de agricultură, părăsind-o pentru a se angaja muncitor, ca și fratele său, pe Șantierul naval din Turnu Severin. Semna în „Românîia muncitoare", din 24 mai 1906, o notă care relata barbaria unui patron fierar, Ion Bălăceanu, zis Ursaru ; acesta lovise cu ciocanul în cap pe lucrătorul Costică Trăilă Kalovici. Concluzia lui Gheorghe D. Păunescu : „Să ne unim deci, cu toții, și să ne alcătuim sindicatul nostru spre a ne cere drepturile noastre. La muncă și vom învinge".

Îi plăcea să organizeze șezători culturale la sediul mișcării socialiste din Turnu Severin, unde-și declama adesea propriile poezii.

Dumitru D. Păunescu semna de obicei cu pseudonimul Țeca Sălcianu, după numele bunicului său Păun Țeca. Mulți veterani ai mișcării noastre socialiste își amintesc de tînărul militant ajuns la ferme convingeri socialiste, prin muncă stăruitoare, prin studii aprofundate. Născut în 1885, la Salcia, urmase, în grele condiții, liceul și apoi își luase licența în litere și filozofie. Devenise profesor la liceu. În același timp, era un militant activ al Partidului social-democrat și al mișcării sindicale.

Corespondențele și reportajele sale apărute în presa muncitorească erau redactate cu multă seriozitate și claritate. În articolul cu titlul sugestiv „Greve fără sindicate" („România muncitoare" din 28 august 1905), semnat de Țeca Sălcianu, el aducea critici greviștilor de la Șantierul de construcții navale din Turnu Severin, deoarece nu erau încă organizați în sindicate. Într-o altă corespondență din aceeași pagină, intitulată : „Rezultatul grevei lucrătorilor din șantier", el arăta : „Muncitorii trebuie să știe că nu vor cîștiga nimic prin stăpîni, ci totul prin inteligența, energia și curajul lor". El a dezbătut adesea problema urmărilor negative pe care le puteau avea grevele neorganizate (14 iunie și 24 septembrie 1906).

În vara anului 1908, studentului socialist M. Gh. Bujor i se ridicase dreptul de a da examen. Într-un articol intitulat „Un glas de protestare" („România muncitoare" din 11-18 mai 1908), studentul Dumitru Păunescu protesta împotriva acestei măsuri arbitrare : „Ar trebui ca colegii noștri studenți să înțeleagă că acest fel de prigonire se poate abate în viitor asupra cape-

telor oricăruia dintre noi și ar trebui să aibă curajul de a cere respectarea celui mai sfînt dintre drepturi, respectarea gîndirii".

Prin intermediul ziarului muncitoresc putem cunoaște și alte aspecte privind activitatea acestui militant. În 1909 făcea parte din comisia de control a noului Comitet al cercului „România muncitoare". În numărul din 9 iulie 1909, ziarul cu același nume anunța convocarea unei ședințe a Comitetului electoral permanent, compus din „tov. Frimu, D. Marinescu, Al. Oprescu, *Țeca Sălcianu*, D. Pop și G. Oprescu". După reorganizarea partidului, în 1910, adunarea generală din 27 iunie 1910 l-a ales din nou, de data aceasta în Comitetul clubului social-democrat din București, alături de I. C. Frimu, Al. C. Constantinescu, Gh. Cristescu, Alex. Nicolau.

În august 1915 s-a constituit Uniunea funcționarilor comerciali din România. Comitetul uniunii, ales în cadrul primei conferințe pe țară, era alcătuit din G. Moscu, Dumitru D. Păunescu și Simondi Segal. Dumitru Păunescu avea funcția de casier al uniunii. În același an publica în „Lupta zilnică" un substanțial articol intitulat „Școalele medii și rezultatul lor". Apoi a fost mobilizat ca sublocotenent și a murit, în fruntea plutonului său.

Publicîndu-i necrologul, „Calendarul muncii" din 1920 arăta că Dumitru Păunescu-Țeca a fost un vechi colaborator al gazetei „România muncitoare", de cîteva ori membru al Comitetului secțiunii București a P.S.D., conferențiar și un pasionat bibliotecar. În anii dinainte de primul război mondial a acționat în diferite comisii de partid. „Fire statornică, disciplinată, ajuns la socialism prin convingere — scria „Calendarul muncii" —, stăruitor în studii, promitea mult pentru mișcarea noastră, dar războiul l-a prefăcut în lut la Turtucaia..."

Poeți visînd la „patria iubirii"

Avea ochi negri, adînci și blînzi. Atitudinea sa, mersul, îmbrăcămintea, totul exprima modestie. Ca și ceilalți frați ai săi, *Ștefan D. Păunescu* era însetat de cultură. Era poet, dar avea aplicații și la matematică. Pentru a contribui și el la ușurarea greutăților familiale, din fragedă copilărie s-a angajat ca mic funcționar la o întreprindere de poduri și șosele, apoi ca vopsitor, ca hamal în port... La 16 ani a intrat ca ucenic într-o tipografie.

Ștefan a luat parte la mitingul și serbarea de 1 Mai 1908 din Turnu Severin. După întrunire, mulțimea a pornit, încolonată, spre pădurea Chihaia. După terminarea serbării, la ora 8 seara, s-a format un cortegiu cu steagul roșu în frunte. La bariera Tg. Jiului, 40 de sergenți, agenți și comisari i-au oprit pe muncitori să intre în oraș. S-a încins o încăierare. Polițiștii au lovit cu săbiile, cu paturile puștilor. A curs sînge. Spontan s-a organizat un miting cu 4 000 de participanți... „Tînărul Ștefan Păunescu a telegrafiat la București «României muncitoare» — nota Teodor Iordăchescu în amintirile sale — despre nelegiuirile polițienești".

Ucenic tipograf, el își iscălea corespondențele către „România muncitoare": Șt. Păunescu-Aldin (în limbaj tipografic, aldin desemnează o literă proeminentă).

Într-un reportaj, apărut în 25 aprilie 1910, ridiculiza propunerea unei gazete de a se da salariul ucenicilor o dată pe lună — și „în mîna părinților", pentru „împiedicarea apucăturilor rele". Pentru ca patronii să aibă mai multă siguranță că ucenicii nu se vor deda la fapte rele, n-ar fi de mirare — scria, cu ironie, Ștefan Păunescu — să se propună ca tinerii să-și petreacă duminicile și sărbătorile la domiciliul patronilor, „unde, așa, ca o distracție, s-ar putea ocupa cu ceva mici servicii casnice ca: spălatul vaselor, plimbarea copiilor, curățatul camerelor și curților etc.". Adevărata soluție indicată de tînărul socialist era rațională folosire a timpului liber. Autorul cerea pentru ucenici „să se înființeze cursuri serale regulate, unde să li se dezvolte gustul cititului și să li se pună la dispoziție cărți bune și folositoare".

Plăpînd, trăind într-o odaie sărăcăcioasă, prost hrănit și muncind din greu, Fănică — cum era răsfățat de ai săi — se îmbolnăvise de plămîni. Dar boala nu i-a putut înfrînge voința de a munci. Era vioi, îndrăzneț, inteligent, întotdeauna printre premianții școlii. Avea o memorie admirabilă.

Ștefan a fost un militant de frunte al Cercului tineretului socialist din București. În același timp a fost primul poet român care a consacrat versuri ucenicilor, ale căror dureri și speranțe le-a trăit el însuși într-o viață atît de scurtă: 19 ani! În poezia „Îndemn" (cu ușoare influențe ale creației lui Ion Păun-Pincio), prezentînd tabloul trist al vieții ucenicilor, se revolta, îndemna la luptă și apoi contura imaginea lumii noi, socialiste, ce va să vină. Versurile sale lăsau să se întrevadă poetul de talent.

Poezia „Icoane și avînturi" are ca subtitlu „Din spital". A scris-o la sanatoriul Filaret, în octombrie 1910, cu cîteva luni înainte de a muri (11 martie 1911). Apărută în „Calendarul muncii" din 1911, ea se încheia cu aceste versuri pline de avînt:

„....adăpați în undele științei
Umilii robi, sub scutul înfrățirii,
Înfăptui-vor «patria iubirii»,
Înfășurînd în vălul fericirii
Pămîntul!"

Leonte Păunescu. Și el a fost poet. După munca, mai ales de noapte, la serviciul de corectură al ziarului „Universul", apoi la „Socialismul", scria versuri pentru „Universul literar", „Adevărul literar și artistic". Semna cu mai multe pseudonime : P. Levcenko, Florian Podaru, P. Delaturn. Poezia lui se caracteriza prin umanism și nuanțe filozofice. Îi plăcea mult și să deseneze.

Participînd, la începutul anului 1923, la un concurs literar pentru cea mai bună traducere a unei poezii din limba germană, Leonte Păunescu a obținut premiul al doilea. Dar în același an, o suferință cumplită l-a smuls pentru totdeauna dintre cei dragi.

Ei au continuat, pînă la sfîrșitul vieții, o activitate rodnică în slujba unui ideal înalt (Paraschiva și Ion Păunescu, anii maturității)

„Prietena Paraschiva"

În comuna Coțu, fostul județ Tîrnava Mare, trăia ciobanul Stan Cornea. Numele celor doi copii ai săi, Paraschiva și Mihai, aveau să devină bine cunoscute cercurilor muncitorești din acea vreme. Mihai Cornea era tîmplar. Venea la sala „Appel", sediul socialist din strada Doamnei nr. 7, făcea propagandă la țară, la „cluburile" sătenilor din Vlașca. Sora lui, Paraschiva, desfășura, de asemenea, o vie activitate. Ea făcea parte din corul înjghebat de Vasile Morțun. Mergea, împreună cu alții, prin ceainării și birturi, să vîndă „Lumea nouă". Ducea mîncare, țigări și jurnale, înfășurate pe picior, sub rochie, unor muncitori aflați în închisoare. În 1905, Paraschiva, moașă la Mangalia, a găzduit pe unii dintre potemkiniști.

În anul 1901 fratele ei lucra pe Șantierul naval din Turnu Severin ; aici l-a cunoscut pe Ion Păunescu. Prin el l-a cunoscut și Paraschiva. Între Paraschiva Cornea și Ion Păunescu s-a legat o strînsă prietenie. Căutau să învețe, să cunoască lumea și să lupte împreună pentru transformarea ei.

La 15 noiembrie 1908, la sediul din Piața Amzei, Paraschiva Cornea conferența despre „Femeia și socialismul". Ca mame, ca soții, spunea ea, între altele, femeile trebuie să se gîndească la o viață mai bună pentru cei care le sînt dragi ; datoria lor este să lupte pentru transformarea societății, pentru binele omenirii.

1915, Ploiești. Gherea împlinea 60 de ani. La această sărbătoare au participat și soții Paraschiva și Ion Păunescu. Se căsătoriseră în 1909. În 1908, luna ianuarie, fuseseră aleși amîndoi în comitetul „Cercului de editură socialistă". În 1910 semnau *Darea de seamă* asupra mersului editurii. Tot mai des erau întîlniți ca participanți la diferite acțiuni. El colabora activ la presa muncitorească, ea milita în organizația socialistă de femei. În 1909, în fruntea unei delegații de soții ale ceferiștilor arestați, Paraschiva s-a prezentat autorităților cerînd eliberarea celor întemnițați.

S-au stins din viață unul cîte unul, mai întîi Gheorghe și Ștefan ; apoi Dumitru În 1923 a murit poetul Leonte Păunescu. În dimineața zilei de 7 ianuarie 1931 a încetat din viață, în vîrstă de aproape 51 de ani, Ion Păunescu. Acum un an s-a stins și Paraschiva Cornea-Păunescu, veterană a mișcării muncitorești, în vîrstă de 86 de ani. Cel mai mic din cei 6 frați, Teodor Păunescu, artist emerit, pensionar, trăiește la Craiova.

O familie de socialiști, care s-a închegat la sfîrșitul veacului trecut, continuînd pînă-n zilele noastre...

ELENA FILIPOVICI:
demnitate şi curaj revoluţionar

DUMITRU GANCIU
directorul Filialei Arhivelor statului
judeţului Ilfov

O tînără frumoasă, inteligentă şi plină de viaţă, cu ochi scînteietori, dar blînzi. La 15 ani lucra ca muncitoare, la 17 ani era activistă a Uniunii Tineretului Socialist, la 18 ani a fost arestată, alături de Constantin Ivănuş, Gh. M. Vasilescu şi alţi militanţi ai clasei muncitoare din ţara noastră pentru activitate revoluţionară. Numele ei este Elena Filipovici.

Datorită arestării, nu a putut lua parte la Congresul de constituire a Partidului Comunist Român. In anul 1922 a fost totuşi implicată în procesul din Dealul Spirei, alături de delegaţii arestaţi la congres. Atitudinea ei demnă şi curajoasă confirmă cu acest prilej încă o dată maturitatea ei politică, conştiinţa înaintată a tinerei muncitoare care nu împlinise încă 19 ani.

Ca secretară a organizaţiei revoluţionare de tineret din România, U.T.S. şi apoi U.T.C., Elena Filipovici a călătorit adesea prin ţară, a participat la adunări muncitoreşti, a ţinut conferinţe prin care mobiliza tineretul la luptă, a activat în presa revoluţionară.

Un exemplu grăitor, în acest sens, ne este oferit de articolul, mai puţin cunoscut, **Scrisoare către un recrut,** publicat în nr. 8/1922 al ziarului „Tineretul socialist". Numărul respectiv a fost confiscat de autorităţile vremii şi se păstrează la Arhivele statului, în fondul documentar al Tribunalului Ilfov, împreună cu declaraţia dată de Elena Filipovici la cabinetul de instrucţie, în ziua de 24 noiembrie 1922. **„Eu sînt garanta responsabilă a ziarului «Tineretul socialist». Articolul publicat [...] l-am primit prin poştă şi cetindu-l l-am adoptat şi publicat [...]"** Conţinutul articolului subliniază orientarea politică şi ideologică a redactorului responsabil al ziarului. **„In societatea de azi** — se spune în articol — **sînt două soiuri de inşi : de o parte cei care muncesc şi produc fără să culeagă însă roadele muncii lor ; de cealaltă cei care fără să producă sau să muncească vreodată se folosesc de rodul, de munca altora : de o parte făuritorii bogăţiei sociale, de cealaltă trîntorii... şi cei dintîi sînt cei mulţi..."**

Caracterul combativ, spiritul militant, revoluţionar al articolului, şi implicit al conducerii ziarului, se manifestă cu pregnanţă atunci cînd se tratează problema căii de înlăturare a nedreptăţilor sociale : **„Pentru ca să poată schimba asemenea lucru, este destul ca cei exploataţi, care-s mulţimea, cu alte cuvinte puterea, să nu mai vrea să fie exploataţi..."**

Dar experienţa acumulată în cursul bătăliilor de clasă demonstrase o dată în plus că în lupta contra exploatatorilor trebuia atrasă şi armata. Tocmai viitorilor militari, recruţilor, le este adresat articolul, un adevărat manifest demascator al armatei burgheze. **„De cîte ori muncitorii fac grevă, de cîte ori cer dreptate [...] vezi militarismul intrînd în joc. Baionetele se pun între muncă şi capital [...] Iată-te, sărmane prietene, printre cei care-s gata să plece azi, mîine [...] Gîndeşte-te bine la aceea ce ai să faci ! Trădînd interesele clasei tale, îţi trădezi chiar interesele tale".**

Aceste lămuriri şi îndemnurile menite să trezească conştiinţa de clasă a viitorilor soldaţi nu au scăpat atenţiei organelor de siguranţă ale statului burghezo-moşieresc, care, aşa cum rezultă din adresa „strict secretă" înaintată procurorului general prin care motivau că articolul **„îndeamnă la nesupunere către autorităţile constituite"**, cereau **„trimiterea în judecată a celor vinovaţi".**

Pentru Elena Filipovici această înscenare judiciară nu era însă nici prima şi nici ultima. Dăruindu-se, fără rezerve, luptei revoluţionare, avea să cunoască din plin teroarea şi privaţiunile de tot felul, dar ea a ştiut să le înfrunte cu demnitate şi curaj. La numai 28 de ani, în 1931, a fost aleasă în Comitetul Central al P.C.R. şi apoi în Biroul Politic al acestuia. Scurtă, dar bogată în fapte remarcabile, viaţa Elenei Filipovici va constitui totdeauna un strălucit exemplu de slujire devotată a clasei muncitoare, a partidului său revoluţionar.

Coroane și grădini de zarzavat

CAROL CEL MARE

întemeietorul unui imperiu debil

Prof. univ. ROBERT S. LOPEZ

Statuetă din secolul al IX-lea înfățișîndu-l pe Carol cel Mare (Muzeul Luvru)

Profesor de istorie a evului mediu la Universitatea din Yale (S.U.A.), Robert S. Lopez, **de origine italiană, este autorul a numeroase cărți privitoare la raportul dintre economie și cultură, relațiile Europei occidentale cu Bizanțul, istoria orașelor, comerțul mediteranean etc. Extragem, cu unele prescurtări, paginile ce urmează din lucrarea sa** Naissance de l'Europe **(Nașterea Europei) publicată de editura „Armand Colin" din Paris (488 p.), mai precis din capitolul intitulat** L'empire carolingien, géant fragile **(Imperiul carolingian, un uriaș fragil). Viziunea sa originală — și desigur fidelă concepției sale generale asupra istoriei — despre Carol cel Mare prezintă, credem, interes pentru cititorii noștri.**

Înțelept, modest
Stăpîn al lumii,
Venerat de oameni,
În fruntea Europei,
Erou, august, cucernic,
El este pe cale să ridice
Zidurile Romei de mîine

Așa îl zugrăvește un poet necunoscut pe Carol cel Mare cu cîteva luni înaintea încoronării sale ca împărat.

Ce spune și ce nu spune legenda*

În anul 801, după ce efectele șocului care au urmat încoronării s-au atenuat, Carol cel Mare — sau cancelaria sa — a adoptat pentru el o nouă suită de titluri, pe jumătate germanice și pe jumătate romane : „Prea ilustru august, mare împărat aducător de pace, stăpîn al Imperiului roman și, de asemenea, prin mila celui de sus, rege al francilor și longobarzilor". Cărturarii săi i-au mai dat și alte nume : „regele David", ceea ce se potrivea cu faptul că era socotit „unsul Domnului" sau „păstorul Palemon", ceea ce în schimb nu se prea potrivea cu gusturile sale vînătorești.

Istoria nu spune dacă a primit și alte nume — de la soția pe care a repudiat-o, de la nepoții pe care i-a deposedat de bunurile lor sau de la saxonii pe care, mai bine de trei decenii, i-a botezat cu forța, i-a fugărit, deportat și chiar masacrat atunci cînd aveau „perfidia" să se răscoale.

Imperiul pe care el l-a constituit începuse să slăbească și să se macine încă înaintea morții sale, dar ideea imperială, care și-a găsit leagănul atunci, avea să obsedeze Europa pînă la sfîrșitul evului mediu și chiar mai tîrziu.

Imaginea lui Carol cel Mare, excesiv înfrumusețată și totuși încă destul de umană în cunoscuta biografie scrisă de Eginhard, care l-a cunoscut, de altfel, a fost transfigurată de legendă. Un călugăr din secolul al XI-lea a ajuns să afirme că în anul 1000, cînd Otto al III-lea a deschis mormîntul întemeietorului imperiului, l-a găsit pe Carol cel Mare intact, „așezat pe un scaun, ca și cum ar fi fost viu. Nici brațele și nici picioarele nu-i putreziseră". Epopeea i-a atribuit — cine nu o știe ! —, și încă exagerate, faptele săvîrșite de întreaga sa dinastie, o

Războinici carolingieni, așa cum apar în „Psalterium aureum" (841-872)

viață de două sute de ani și o mare barbă albă-colilie, pe care, după cîte se pare, nu a avut-o niciodată. „La Chanson de Roland" minte deci în versurile de atîtea ori citate : „Sa barbe est blanche et tout fleuri son chef" [1]. Dovadă, de pildă, celebra sa statuetă datînd din secolul al IX-lea, expusă la Muzeul Luvru.

Mai mult, începînd din anul 1165, biserica s-a înclinat în fața tradiției — dar și a voinței lui Frederic Barbă Roșie —, primindu-l pe Carol cel Mare în rîndul sfinților. Era suficient pentru a reduce la tăcere vocile clevetitoare ale anumitor poeți care îl prezentaseră pe împărat ca pe un bătrîn avid de putere și flecar.

Un om care, de-a lungul vremurilor, a încarnat atîtea idealuri nu poate fi cu ușurință analizat. Ceea ce știm este că a fost energic, activ, curajos, crud. A crezut ferm în formula romană a creștinismului și în propria sa misiune de a-l susține și răspîndi, prin sabie ca și prin învățătură. A fost un foarte abil diplomat și a purtat mai bine de 50 de campanii militare. Mai știm că a acceptat și solicitat colaborarea războinicilor, învățaților și artiștilor de toate națiile — el însuși

---

* Subtitlurile aparțin redacției.

[1] E albă barba și păru-i coliliu *(n.r.)*.

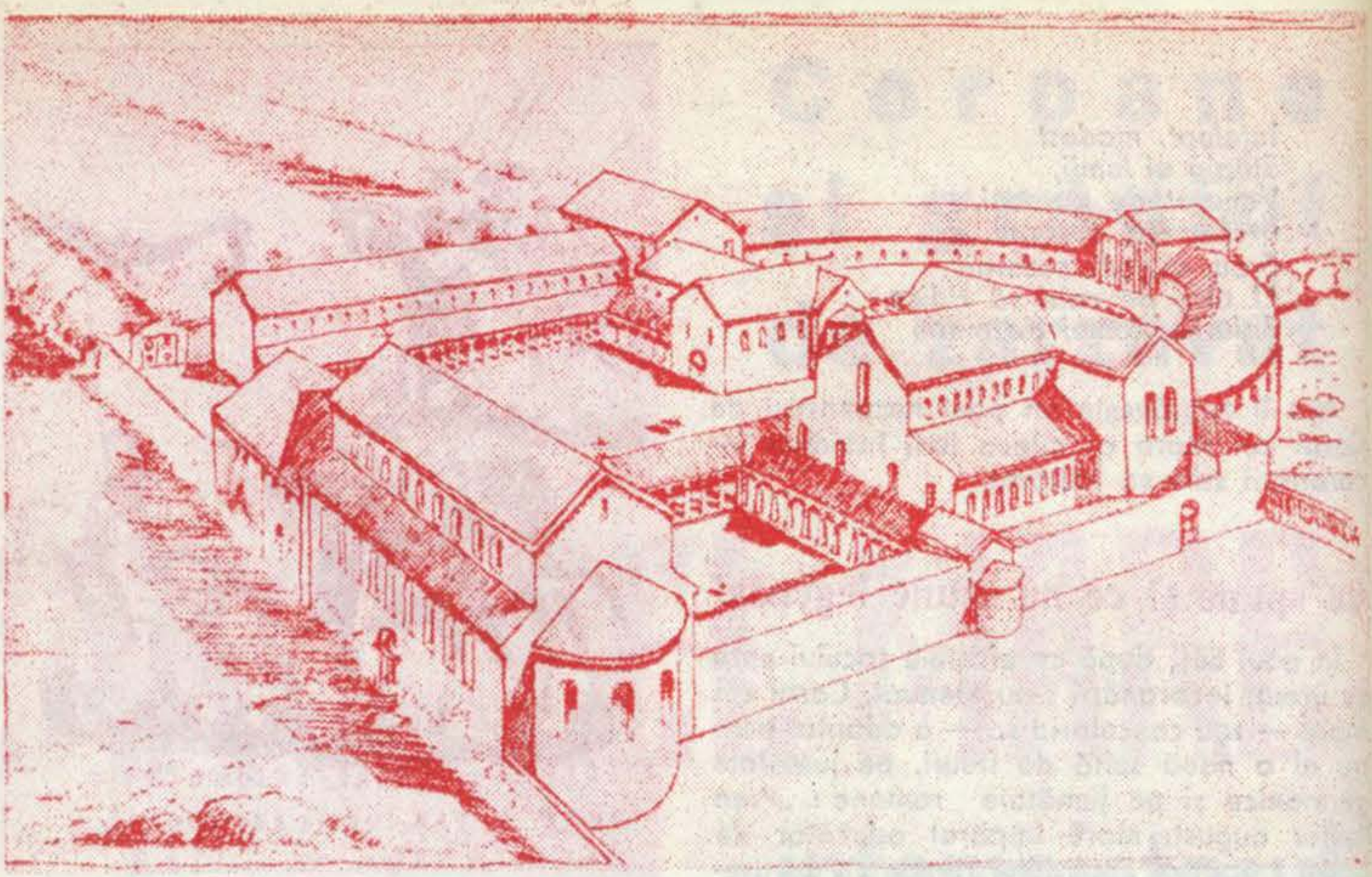

O încercare de reconstituire a palatului fortificat al lui Carol cel Mare de la Ingelheim, pe Rin

socotindu-se un cavaler germanic de naţie francă (deci nici german, nici francez).

Celelalte trăsături ale personalităţii lui ne scapă. Izvoarele, destul de bogate pentru acea perioadă, se pretează la interpretări extrem de variate.

Triumful majordomilor

Armata francă era de multă vreme pregătită. Încă din timpul lui Clovis, francii visau la mari fapte de arme. Ei dispuneau de un domeniu mai vast şi de o populaţie mai numeroasă decît celelalte regate barbare. Justinian oprise, e drept, expansiunea lor, dar nimic nu-i împiedica să reia ofensiva după moartea lui dacă monarhia francă ar fi reuşit să-şi păstreze autoritatea asupra nobilimii. Dar altfel s-au petrecut lucrurile : monarhia merovingiană (dinastia francă a merovingienilor a fost întemeiată în secolul al V-lea de către Meroveu — **n.r.**) era slabă ; aristocraţia — anarhică, ahtiată de plăceri, indiferentă faţă de fluxul ideilor — a profitat de pe urma discordiilor regale, a incapacităţii suveranului şi a rivalităţii oamenilor de curte pentru a-şi spori puterea. Nobilii nu au neglijat însă exerciţiul militar — datorită luptelor interne —, astfel că teritoriul franc nu a fost ştirbit de pe urma atacurilor din afară.

„Regelui merovingian — scrie cronicarul Eginhard — nu-i rămînea nimic altceva de făcut decît ca, mulţumit cu titlul de rege, cu

O pagină din „Capitularul" din anul 779

Sigiliul de plumb al împăratului și tronul său din Aachen

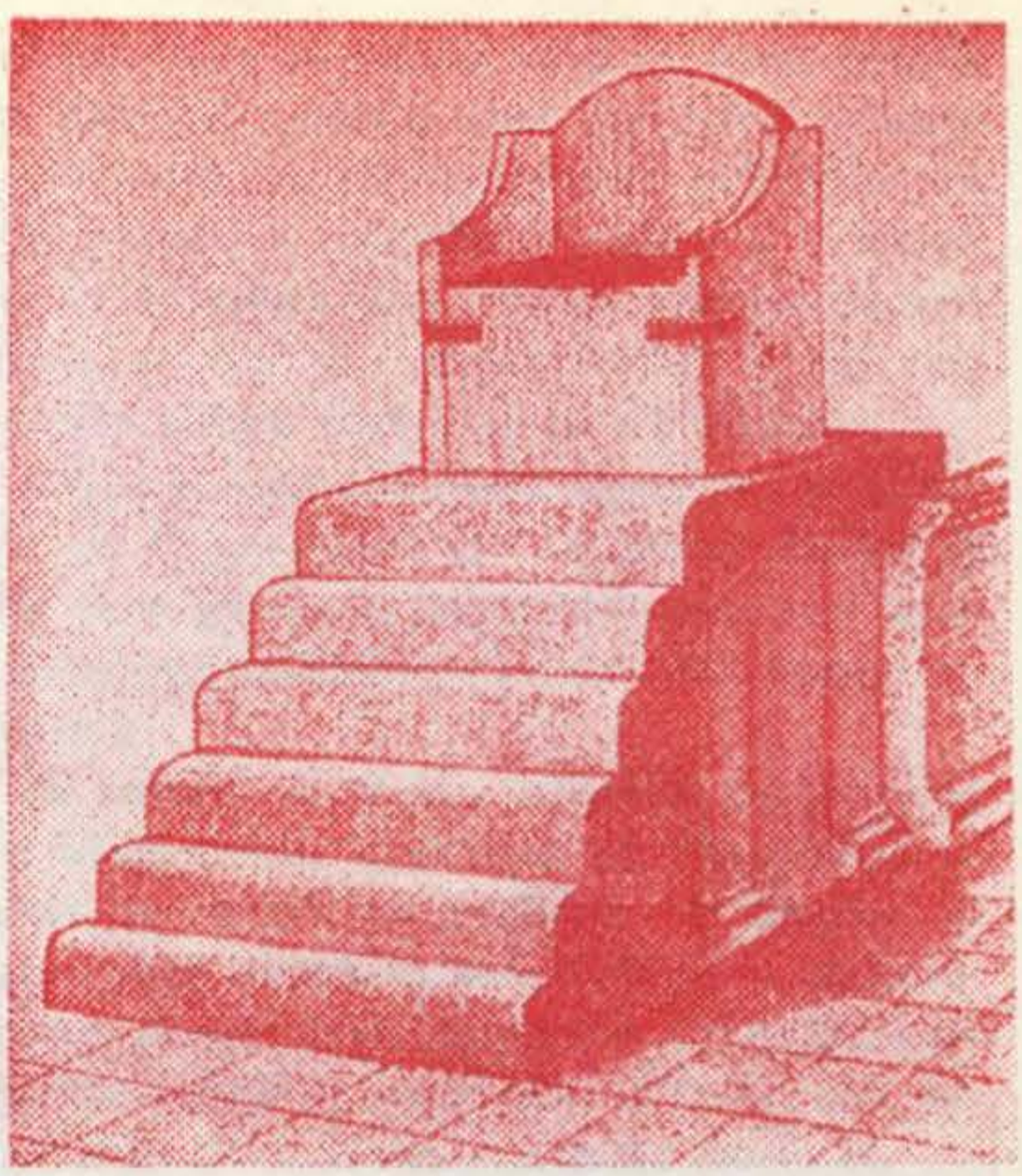

părul lung și barba mare, să șadă pe tron și să facă pe suveranul, să primească în audiență pe ambasadorii care veneau de pretutindeni și cînd aceștia plecau să le dea, ca din partea sa, răspunsurile care-i fuseseră pregătite sau chiar impuse. De cîrmuirea regatului și de toate treburile [...] se îngrijea majordomul". Francii aveau însă nevoie de un șef, de un om de la care să învețe din nou să asculte. Pe la începutul secolului al VII-lea, cînd dinastia merovingiană era sfîșiată de lupte violente, o familie nobilă își puse candidatura. Erau arnulfienii, strămoșii carolingienilor, din rîndul cărora au făcut parte Pepin cel Bătrîn, Grimaud, fiul lui, Pepin al II-lea, Carol Martel.

În cele din urmă, majordomii au învins prin Pepin cel Scurt, întemeietorul dinastiei carolingienilor. Înaintarea lor triumfală în a doua jumătate a secolului al VIII-lea, ca și dificultățile de care s-au lovit în secolul al IX-lea, au strîns legăturile lor cu papalitatea. Cuceritori ai Italiei și Germaniei, împărați iluștri, ei au vărsat profiturile obținute de armele și administrația lor în fondul comun al unei „companii" în care papa era la început un partener secund, apoi un egal și pînă la urmă un pretendent la conducerea supremă.

Prilejuri pentru protejarea militară a puterii papale împotriva inamicilor ei nu au întîrziat să se arate. Cînd regele longobard Aistulf a ocupat Ravenna și a cerut ca autoritatea lui să fie recunoscută și la Roma, acordul din 754, dintre Pepin cel Scurt și papă, a dezlănțuit împotriva sa forța superioară a francilor. Longobarzii odată zdrobiți, Pepin cel Scurt a dăruit Ravenna papei Ștefan al II-lea, ceea ce a dus la formarea primului nucleu al statului pontifical, la întemeierea puterii laice papale.

Între „colegi"

Douăzeci de ani mai tîrziu, regele longobard Desiderius și-a pierdut coroana încercînd să reia planurile lui Aistulf : Carol cel Mare, ajuns rege al francilor în anul 768, după moartea lui Pepin cel Scurt, l-a învins, devenind și rege al longobarzilor — a căror faimoasă coroană de fier și-a pus-o pe cap —, precum și patriciu (protector) al ro-

Un prînz la curtea impărătească

manilor, desemnat de papa însuși. Căci dacă papii nu voiau un suveran atît de apropiat cum ar fi fost Desiderius, ei aveau în schimb nevoie de un suveran îndepărtat, cît mai respectuos, care să-i poată apăra împotriva nobililor ce se ridicaseră ca ciupercile pe ruinele statului longobard și ale fostelor posesiuni bizantine. Iată de ce ei se grăbeau să-i atribuie lui Carol cel Mare demnități peste demnități și titluri peste titluri, într-un crescendo care a culminat cu încoronarea din 25 decembrie 800.

Actul final s-a desfășurat după obiceiul bizantin : aclamare de către popor, adorarea împăratului de către toată asistența. Constantinopolul nu avea, pe atunci, decît o împărăteasă, pe Irina, care ajunsese pe tronul lui Constantin detronînd și orbind pe propriul său fiu. Pentru a scăpa de ea sau a o face inofensivă, Carol cel Mare avea de ales între trei mijloace : s-o detroneze, să se căsătorească cu ea sau să o silească să-l recunoască drept „coleg". În realitate, mai înainte ca el să aibă timp să facă această alegere dificilă, ea a fost răsturnată prin lupte interne. Va fi necesar, ulterior, un război pentru a smulge unuia dintre succesori acceptarea celei de-a treia variante amintite mai sus.

CRONOLOGIE

742 — La 2 aprilie se naște Carol, primul fiu al lui Pepin cel Scurt, majordom al Neustriei.

744 — Moare Liutprand, regele longobarzilor.

751 — Cu aprobarea papei Zaharia, Pepin cel Scurt îl detronează pe ultimul rege al francilor, Childeric al III-lea din dinastia merovingiană și e uns rege la Soissons. Începe domnia dinastiei carolingiene. Pepin se angajează să cedeze papei teritoriile bizantine din Italia ocupate de longobarzi.

753 — Ocuparea Ravennei de către Aistulf, regele longobarzilor. Încetează astfel dominația bizantină asupra Italiei centrale.

754 — Noul papă, Ștefan al II-lea, cere ajutor lui Pepin împotriva longobarzilor.

756 — Desiderius devine rege al longobarzilor.

768 — Moare Pepin cel Scurt. Regatul francilor se împarte între cei doi fii ai săi, Carol și Carloman.

770 — Repudiind-o pe prima sa soție, Imiltrude, Carol se căsătorește cu Ermingard, fiica lui Desiderius.

771 — Moare Carloman. Carol ia în stăpînire provinciile lui și o repudiază pe Ermingard, care se re-

Căruțele — și nu armăsarii!

Războiul, religia, agricultura au fost cei trei stîlpi pe care s-a întemeiat civilizația carolingienilor. Legăturile de fidelitate ale nobililor au fost întărite, prin măsuri ce nu pot fi socotite noi, dar care, aplicate cu o oarecare coerență, au alcătuit nucleul a ceea ce istoricii moderni numesc sistemul feudal.

Pentru a menține coeziunea statului, pentru a întreține o birocrație care abia ajungea pentru guvernare, erau necesare continue deplasări călare pe teritoriul vast al imperiului. Într-adevăr, acum începe vremea cavalerilor. Dar dacă, cum bine se observă, cavalerii au cucerit uneori mari întinderi — și aceasta cu o iuțeală fulgerătoare —, ei n-au putut niciodată să-și mențină stăpînirea fără ajutorul umilelor căruțe. Chiar Carol cel Mare se ocupa, cînd nu avea ocazia să culeagă roadele unei campanii militare victorioase, cu supravegherea grădinilor de zarzavaturi, a cotețelor de găini și a femeilor care țeseau lîna. Într-un imperiu de fermieri, el era un fermier-model. E cel mai frumos elogiu care i se poate aduce.

Noua Europă era astfel aproape realizată. Ea va fi construită mai degrabă **de jos în sus** decît de **sus în jos,** grație celor mai bune căruțe mai curînd decît celor mai focoși armăsari.

În secolul al IX-lea, Imperiul carolingian, un uriaș debil, a început să lîncezească și pînă la urmă s-a prăbușit. În secolul al X-lea, alte structuri, mai viabile — mai restrînse și mai bine asigurate cu oameni — se vor ridica în locul său, utilizînd atît experiența cît și ideile moștenite de la el.

fugiază la curtea tatălui său, împreună cu văduva și fiica lui Carloman. Carol se căsătorește cu Ildegard.

772 — Adrian I urcă pe tronul pontifical. Carol inițiază o serie de campanii militare împotriva saxonilor, care îi amenință regiunile de nord-est ale regatului.

773 — Solicitat de papă, Carol trece Alpii, îl înfrînge pe Desiderius și ocupă Italia de nord.

774 — Carol ocupă Pavia și pune capăt dominației longobarde în Italia.

778 — In cursul uneia dintre numeroasele expediții ale francilor în Spania, ariergarda atacatorilor, condusă de Roland, e surprinsă și zdrobită în trecătoarea Roncesvalles, unde are loc celebrul masacru.

778—785 — Lunga campanie împotriva șefului saxon Vidukind se soldează cu înfrîngerea și creștinarea acestuia.

780—781 — Fiul lui Carol, Carloman, rebotezat Pepin, e uns de papă ca rege al Italiei.

781 — Înființarea Școlii palatine, instituție care va domina viața scolastică vreme de două generații, lăsînd numeroase lucrări de matematică, astronomie, filozofie, lingvistică etc.

785—811 — Expediții împotriva arabilor din Spania, care se încheie cu crearea unei „mărci hispanice", teritoriu aflat sub dominația lui Carol, între Pirinei și Ebru.

788 — Victorie definitivă asupra lui Tassilo, ducele Bavariei, căruia îi ocupă domeniile.

789 — Carol promulgă ammonitio generalis, decret prin care construirea de școli teologice devine obligatorie pe tot cuprinsul regatului.

791—796 — O serie de campanii duc la nimicirea Imperiului avar.

795 — Moare Adrian I ; Leon al III-lea devine papă.

799 — Pentru a nu cădea victimă unei conspirații a nobililor romani, Leon se refugiază la Paderborn, unde găsește adăpost la Carol.

800 — Leon al III-lea îl încoronează la Roma pe Carol ca imperator romanorum.

804 — La sfîrșit războiul împotriva saxonilor.

805—806 — Conflict cu Bizanțul pentru titlul de imperator romanorum.

812 — Acord cu Mihail I, împăratul Bizanțului. Acesta rămîne în posesia Veneției, Istriei și Dalmației, recunoscînd în schimb titlul de împărat al lui Carol.

813 — Carol asociază la domnie pe fiul său, Ludovic.

814 — Moartea lui Carol cel Mare (28 ianuarie), la Aix-la-Chapelle (Aachen).

ÎNCEPUTURILE RELAȚIILOR DIPLOMATICE ROMÂNO-CEHOSLOVACE

Anul acesta se împlinesc cinci decenii de la stabilirea raporturilor diplomatice între țara noastră și Cehoslovacia. Consfințind legăturile interstatale dintre cele două țări, relațiile diplomatice statornicite în 1920 au îngăduit o ulterioară dezvoltare pe mai multe planuri a schimburilor româno-cehoslovace. Data stabilirii relațiilor diplomatice între cele două țări se plasează la un scurt interval de timp de momente istorice dintre cele mai importante în existența celor două popoare.

La 1 decembrie 1918, România trăia evenimentul desăvîrșirii unității sale statale prin unirea Transilvaniei cu țara.

„Prin hotărîrea luată de Adunarea Națională de la Alba Iulia se termina procesul unirii naționale a poporului român într-un singur stat independent" **(Istoria poporului român,** Editura științifică, București, 1970).

Proclamarea, la 28 octombrie 1918, la Praga, a Republicii Cehoslovace, a încununat procesul luptei popoarelor ceh și slovac pentru formarea statului național independent.

Desăvîrșirea unității de stat a României, afirmarea statului cehoslovac ca o entitate de sine stătătoare au constituit, desigur, împrejurări istorice determinante în stabilirea relațiilor diplomatice româno-cehoslovace. Fără a ne deplasa într-o incursiune în analele contactelor dintre popoarele român, ceh și slovac de-a lungul veacurilor, ne mărginim să evocăm împrejurarea că aceste popoare au desfășurat lupta împotriva dominației habsburgice. Într-o telegramă către guvernul român, Thomas Masaryk și Eduard Beneș subliniau, în timpul primului război mondial, că, luptînd pentru idealurile sale de a vedea Transilvania eliberată de sub dominația Austro-Ungariei, „România luptă implicit și pentru eliberarea poporului cehoslovac". În atare condiții s-a manifestat o solidaritate de interese româno-cehoslovacă la „Congresul națiunilor asuprite din Imperiul austro-ungar", ținut la Roma (aprilie 1918). În rezoluțiile prezentate, susținute și votate de delegațiile română și cehoslovacă, se afirmă dreptul fiecărui popor la deplină independență economică și politică.

În anii care au urmat stabilirii relațiilor diplomatice, mai cu seamă în perioada în care fascismul devenise o amenințare care punea la ordinea zilei însăși soarta și existența statelor din centrul și sud-estul Europei, Cehoslovacia și România s-au regăsit într-o serie de eforturi consacrate apărării păcii și independenței. Au fost eforturile pentru constituirea securității colective, pentru înfrînarea agresorilor hitleriști. Convențiile pentru definirea agresorului (iulie 1933), tratatul de asistență mutuală sovieto-cehoslovac (1935), protestul față de încercarea de a supune unui directorat țările europene mici și mijlocii (Pactul celor 4) și față de remilitarizarea zonei renane, (1936) sînt tot atîtea atitudini prin care România și Cehoslovacia își defineau o poziție internațională potrivnică agresiunii, fidelă idealurilor de pace înscrise în statutul Ligii Națiunilor. În acei ani, Nicolae Titulescu aprecia că tratatele de asistență mutuală franco-sovietic și sovieto-cehoslovac constituie baza unui sistem de securitate colectivă în Europa.

În acei ani forțele democratice ale poporului român, partidul comunist, care activa în ilegalitate, au militat pentru alianța și prietenia româno-cehoslovacă. Numeroase documente ale P.C.R. se pronunțau pentru întărirea colaborării și alianța cu Uniunea Sovietică, cu Franța, cu statele Micii Înțelegeri (din care România și Cehoslovacia făceau parte) și ale Înțelegerii Balcanice, pentru realizarea unui front comun în fața agresiunii.

În tot timpul dramei pe care Cehoslovacia a trăit-o la sfîrșitul celui de-al patrulea deceniu al secolului nostru, România și-a manifestat cu putere simpatia și solidaritatea cu poporul cehoslovac prieten, s-a situat de partea acestuia, condamnînd agresiunea hitleristă.

În timpul dictatului de la München, ca și în anii ocupației hitleriste, Partidul Comunist Român, opinia publică din țara noastră, presa progresistă și democratică s-au situat ferm de partea Cehoslovaciei, a luptei poporului cehoslovac. Formele acestei solidarități au fost multiple : mitinguri și demonstrații, editarea și difuzarea de manifeste, desfășurarea unei susținute campanii de presă, ajutorarea refugiaților din Cehoslovacia etc. În declarația „După Austria, Cehoslovacia", publicată în vara anului 1938, Partidul Comunist Român a lansat un emoționant apel pentru sprijinirea Cehoslovaciei. „După München — scria „Scînteia" — cu creșterea influenței statelor fasciste în răsăritul Europei, existența însăși a României și independența ei națională sînt grav primejduite din afară" („Scînteia", anul VIII, nr. 14, din 25 noiembrie 1938).

Atitudinea României față de Cehoslovacia în anii 1938—1939 a fost evocată de conducătorul delegației cehoslovace la Conferința de pace de la Paris, care a declarat, la 13 august 1946, că „în perioada cea mai neagră din istoria Cehoslovaciei, poporul român s-a comportat cum se cuvine unui aliat și prieten".

Actul istoric al insurecției armate de la 23 August 1944 a permis poporului român întoarcerea armelor contra Germaniei hitleriste. Aducîndu-și contribuția la lupta pentru nimicirea fascismului, armata română a participat — după eliberarea întregului teritoriu românesc — umăr la umăr cu eroica armată a Uniunii Sovietice, care a purtat greul războiului antihitlerist și a dus principalul efort la zdrobirea nazismului, la bătălia pentru izgonirea ocupanților de pe pămînturile Ungariei și Cehoslovaciei.

În timpul celor 5 luni cît au acționat pe teritoriul cehoslovac, forțele armate române și-au îndeplinit cu cinste misiunile ce le-au fost încredințate.

Trebuie menționată colaborarea dintre trupele române și unele grupe de partizani cehoslovaci.

În amintirea sacrificiilor făcute de trupele române în Cehoslovacia, pentru sîngele vărsat de ostașii români de-a lungul a peste 400 km, de la Turna pînă aproape de Praga, guvernul Republicii Socialiste Cehoslovace a ridicat un monument la Zvolen și a decorat cu ordine și medalii cehoslovace aproape 6 000 de militari români participanți la războiul antihitlerist. În diferite localități din Cehoslovacia au fost înălțate obeliscuri și semne memoriale consacrate eroilor români căzuți în țara prietenă.

În anii construcției socialiste, relațiile româno-cehoslovace s-au ridicat pe o nouă treaptă calitativă, corespunzătoare realităților istorice pe care le trăiesc cele două popoare, situației generale din lumea contemporană. Conținutul acestor relații — îndreptate spre întărirea prieteniei și alianței frățești româno-cehoslovace, spre cooperarea multilaterală în folosul ambelor țări, spre cauza unității și coeziunii țărilor socialiste — este determinat de principiile internaționalismului socialist, independenței și suveranității, egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne, întrajutorării tovărășești. Sînt principiile socialismului pentru a cărui afirmare istorică trăiesc și luptă cele două popoare care aniversează 50 de ani de la primele lor relații diplomatice reciproce.

Traian FLOREA

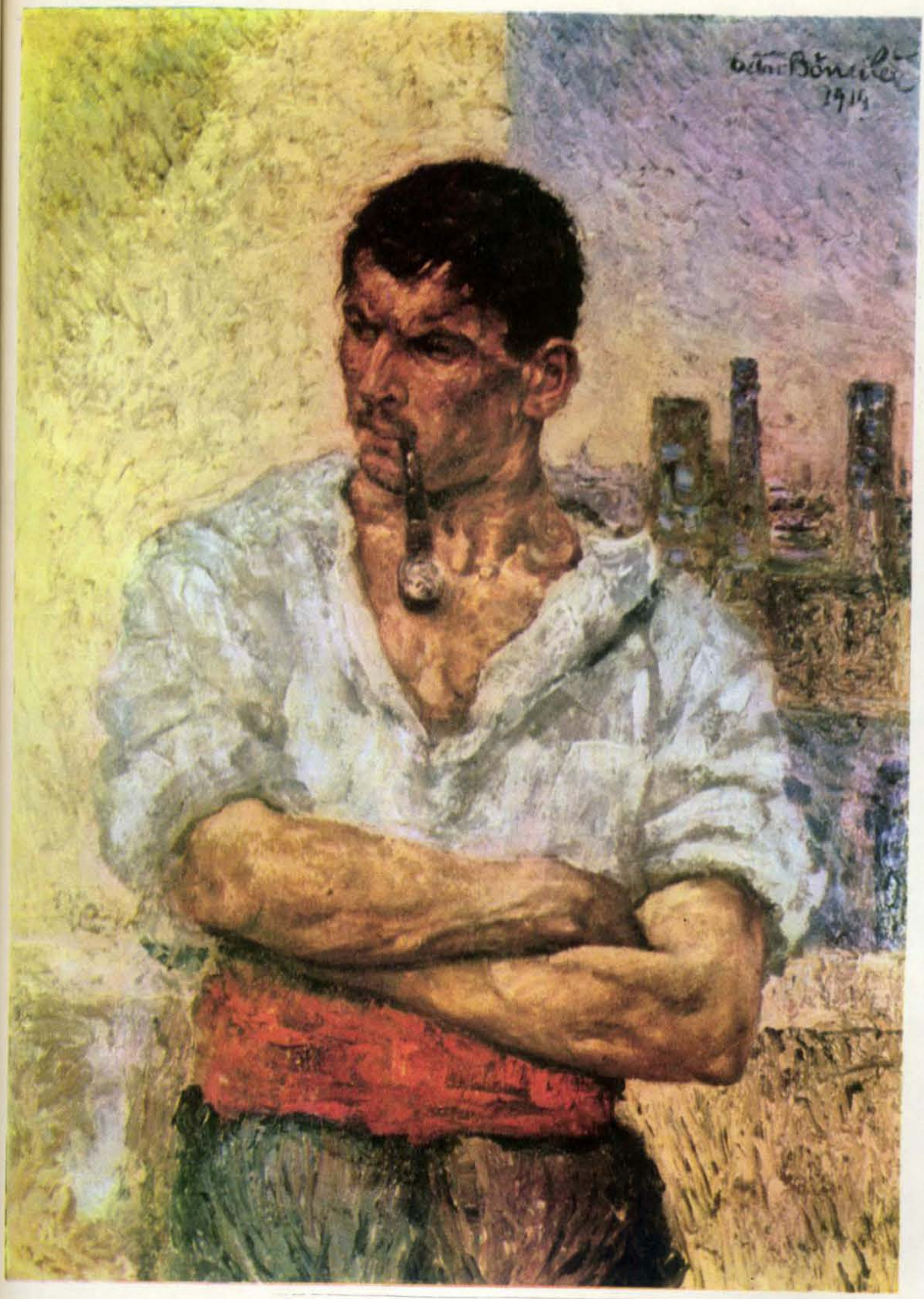

Octav Băncilă: Grevistul. **(O familie de socialişti: Păunescu,** pag. 19)

Scene din viața de la curtea lui Carol cel Mare. (Miniaturi dintr-un manuscris aflat la Oesterreichische Nationalbibliotek din Viena)

Sus, stînga : Luptători franci. (Miniatură din secolul al XIV-lea)
Sus dreapta și jos : Două imagini despre moartea lui Roland.
'Carol cel Mare — întemeietorul unui imperiu debil, pag. 26)

Sigiliile orașelor miniere Baia Mare și Baia Sprie (**Mutuus amor · civium,** pag. 73)

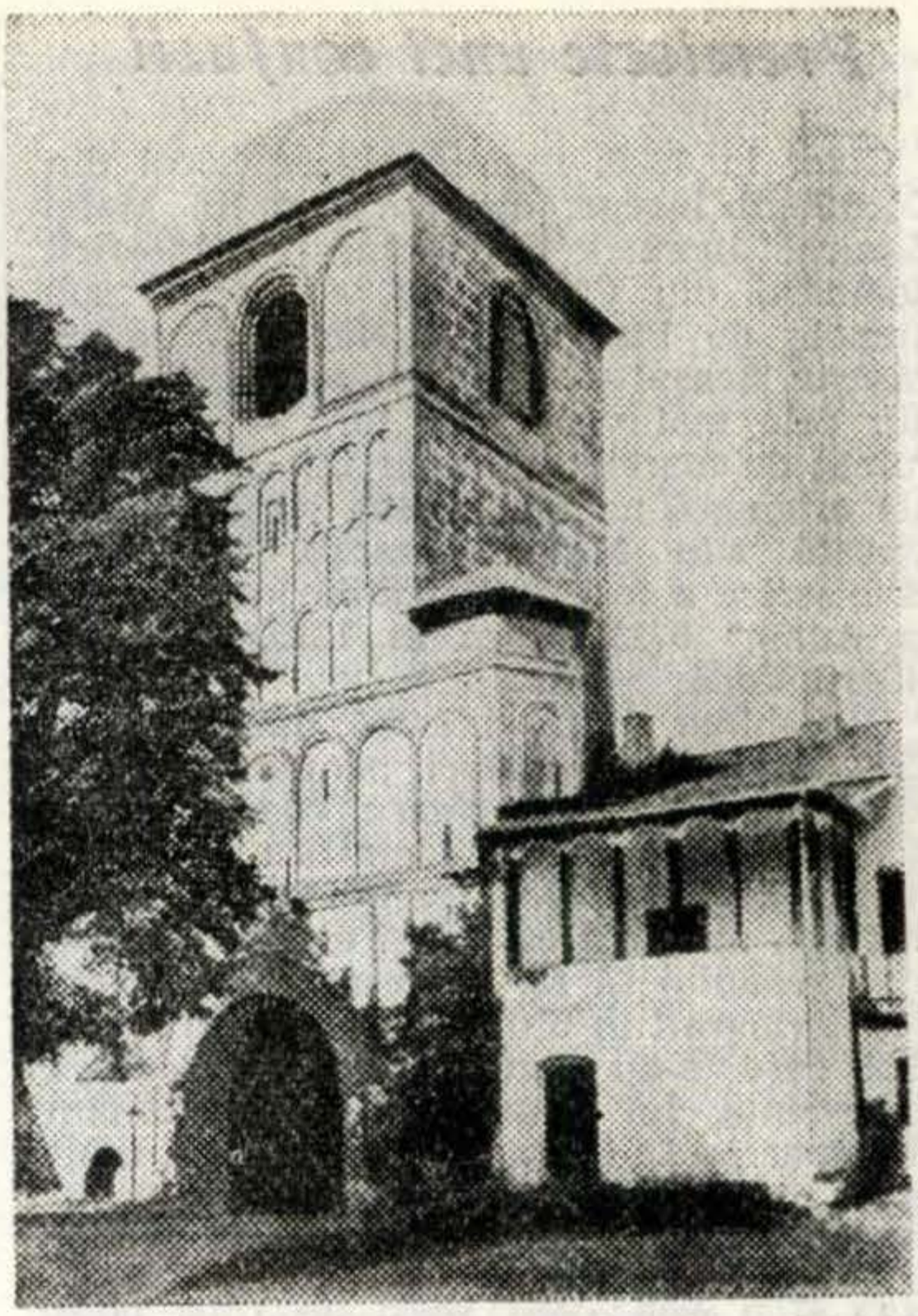

Turnul mănăstirii Negru Vodă din Cimpulung

OPINII — CONTROVERSE

NEGRU VODĂ- PERSONAJ ISTORIC REAL

Enigma lui Negru Vodă, „descălicătorul" din veacul începutului de țară, constituie una din cele mai interesante probleme „deschise" ale istoriei noastre medievale, care, deși a concentrat eforturile cîtorva generații de specialiști, nu-și poate deocamdată găsi un răspuns definitiv. Revista noastră, în numărul din mai 1969, a inițiat reluarea discuției în jurul existenței și identității legendarului personaj, prin publicarea punctului de vedere aparținînd cercetătorului Pavel Chihaia. În numărul de față, paginile „Magazinului istoric" pun la îndemîna cititorilor o altă interpretare, conducînd la concluzii cu totul deosebite. Autorii, împreună cu redacția, consideră că orice noi contribuții documentate în problema lui Negru Vodă sînt binevenite, deoarece numai pe această cale dezbaterea se poate dovedi rodnică, aducînd rezultate concrete.

G. D. FLORESCU și DAN PLEȘIA

Premisele unei confuzii

Cînd, în 1636, marele clucer Socol din Cornăţeni începe, din porunca lui Matei Basarab, lucrările de restaurare a bisericii domneşti din Cîmpulung, cunoscută sub numele de biserica lui Negru Vodă, el găseşte lăcaşul — şi atunci socotit ca unul din cele mai vechi din ţară — complet ruinat de marele cutremur din 1628. Pisania originară nu mai exista, iar cea nouă, aşezată sub Matei Basarab, consemna că biserica a fost dintîi zidită în anul „de la Adam" 6723, adică în 1215, de către Negru Vodă.

Deosebirea dintre această dată şi anul 1290, indicat de cronici pentru „descălicarea" ţării de către Negru Vodă, precum şi imposibilitatea de a identifica pe acesta cu vreunul din primii domni ai Ţării Româneşti, au făcut ca însăşi existenţa reală a voievodului să fie contestată de o serie de istoriografi în ultimul veac. Dintre istoricii care s-au străduit să dovedească inexistenţa lui Negru Vodă, menţionăm aici doar pe D. Onciul *, care, cu mai mult spirit critic şi pe baze ştiinţifice, şi-a început argumentaţia prin analizarea datelor următoare: anul 6723 (1215) de pe pisanie, precum şi 6730 (1222) din vechiul pomelnic al bisericii. Cu o sclipire de geniu, el a relevat cu cîtă uşurinţă litera *omega* (în slavonă 800) poate deveni *psi* (700), într-o inscripţie de piatră roasă de vreme şi crăpată, cum era, probabil, în momentul restaurării, pisania originară. D. Onciul a rectificat deci anul 6700 prin 6800. Dar, în loc să se limiteze la această rectificare şi să tragă concluziile ce se impuneau, ceea ce i-ar fi dat un tot armonios şi bine înlănţuit în cadrul ştirilor documentare despre întemeiere, D. Onciul a continuat rectificarea şi prin corectarea literelor, indicînd zecile, şi a propus ca an al clădirii bisericii 6893 (1385), în loc de 6823 (1315), şi pentru pomelnic 6890 (1382), în loc de 6830 (1322). Iar pentru a explica anomalia izvorînd din faptul că pomelnicul devenea astfel mai vechi decît biserica, D. Onciul a emis părerea că în 1382 ar fi existat o biserică de mir, în locul căreia, în 1384-1385, a fost zidită mănăstirea, deşi se ştia prea bine că această biserică domnească nu a devenit mănăstire decît după restaurarea ei sub Matei Basarab.

Prin excesiva rectificare a datelor şi prin adoptarea fără rezerve a tradiţiei de la Tismana, de care vom vorbi mai departe, Negru Vodă, întemeietorul de ţară de la începutul veacului al XIV-lea a fost identificat cu urmaşul său, Radu I, domn între 1374 şi 1382.

A fost astfel restrînsă şi limitată discuţia despre una din epocile de căpetenie ale istoriei Ţării Româneşti, cea a cristalizării ei definitive la începutul veacului al XIV-lea, cît şi despre una din figurile ei cele mai de seamă: cea a întemeietorului.

Ecouri de legendă

Tradiţia de la Tismana, păstrată în scrierea „Viaţa Sf. Nicodim", ctitorul mănăstirii, este un curios amestec de realităţi istorice şi de confuzii. Ea cuprinde nu numai epoca clădirii Tismanei, ci şi evenimente din veacul al XIII-lea, chiar şi invazia tătarilor din 1241. Cunoaşte atît existenţa voievodatului oltean al lui Litovoi — însă sub forma celor „5 judeţe ale Băniei Severinului" —, cît şi a Munteniei cumane menţionată în diploma cavalerilor ioaniţi, din 1247, numită însă „Gotia Sciţilor".

Conform acestei tradiţii, tătarii sub Batu-Khan au fost zdrobiţi de Vladislav craiul Ungariei, al cărui frate Radu Negru Vodă a coborît apoi din Ardeal pe valea Oltului, aşezînd scaunul la Argeş şi, după ce a izgonit definitiv pe tătari, a unificat ţara. Îndemnat de Nicodim, Vladislav, craiul Ungariei, a ridicat mănăstirea Vodiţa şi, murind fără urmaşi, i-a succedat fratele său Radu Vodă zis Negru, care a zidit mănăstirea Tismana, isprăvită însă de fiul său Dan I „la 3 octombrie 6894 (1385)".

Explicaţia acestei tradiţii este simplă. Tismana era, după Vodiţa, cea mai veche şi mai bogată mănăstire din ţară. În decursul vremii, în mod firesc, orgoliul local a dat naştere credinţei că lăcaşul este contemporan cu însăşi întemeierea ţării şi deci s-a atribuit fundarea sa primului voievod al Ţării Româneşti, adică celui cunoscut sub numele de Negru Vodă.

În felul acesta, Radu I a devenit voievodul întemeietor, iar predecesorul şi fratele său Vladislav I (1364-1374) a fost confundat cu regele Ladislau al Ungariei (1077-1095). O confuzie similară a apărut între Ladislau al Ungariei şi voievodul Transilvaniei Andrei, fiul lui Ladislau (Laţco), care între 1343 şi 1345 a purtat efectiv lupte crîncene cu tătarii, soldate cu izgonirea lor de prin părţile Moldovei, ceea ce a permis, peste cîţiva ani, întemeierea statului feudal moldovean.

Influenţa acestei tradiţii şi contribuţia ei la denaturarea realităţii istorice sînt grăitor ilustrate prin compararea pomelnicelor celor mai vechi lăcaşuri mănăstireşti din ţară. Astfel, pomelnicele de la Episcopia Rîmnicului, de la mănăstirea Argeşului şi cel vechi al mănăstirii Cîmpulung încep cîteşitrele cu Basarab I, pomelnicul de la Cîmpulung dînd şi numele

---

* Bibliografia care a stat la baza acestui articol va fi dată într-o lucrare dezvoltată asupra dinastiei basarabeşti, din care prezentul text este doar o parte.

doamnei Marghita, soția lui Basarab I. În pomelnice, Radu I este numit doar „*Radu Voievod*“, sub forma „*Radu Negru Voievod*“ apărînd de-abia în pomelnicul Tismanei, care începe, cum era și normal, cu Vladislav I, „care a făcut mănăstirea Vodița“. Pomelnicele Mitropoliei din București, întemeiată în 1657, și cel nou al mănăstirii Cîmpulung nu mai cunosc ca prim domn al Țării Românești decît pe „Radu Voievod Negru, care au făcut Tismana“.

„Din zilele lui Negru Vodă“

Lămurirea modului în care s-a ajuns la confuzia dintre Negru Vodă și Radu I face ca fiecare dintre ei să-și redobîndească personalitatea sa distinctă în cadrul epocii în care a trăit, iar Negru Vodă, pierzîndu-și caracterul de mit, devine un personaj real, după cum este, de altfel, confirmat de numeroasele și atît de variatele izvoare care-l pomenesc. Să ne oprim numai la cîteva dintre ele.

Geografic, Negru Vodă apare legat mai ales de regiunea care a constituit nucleul cristalizării Țării Românești, adică județele Argeș, Muscel, Făgăraș și chiar Vîlcea. Aici, amintirea lui s-a păstrat nu numai în toponimie, dar și în cîteva tradiții locale. Astfel, satul Dragoslavele din Muscel ar fi fost întemeiat de unul dintre căpitanii lui Negru Vodă, Dragoș, pe moșia primită de la domn după coborîrea din Ardeal pe la Bran și după izgonirea tătarilor. Iar după tradiția păstrată la Fedelești oi, sat de pe malul argeșean al Oltului, cam în dreptul Rîmnicului Vîlcea, acest mal era în stăpînirea lui Olu, împăratul tătarilor, iar malul drept era ținut de Negru Vodă, întărit în locul numit Cetățuia, din Rîmnic. Tradiția aceasta este interesantă, căci ea confirmă întrucîtva ipoteza că Rîmnicu Vîlcea a fost capitala voievodatului lui Litovoi.

Ca topic, numele lui Negru Vodă s-a perpetuat în mai multe locuri, cu deosebire în Muscel: *Cetatea lui Negru Vodă*, citată la 1585 și 1595, precum și în scrierile lui Paul de Alep și ale stolnicului Constantin Cantacuzino, și *schitul lui Negru Vodă*. Pe de altă parte, în Făgăraș se cunoaște *cetatea lui Negru Vodă* de la Colțul Berzei, lîngă Sîmbăta.

Cea de-a doua categorie de izvoare unde numele lui Negru Vodă este adeseori întîlnit sînt documentele care se pot împărți, la rîndul lor, în trei grupe: mai întîi, cele în care Negru Vodă sau Radu Negru este vădit Radu I; ele privesc exclusiv mănăstirea Tismana. Primul dintre ele — de altfel și primul act menționînd pe Negru Vodă — este întărirea din 1569 dată Tismanei pentru Elhovița din Mehedinți, sat de baștină „încă de la întemeierea Țării Românești, de la Negru Vodă“. Confuzia este evidentă și ea apare și mai grăitor la 22 aprilie 1646, cînd se spune că Tismana avea cărți pentru Vama Vîlcanului „de la Negru Vodă, din leat 6802 (1293-1294) și de la Dan Voievod, fiul lui Radu Voievod“, din leat 6894 (1385). Deși aici Negru Vodă și Radu Vodă sînt identici, totuși, datorită tradiției, documentul îi deosebește, făcînd din Negru Vodă ctitorul și primul donator al Tismanei și identificînd pe Radu I doar ca tatăl lui Dan I.

Un al doilea grup de documente sînt cele în care Negru Vodă sau Radu Negru nu poate fi identificat, menționîndu-se doar că unele stăpîniri sînt „din zilele lui Negru Vodă“. De notat că aceste documente depășesc cu mult aria regiunii de care vorbeam mai sus, privind moșii aflate atît în Muscel cît și în Gorj, Mehedinți, Olt și Rîmnicu Vîlcea. Astfel, uneori se spune că interesații au înfățișat înaintea cutărui sau cutărui domn „cartea lui Negru Vodă veche și ruptă“. În această categorie intră și marea ocolnică a Cîmpulungului, care așază hotarele orașului pe baza hrisovului lui Radu Negru Voievod, din leat 6800 (1291-1292), dată evident greșit descifrată din cauza stării actului.

De la legendă la realitate

În sfîrșit, cea din urmă grupă și cea mai importantă cuprinde două documente, din 20 și 28 mai 1656, privind judecata dintre mănăstirea Cîmpulung și biserica Baraților, din același oraș, pentru un loc numit „Cloșter“. Primul este cartea județului Gherghina din Cîmpulung, care arată că, din porunca domnească, a cercetat împreună cu pîrgarii și bătrînii orașului plîngerea Baraților și că aceștia au adeverit că „această besearică care se chiamă Cloșter o au fost făcut *doamna Marghita, doamna Negrului Vodă* (subl. ns.), că acea doamnă fost-au catolică care să chiamă papiște“. Pe temeiul acestei adeveriri, Constantin Vodă Șerban întărește bisericii Baraților locurile din Cîmpulung ce le „avea besearica de milă de la răposata doamnă Marghita care au fost catolică, a răposatului Negrului Voievod“.

Prezintă o deosebită importanță aceste documente pentru identificarea lui Negru Vodă, căci ele aduc mărturiile unor oameni ale căror cunoștințe în problemă se bazau pe date sigure. Cînd județul spune că împreună cu pîrgarii și bătrînii orașului „am cercetat și am adeverit cu sufletele noastre“ dreptatea Baraților, înseamnă că ei nu au putut da cîștig de cauză acestora împotriva unui adversar de importanța mănăstirii Cîmpulung decît pe te-

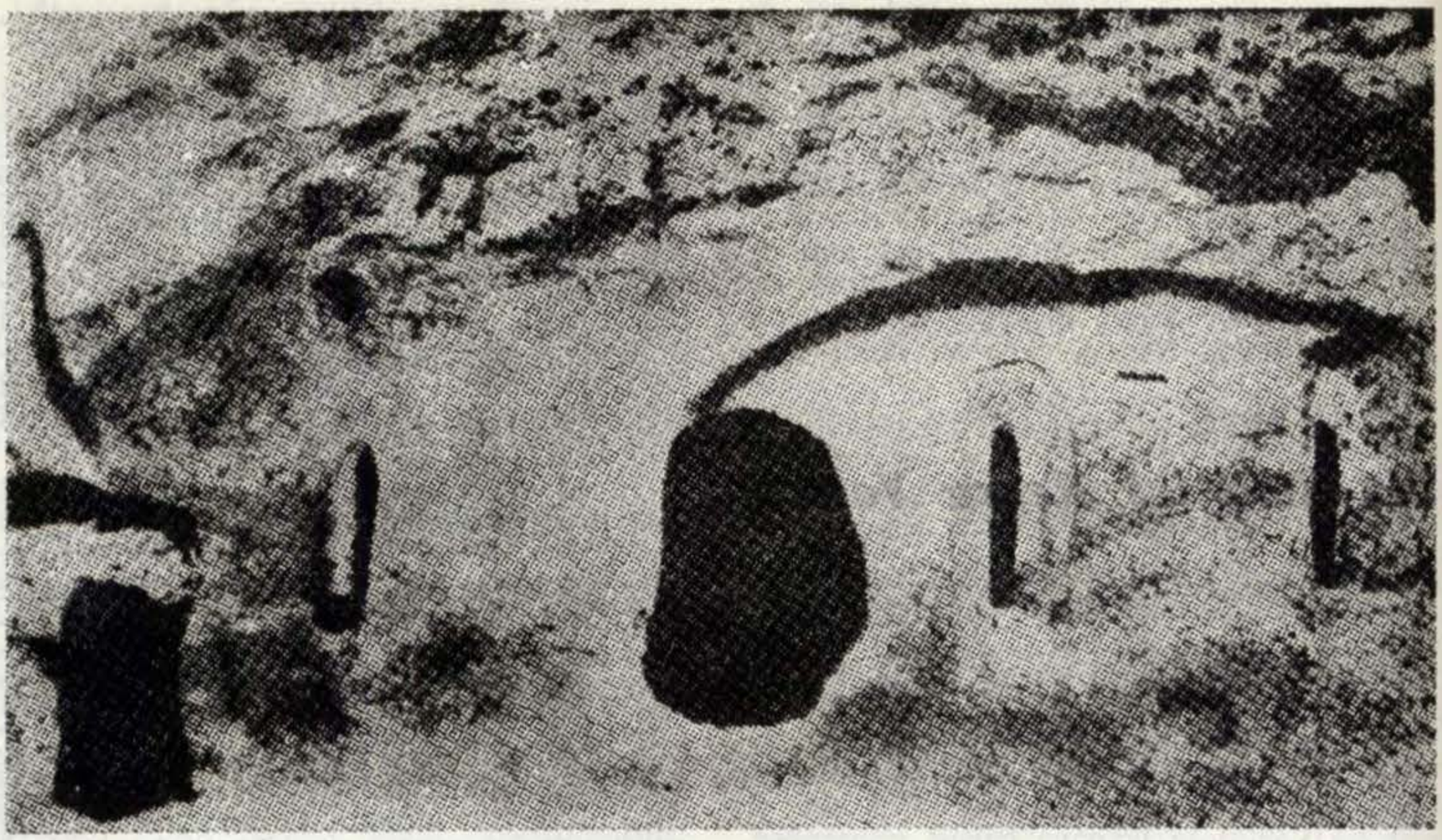

Biserica lui Negru Vodă de la Cetățuia-Argeș (săpată în stîncă)

meiul unor dovezi documentare sigure și nu pe o simplă tradiție orală.

Acestor două acte li se alătură și hrisovul din 13 noiembrie 1618 dat bisericii domnești din Cîmpulung, „întemeiată și zidită de răposatul Negrul Radu Voievod", pentru satul Bădești din Muscel, care fusese cotropit în domnia lui Alexandru Mircea (1568-1577) de marele stolnic Badea Boloșin. La judecată se adevărește că satul era de drept al bisericii, căreia îi fusese dăruit de „răposatul Io Nicolaie Alexandru Voievod, fiul bătrînului Basarab Voievod, nepotul lui Radu Voievod Negru, carele iaste pristăvit și îngropat trupul lui în această sfântă biserică". La judecată, biserica a înfățișat și cartea de danie a lui Nicolaie Alexandru din anul 6860 (1351-1352).

Pentru identificarea lui Negru Vodă și pentru istoricul bisericii acest hrisov este foarte important: deși s-a susținut contrarul, datele cuprinse în el nu pot fi puse la îndoială și nici menționarea lui Radu Negru nu poate fi atribuită unui adaos tîrziu al preoților. Ele nu pot proveni nici dintr-o tradiție orală, ci se aflau, de bună seamă, chiar în cartea din 1352, deoarece atît domnia lui Nicolaie Alexandru cît și filiația sa din Basarab I sînt arătate exact, și aceasta într-o vreme cînd există toate temeiurile să afirmăm că ele erau complet necunoscute din alte izvoare (dovadă succesiunea domnească absolut fantezistă redată în cronicile din veacul al XVII-lea și alte scrieri contemporane sau ulterioare). Trebuie însă precizat că Nicolaie Alexandru nu putea fi decît ori strănepot, ori nepot colateral al lui Radu Negru, căci se știe că tatăl lui a fost Basarab I, iar bunicul său — Tihomir.

Se desprind dintr-acest document două elemente capitale: a) existența la Cîmpulung, încă anterior domniei lui Basarab I, a unei biserici domnești, cum era, de altfel, și normal pentru capitala țării. Desigur, se prea poate ca Basarab I să o fi reclădit într-o formă mai impozantă și mai potrivită cu importanța crescîndă a țării și, de asemenea, este posibil ca noul lăcaș să fi fost terminat de fiul său Nicolaie Alexandru (1352-1364). Ni se pare însă greu de susținut ipoteza ca ea să fi fost ctitoria lui Basarab I, căci leatul 6860 (1351-1352), cînd are loc dania, este cel al morții lui „Basarab marele voievod". Dania poate deci fi pusă numai în legătură cu această moarte. Tot improbabilă ni se pare și ipoteza că prima capitală a țării a fost la Curtea de Argeș. Cetatea de scaun din epoca întemeierii trebuie să fi fost Cîmpulungul, mai ferit de incursiunile tătărești, Argeșul nedevenind capitală decît atunci cînd relațiile încordate dintre Basarab I și Ungaria au impus mutarea — cel puțin provizorie — a scaunului într-un loc mai adăpostit și mai ferit în raport cu hotarul. b) Se confirmă și de astă dată documentar existența lui Negru Vodă, dar ca predecesor al lui Basarab I, făcîndu-se astfel un pas în plus în completarea golului documentar existent între 1285 și 1316, an cînd, după un document recent descoperit, Basarab I este deja dovedit ca domn.

A existat un „descălicat"?

Prin coroborarea tuturor datelor înfăţişate mai sus, tradiţia transmisă prin cronică despre începuturile ţării îşi păstrează întreaga ei valoare şi *Radu Negru apare ca un personaj istoric real, strîns legat de începuturile ţării.* Problema se reduce deci nu la negarea acestei realităţi, ci la identificarea personajului ascuns sub acest nume.

Am văzut că în documentele din 1659, Negru Vodă este Basarab I, dar că în hrisovul din 1618 el apare ca predecesor al acestuia şi ca primul ctitor al bisericii domneşti din Cîmpulung. Tot aşa îl arată şi pictura din acest lăcaş. În toate trei cazurile el întruchipează deci pe primii voievozi ai Ţării Româneşti, ceea ce dă spuselor cronicii o bază documentară. Perioada dintre 1280, cînd cel puţin în Oltenia ştim că domnea Bărbat, şi 1316 este tocmai cea în care, conform cronicii, dar şi în realitate, a avut loc întemeierea. Dar ea este totodată şi epoca în care a avut loc marea expansiune a voievodatului din dreapta Oltului începută de Litovoi al II-lea între 1272 şi 1280, prin ocuparea fostului voievodat al lui Seneslau din colţul de nord-vest al Munteniei, expansiune descrisă de cronică drept o „întindere pe sub podgorie pînă la gurile Siretului şi la Vale, pînă la Dunăre". Procesul de eliberare a Cîmpiei Dunării de sub dominaţia tătară era însă de bună seamă în mare parte deja terminat cînd Basarab I s-a urcat în scaun. Căci altfel i-ar fi fost imposibil să ducă faţă de Ungaria politica sa atît de dîrză, de care regele Carol Robert se plîngea încă din 1316.

Nimic nu se opune deci ipotezei ca, înainte de Basarab, domn să fi fost Radu, supranumit Negru, care a luptat împotriva tătarilor (tradiţia de la Fedeleşcioi, unificînd totodată tradiţia Tismanei). Dar cronica vrea ca întemeierea ţării să fi avut punctul de plecare într-un „descălicat" de către Negru Vodă, venit din Transilvania, şi aşază această „descălicare" în anul 1290 (1310 la cronicarul raguzan Giorgio Luccari). Bineînţeles că de un descălicat propriu-zis, adică de o întemeiere a ţării datorată unor elemente venite din afară, nu poate fi vorba pentru Ţara Românească, unde începuturile întregirii datau încă de pe la 1280, pornite fiind de voievodul oltean, care, după toate probabilităţile, primise în schimbul Ha-

Radu Negru Vodă şi Nicolaie Alexandru Vodă. Copie după tabloul votiv din naosul bisericii mănăstirii Negru Vodă din Cimpulung

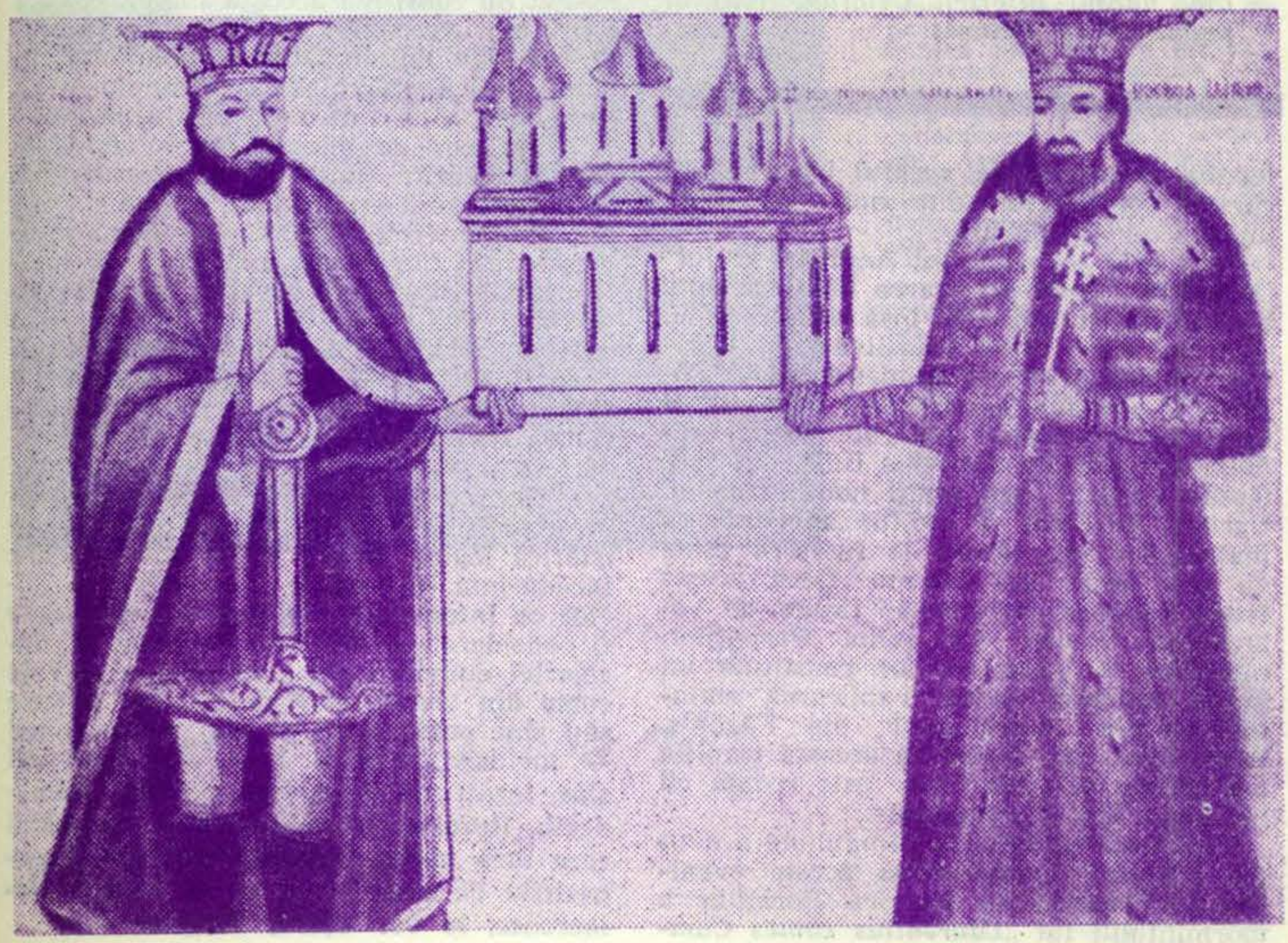

Gheorghe Vineţianul, Radu Negru Vodă, Nicolaie Alexandru Vodă şi stareţul Iosif. Copie după tabloul votiv din naosul bisericii Cetăţuia (stratul penultim de pictură)

ţegului, confiscat de regatul Ungariei în cursul conflictului din anii 1272-1280, unele feude în Făgăraş.

Anul 1290 „în zilele lui Andreiaş craiul" (1290-1301), după precizarea unei variante a cronicii, corespunde însă anului 1291, cînd un mare nobil transilvănean, Ugrinus, revendică şi redobîndeşte satele Făgăraş şi Sîmbăta, adică însăşi inima ţinutului, în urma unei judecăţi purtate dinaintea Capitlului din Alba Iulia, din care făceau parte şi mai mulţi nobili români. Ugrinus dovedise că moşiile aparţinuseră înaintaşilor săi, cărora le fuseseră luate cu mai mulţi ani înainte. Dacă aceste feude fuseseră într-adevăr ţinute de voievodatul român din sudul Carpaţilor, pierderea şi părăsirea lor constituie un motiv suficient pentru explicarea amintirii despre „descălicatul" din Făgăraş. Remarcabil este faptul că această tradiţie s-a păstrat şi acolo, unde este redată cu un mare lux de amănunte.

Stabilirea capitalei la Cîmpulung a avut loc probabil îndată după aceste evenimente. Prezenţa în biserica Baraţilor a mormîntului lui „*Laurentius comes Campolongi*", mort în 1300, a acreditat părerea că la acea dată oraşul se afla sub stăpînirea Ungariei. Dar nici un alt izvor cunoscut nu confirmă această stăpînire. Pare mult mai verosimil că Laurenţiu a fost în realitate un dregător al domnului român, adică pîrcălabul Cîmpulungului. Faptul că el a fost un transilvănean catolic nu este de mirare, într-o vreme în care legăturile dintre Ţara Românească şi Transilvania erau foarte strînse şi variate, cînd interesele economice dictau atragerea unui număr cît mai mare de meşteşugari şi negustori ardeleni în noua capitală şi cînd pînă şi în familia domnească existau înrudiri ardeleneşti. Cum era şi normal, aici, la Cîmpulung, amintirea lui Negru Vodă s-a păstrat cea mai puternică şi cea mai bogată în amănunte şi precizări istorice.

În lumina ştirilor documentare şi prin încercarea de a se da tradiţiei o explicaţie istorică logică, Negru Vodă, atit de adînc înrădăcinat în tradiţie şi proslăvit în folclor ca întemeietor de ţară, nu mai poate fi considerat un mit sau o creaţie a cancelariei domneşti ori a vreunei cronici de curte din veacul al XVI-lea. Sub numele său sînt poate cuprinşi mai mulţi domni — inclusiv Basarab I — care însă toţi sînt legaţi de începuturile Ţării Româneşti. Rezolvarea definitivă a chestiunii cere încă multe cercetări, pe care descoperirile de astăzi, din ce în ce mai numeroase, le vor uşura, desigur.

Gloria și umilința lui GALILEI

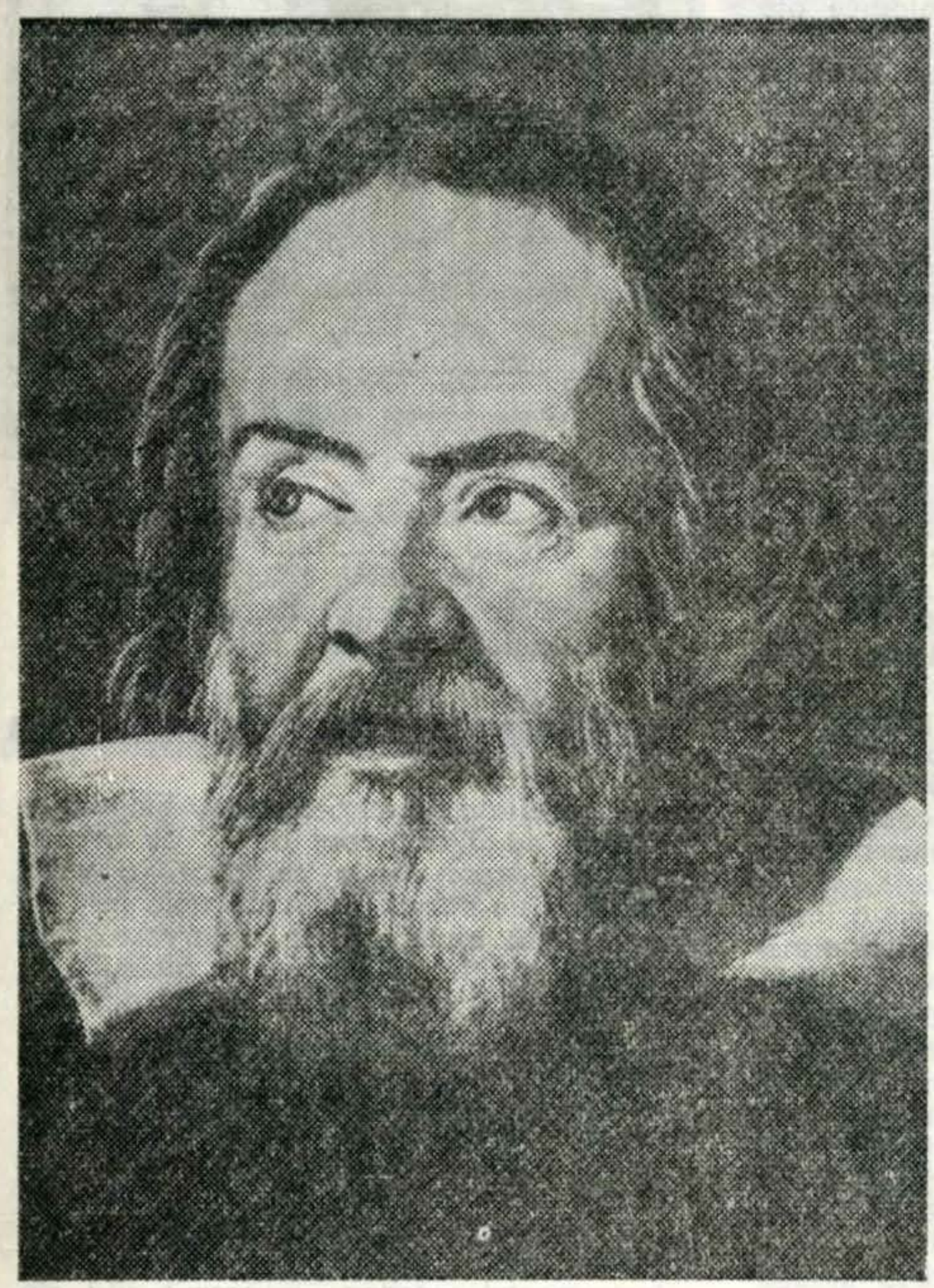

GHEORGHE LUPU

Născut la Pisa (la 15 februarie 1564), în plină înflorire a Renașterii italiene, Galileo Galilei ar fi dorit să ajungă un al doilea Leonardo da Vinci, un creator complex, artist, savant și tehnician în același timp. Incă din copilărie îl pasionase desenul, dovedindu-se deosebit de înzestrat în această direcție. Iubea și muzica : a învățat să cînte la orgă și la lăută. La sfîrșitul vieții, în muzică și-a găsit ultima consolare, cînd, bătrîn și orb, a trăit într-o singurătate aproape totală.

Trimis de tatăl său — el însuși matematician și muzician talentat — să studieze medicina, tînărul Galilei a abordat filozofia, dar și-a dat repede seama că nu se va putea împăca niciodată cu gîndirea scolastică rigidă. Spunea adesea cu sarcasm despre profesorii care o practicau că „adormiseră pe veci în brațele lui Aristotel". Ridicîndu-se împotriva conformismului oficial, Galilei a condamnat raționamentele abstracte și sterile, propovăduite de magiștrii vremii, militînd pentru eliberarea gîndirii și verificarea concluziilor prin confruntarea lor cu realitatea concretă.

Așa a ajuns la prima descoperire : urmărind legănarea unui pendul și lufndu-și simultan pulsul a constatat că intervalul de timp al oscilațiilor era egal, indiferent de amplitudinea lor.

PETE ÎN SOARE ŞI MUNŢI ÎN LUNĂ

Preocupat de efectuarea unor experienţe ştiinţifice care aveau să-l ducă foarte departe în cercetările sale, Galilei şi-a neglijat studiile academice, nereuşind să-şi ia diploma de absolvire. Fiind foarte sărac, a acceptat, în 1585, după moartea tatălui său, funcţia, prost plătită, de asistent la o catedră de matematică din Florenţa, mutîndu-se după trei ani din nou la Pisa, într-un post similar, la universitatea din localitate. Matematica îl atrăsese după ce citise *Elementele* lui Euclid, cărţulie „în care — obişnuia el să spună — sînt mai multe adevăruri decît în cele patruzeci de volume teologice ale sfîntului Thomas d'Aquino", operă considerată la vremea aceea cheia de boltă a filozofiei. Nu e de mirare că asemenea opinii au ajuns să atragă asupra lui oprobriul autorităţilor universitare. Pentru a combate postulatul fizicii lui Aristotel — conform căruia viteza de cădere a corpurilor ar fi direct proporţională cu dimensiunile lor —, asistentul catedrei de matematică a adunat numeroşi profesori şi studenţi în apropierea celebrului turn înclinat din Pisa. Din vîrful turnului a aruncat mai multe obiecte, de mărimi diferite, reuşind să demonstreze celor de faţă că viteza lor de cădere este egală.

Acest episod, relatat de prietenul şi biograful său Viviani, a fost contestat de mulţi istorici. Dacă întîmplarea a avut sau nu loc, n-are însă prea mare importanţă. Fapt de netăgăduit este că, în rîndurile corpului didactic, gîndirea sa înaintată i-a creat lui Galilei mai mulţi duşmani decît prieteni. Cu atît mai mult cu cît tînărului savant îi era insuportabilă suficienţa profesorilor care, în loc de argumente, aduceau, în cadrul controverselor, lungi citate din Biblie sau din Aristotel.

În 1591, Galilei a părăsit Pisa şi s-a instalat la Padova. Aici a început să predea mecanica şi a înregistrat un imens succes, bucurîndu-se de respectul si încrederea studenţilor săi. Aceştia participau adesea la experimentele sale ; cu ajutorul lor a demonstrat că traiectoria curbă a unui proiectil este rezultanta dintre forţa impulsului şi cea a gravitaţiei. Tot atunci a formulat legea inerţiei, deschizînd astfel drum descoperirilor ulterioare ale lui Newton.

Dar şi la Padova, Galilei s-a izbit de ostilitatea colegilor săi. În încăpăţînarea lor dogmatică, aceştia nu numai că nu s-au lăsat convinşi de argumentele sale, dar au refuzat să asiste la demonstraţiile lui practice. Mai mult, ei au refuzat chiar să privească prin luneta pe care o construise folosind o invenţie străină : doi opticieni olandezi, Lippershey şi Metius, fără să ştie unul de celălalt, realizaseră un ochean rudimentar, punînd o dublă lentilă convexă la capătul unui tub şi o dublă lentilă concavă la celălalt capăt. Galilei, pornind de la principiul celor doi olandezi, a conceput o lunetă

Coperta versiunii latineşti a lucrării în care Neghiobul (Simplicio), apărînd sistemul lui Ptolemeu, avea pretenţia să-i învingă pe înţelepţii susţinători ai sistemului lui Copernic

cu o capacitate de mărire relativ limitată — mai întîi de 3 ori, apoi de 32 de ori. Îndreptînd-o spre bolta cerească, a văzut printr-însa un număr imens de stele pe care nimeni pînă atunci nu le observase. El a constatat astfel că Pleiada este alcătuită nu din şapte stele, cum se credea, ci din mult mai multe, iar Calea Laptelui nu este o „masă de vapori", ci o aglomerare considerabilă de stele. Tot el a înţeles cel dintîi că Luna nu e izvor de lumină, ci primeşte pe aceea a Soarelui, răsfrîngînd-o spre Pămînt, că suprafaţa ei nu este netedă, ci brăzdată de văi şi munţi. Observînd astrul zilei, s-a convins că are... pete.

Instrumentul măritor i-a permis să-l observe pe Jupiter, cea mai mare dintre planete, nu ca un punct luminos, aşa cum apar stelele, ci ca un mic disc, ceea ce confirma caracterul de planetă, cunoscut încă din antichitate, al acestui astru.

Galileo Galilei a confirmat, în mod experimental, prin observarea planetei Venus, teoria heliocentrică a lui Copernic.

Încercînd să-şi asigure protecţia potentaţilor epocii, el şi-a dedicat lucrarea cuprinzînd descoperirile sale şi intitulată *Siderus Nuncius* marelui duce de Toscana, Cosimo

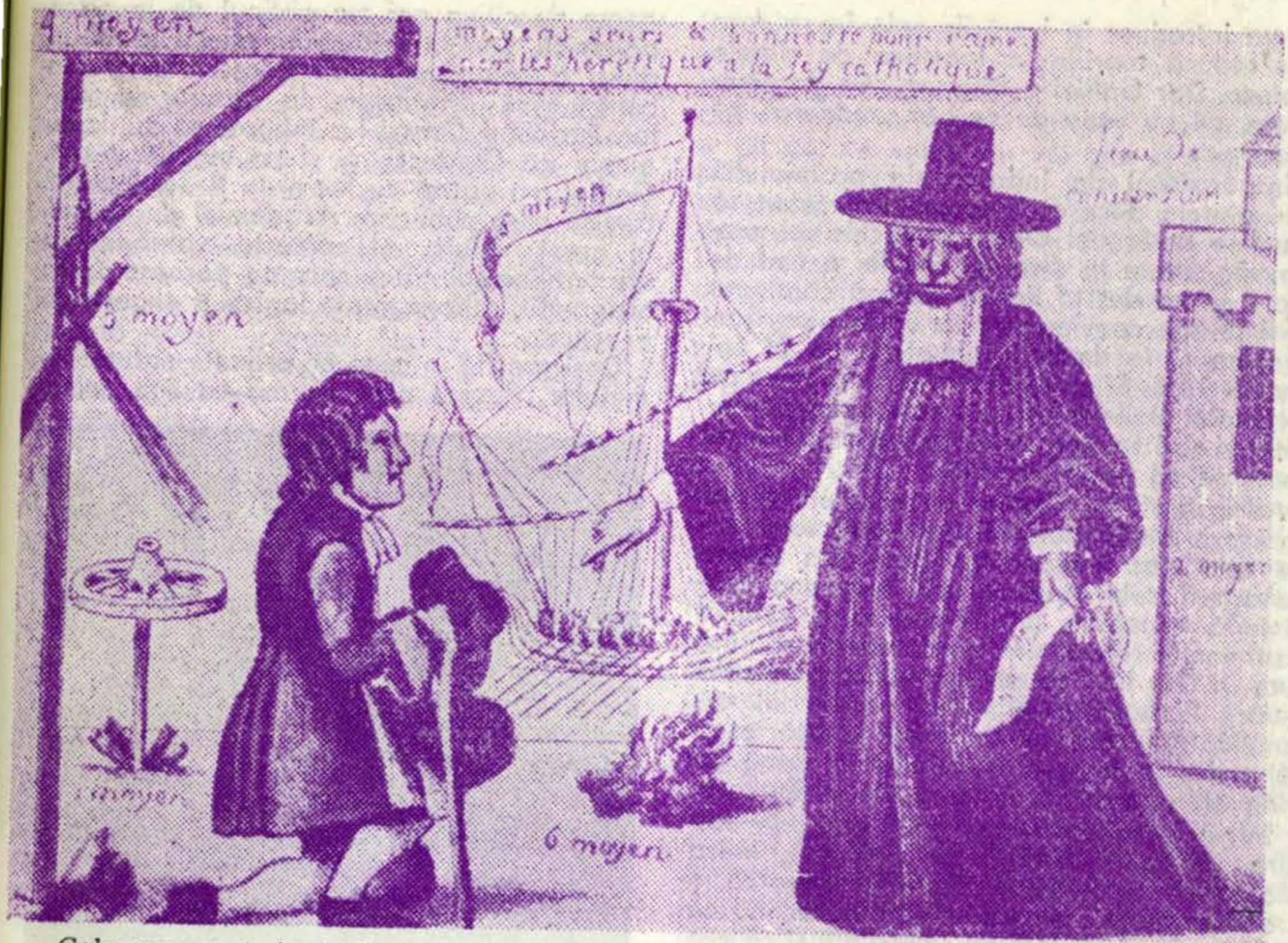

Cele şase metode de luptă ale Inchiziţiei împotriva ereticilor: roata, temniţa, vergile, spînzurătoarea, rugul şi galera (caricatură protestantă din 1685)

al II-lea de Medicis, dînd şi numele acestuia (astrele lui Medicis) celor patru sateliţi ai lui Jupiter observaţi de el (menţionăm că aceste nume nu s-au păstrat în astronomie). Flatat, ducele l-a rechemat în oraşul natal, numindu-l *primo matematico* la Universitatea din Pisa şi *filosofo di Corte*, calitate oficială care-i conferea oarecare autoritate asupra confraţilor săi şi care i-a permis să se stabilească pentru a treia oară la Florenta.

„TOTUL SĂ RĂMÎNĂ ÎNTRE NOI"...

Conflictul cu biserica catolică a izbucnit mai tîrziu decît se crede îndeobşte. În prima parte a carierei sale, Galilei a păstrat chiar relaţii destul de cordiale cu iezuiţii. Se cunoaşte un raport al lor către cardinalul Bellarmino, în care călugării ordinului înfiinţat de Ignaţiu de Loyola apreciau că lucrările savantului sînt „tot ce s-a realizat mai de seamă pe tărîmul astronomiei şi nu dau loc nici unei obiecţii". Cînd în 1611 el a vizitat Roma, însuşi papa Paul al V-lea l-a primit în audienţă, arătîndu-i întreaga sa stimă.

Dar idila nu a durat mult. Incompatibilitatea dintre dogma bisericească şi teoria heliocentrică promovată de Galilei nu putea rămîne fără urmări.

Biserica încheiase cu intelectualii Renaşterii un fel de pact tacit ai cărui termeni, traduşi în limbaj clar, sunau cam aşa: „Vă permitem să dezvoltaţi o cultură şi o filozofie laică, cu condiţia ca ele să nu depăşească hotarele academice. Lucrările voastre vor trebui scrise în limba latină, astfel încît să nu fie accesibile oamenilor simpli şi totul să rămînă între noi, pentru ca nimic să nu tulbure credinţa poporului în Dumnezeu şi în reprezentantul său pe pămînt".

Galilei însă nu înţelegea să ascundă oamenilor importanţa studierii realităţii concrete şi lipsa de temei a superstiţiilor. Într-o scrisoare adresată părintelui Caselli, savantul şi-a exprimat deschis punctul de vedere: „Nu cred că procesele naturale, pe care le percepem datorită unor observaţii atente sau le deducem din demonstraţii coerente, pot fi anulate prin citate din Biblie". Această simplă frază a fost considerată de cardinalul Bellarmino drept o declaraţie făţişă de război făcută dogmei catolice. Alarmat, el s-a mulţumit totuşi la început să dea cîteva sfaturi de prudenţă învăţăceilor lui Galilei: „Limitaţi-vă la a vorbi *ex suppositione* (pe bază de presupuneri — *n.r.*), aşa cum mi se pare că a făcut întotdeauna Copernic". Cînd un predicator dominican fanatic, părintele Cacciani, l-a denunţat pe Galilei Inchiziţiei, cardinalul l-a prevenit că nu va lua măsuri împotriva lui dacă savan-

tul va introduce în lucrările sale fraze care să-i reducă teoriile în ipostaza de simple ipoteze. Dar Galilei a răspuns, plin de demnitate, că nu vede de ce l-ar „modera" pe Copernic.

Înspăimîntat de îndrăzneala protejatului său, marele duce al Toscanei l-a sfătuit să clarifice cu Sfîntul Oficiu al Inchiziției problemele aflate în dispută. Galilei a fost de acord și s-a dus la Roma, unde a continuat să-și afirme convingerile în discuții particulare, ca și în dezbateri publice. La 26 februarie 1616, Sfîntul Oficiu l-a însărcinat pe cardinalul Bellarmino să-l convoace pe învățat și să-i smulgă abjurarea, iar „dacă nu consimte, să fie întemnițat".

Adversarul lui Galilei nu era un prelat oarecare. Mulți istorici îl consideră una dintre cele mai întunecate figuri din epoca Renașterii, subliniind că, prin prigoana dezlănțuită împotriva lui Galilei, el a văduvit patrimoniul științei universale de importante cuceriri. Tot lui i se atribuie vina principală pentru înăbușirea avîntului creator al savanților din întreaga Peninsulă Italică, ceea ce a dus la o gravă rămînere în urmă pe plan științific în această parte a Europei.

Într-o lucrare apărută anul trecut în editura „Rissoli", *L'Italia del Seicento*, Indro Montanelli și Roberto Gervaso încearcă o „reconsiderare" a cardinalului, apreciind că avea un bogat bagaj de cunoștințe și că era capabil să poarte discuții în diferite domenii. Dar nici cei doi autori italieni nu contestă că, în orice caz, el a fost poate cea mai temută personalitate din rîndurile Contrareformei, mișcare inițiată în deceniul al cincilea al secolului al XVI-lea de biserica catolică și de reacțiunea feudală, cu scopul de a înăbuși atît opoziția religioasă cît și ideile progresiste ale burgheziei în ascensiune. Ordinul iezuiților, căruia îi aparținea Bellarmino, a jucat un rol primordial în această acțiune deosebit de violentă în Italia și Spania.

În întrevederea sa cu Galilei, cardinalul a folosit nu atît argumente de ordin științific, cît amenințări : „Iar amenințările acestui om, rostite cu un ton inflexibil și subliniate de privirile sale de oțel, erau de natură să năruie rezistența învățatului care îl înfrunta" — notează Montanelli și Gervaso.

La 5 martie 1616, Sfîntul Oficiu a dat publicității celebrul său edict : „Părerea că Soarele stă imobil în centrul universului este absurdă, falsă din punct de vedere filozofic și profund eretică, deoarece se opune Sfintei Scripturi. Părerea că Pămîntul nu este centrul universului și că se rotește zilnic în jurul lui însuși este falsă din punct de vedere filozofic și poate fi socotită drept o opinie cel puțin greșită".

Biserica a crezut că va da astfel o lovitură de moarte lui Galilei și „celor de-o seamă cu el". În realitate, s-a lovit pe sine, înmormîntînd definitiv, o dată cu edictul, mitul infailibilității sale. Galilei s-a retras în vila sa *Bellosguardo*, de lîngă Florența, și vreme de cîțiva ani s-a abținut de la orice polemică. Dar în 1622, între elevul său Guiducci și călugărul iezuit Grassi s-a iscat o controversă referitoare la natura cometelor. Furibund, Grassi l-a înfierat ca eretic nu numai pe Guiducci, ci și pe magistrul său. Galilei a ripostat cu lucrarea *Il Saggiatore*, trimisă spre publicare *Academiei dei Lincei*. În acest volum, el contesta valabilitatea afirmațiilor științifice care nu pornesc de la observații, raționamente logice și experiențe practice.

Deși greșită în ceea ce privește natura cometelor, despre care afirmă că sînt „ema-

Poetul englez John Milton, unul dintre rarii oaspeți ai lui Galilei în anii bătrîneții

nații atmosferice" ce reflectă lumina Soarelui, asemenea curcubeului, *Il Saggiatore* este o lucrare considerată, pe bună dreptate, nu numai ca o curajoasă profesie de credință a unui savant de tip modern, dar și ca una dintre cele mai reușite creații ale prozei italiene din secolul al XVII-lea, căci — lucru care se știe mai puțin — Galilei era un mare, un foarte mare scriitor. *Academia dei Lincei* a intervenit în text, îndulcind unele pasaje mai tăioase și dedicînd lucrarea papei Urban al VII-lea, care a citit-o și a aprobat-o. Dar iezuiții și-au dat seama cît de primejdioasă era scrierea lui Galilei și au jurat să se răzbune cu primul prilej.

„ȘI TOTUȘI SE MIȘCĂ" — REALITATE SAU LEGENDĂ?

Ocazia nu a întîrziat să se ivească. Încurajat de scrisoarea trimisă de Urban ducelui Cosimo, în care Galilei era procla-

mat „un mare om, a cărui glorie strălucește pe cer și se răsfrînge pe pămînt", învățatul a scos la lumină, în ianuarie 1632, marea operă la care lucrase în anii sihăstriei sale : *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo*. Sistemele asupra cărora se purta dialogul erau, firește, cel al lui Ptolemeu, acceptat de biserică, și cel al lui Copernic. Papa a citit manuscrisul, dîndu-i necesarul *imprimatur* — autorizația de tipărire — cu condiția ca teoria lui Copernic să fie prezentată drept ipoteză. Galilei a respectat dorința, dar în prefață a dat de înțeles cititorilor că alesese forma dialogului pentru a evita fulgerele Inchiziției.

Pe deasupra, în lucrare sistemul lui Copernic are doi susținători, pe cînd cel al lui Ptolemeu unul singur, numit Simplicio, ceea ce în italiana de atunci însemna „tont" sau „neghiob". Autorul pusese în gura lui toate „dovezile" cu care iezuiții îl combătuseră pe Galilei, dezvăluindu-le în toată șubrezenia lor. Simplicio ieșea în cele din urmă învingător, salvîndu-se cu o axiomă tipică dogmatismului bisericesc : rațiunea lui Dumnezeu are criterii pe care rațiunea umană nu poate să le înțeleagă și de aceea este inutil ca omul să încerce a pătrunde lumea și modul în care a fost creată. Unul dintre susținătorii lui Copernic replica, cu o vădită ironie : „Minunată și într-adevăr îngerească doctrină".

Axioma referitoare la rațiunea lui Dumnezeu și la rațiunea umană aparținea papei Urban, care o repeta ori de cîte ori avea prilejul și i-o spusese și lui Galilei. Iezuiții s-au grăbit să-i arate că autorul *Dialogului* pusese cuvintele lui în gura unui imbecil, iar pontiful și-a ieșit din fire. Inchiziția a căpătat învoirea să se ocupe de Galilei. În august 1632, lucrarea a fost osîndită de biserică prin „punere la index" și autorul ei convocat la Roma. Prietenii au încercat să-l convingă pe Cosimo să-l ia pe savant sub ocrotirea sa, dar marele duce nu a avut curajul s-o facă. Galilei s-a prezentat în fața Sfîntului Oficiu în aprilie 1633, fiind declarat imediat în stare de arest. La primul interogatoriu a refuzat să se recunoască „vinovat", dar cîteva zile mai tîrziu a admis că în *Dialog* expusese teoria lui Copernic cu mai mult zel decît pe cea a lui Ptolemeu. Ce s-a petrecut între timp ? Unii istorici afirmă că mărturisirea i-a fost smulsă cu ajutorul cumplitelor schingiuiri în care inchizitorii erau meșteri. Alții arată că pentru un om de vîrsta lui — avea pe atunci aproape 70 de ani — amenințarea a fost ea însăși o tortură morală suficientă pentru a-i zdrobi rezistența.

Papa ceruse să fie ținut la curent cu interogatoriile și mulți au sperat că va interveni în favoarea savantului. Dar așteptările au fost înșelate. Inchiziția l-a declarat pe Galilei culpabil și i-a cerut să-și retracteze afirmațiile în public. Îngenuncheat, el a trebuit să pronunțe cuvintele pe care călăii săi îl obligaseră să le învețe pe dinafară : „Cu inima sinceră și credință neprefăcută în Dumnezeu, abjur, blestem și detest toate sus-zisele greșeli și erezii (...) și jur că, pe viitor, nu voi mai susține, nici prin viu grai, nici prin scris, păreri care să poată da naștere unor astfel de bănuieli despre mine, iar dacă voi cunoaște un eretic sau pe cineva suspect de erezie îl voi denunța Sfîntului Oficiu..." Curtea l-a condamnat la „închisoare pe o perioadă depinzînd de bunul nostru plac" și la recitarea a șapte psalmi zilnic, în chip de penitență.

Legenda conform căreia, ieșind din sala tribunalului. Galilei ar fi murmurat, referindu-se la Pămînt, *Eppur si muove !* („Și totuși se mișcă") pare să nu fie adevărată. Primul care menționează celebra frază, pare să fie abatele Irailli, în lucrarea sa *Querelles littéraires* (vol III, 1761). Totuși, ca orice legendă, nici aceasta nu s-a născut întîmplător. După un timp, eliberat din temniță, Galilei a fost obligat să locuiască mai întîi la sediul ambasadei florentine din Roma, apoi în palatul episcopului Ascanio Piccolomini din Siena și în cele din urmă în propria sa locuință din Florența, pe care nu avea voie să o părăsească și unde i se îngăduia să primească foarte rare vizite, printre puținii săi oaspeți numărîndu-se și marele poet englez Milton. Una dintre fiicele lui Galilei, o călugăriță bigotă care luase numele de Maria Celesta, a locuit împreună cu el, veghind să-și recite zilnic psalmii ispășitori. Totuși Galilei nu s-a descurajat. Nemaiavînd permisiunea de a se ocupa de astronomie, s-a dedicat mecanicii. Deoarece nu-și putea publica lucrările în Italia, le-a tipărit la editura olandeză „Elzevir" din orașul Leyden. Împreună cu opera care îi atrăsese condamnarea din partea Inchiziției, noile sale *Dialoghi* și *Discorsi* au fost traduse în toate limbile și răspîndite în lumea întreagă. La rîndu-le, elevii săi — Torricelli, Redi, Morgagni, Malpighi, Cassini, Borelli și alții — au contribuit la dezvoltarea științei mondiale în secolul al XVII-lea.

În ultimii ani de viață, orb și suferind de chinuitoare insomnii, și-a petrecut nopțile cîntînd la lăută. Apoi a surzit și a pierdut și această mîngîiere. Cînd a simțit că i se apropie sfîrșitul, a cerut să i se îngăduie o singură dată să iasă din casă, pentru a mai străbate Florența. S-a plimbat la brațul fiicei sale, fără să vadă și să audă nimic, fericit că simțea pe față adierea vîntului și căldura soarelui.

Cîteva zile după aceea a murit, la vîrsta de 78 de ani, înconjurat de discipolii săi.

Unii dintre biografi i-au reproșat slăbiciunea avută în fața judecătorilor Inchiziției. Dar nimeni nu-i contestă geniul. Și nu se poate tăgădui că după ce forțele obscurantismului l-au supus la cele mai groaznice umilințe el a rămas totuși pînă la urmă consecvent cu concepțiile și modul său de a gîndi.

FIȘĂ DE ISTORIE POLITICĂ

Primăvara 1928:

PARTIDUL NAȚIONAL-ȚĂRĂNESC

In primăvara anului 1928, la Alba Iulia, oraș cu străvechi tradiții în istoria poporului român, Partidul național-țărănesc organiza, în cadrul luptei pentru răsturnarea guvernului liberal și în încercarea de preluare a puterii, o mare adunare.

În presa și literatura politică a vremii evenimentul n-a dus lipsă de cele mai diferite interpretări. Adevărul este că această impresionantă manifestație, concepută de conducerea P.N.Ț. ca o acțiune de presiune politică, a relevat, cu putere, ura imensă acumulată de masele populare împotriva guvernului liberal, voința lor de a traduce în viață pe cale revoluționară revendicările proprii. Organizatorii, speriați de evoluția neașteptată a manifestației, de caracterul pe care i l-au imprimat masele, „au trimis la vatră pe țăranii aduși la Alba Iulia, cersind puterea și angajîndu-se să liniștească poporul“ (Manifest lansat de P.C.R. în 1928).

O înmormîntare precipitată

6 mai 1928. Încă de la ora 5 dimineața, prin cele patru bariere ale orașului a început să se scurgă mulțimea cu fanfare, steaguri, placarde etc. În scurt timp, piața din centrul străvechiului oraș a devenit neîncăpătoare pentru cei peste 100 000 de manifestanți. Mulțimea fremătă nerăbdătoare în așteptarea „spectacolului“ care se anunța. Din ajun funcționa un birou de presă. De peste hotare sosiseră reprezentanții unor ziare ca : „Times“, „Corriere della Sera“, „Chicago Tribune“, „Le Petit Parisien“, „Daily Mail“, „Neue Freie Presse“, „Giornale d'Italia“ ș.a.

Dar, pentru a înțelege mai bine împrejurările în care a avut loc această acțiune, și mai ales țelurile urmărite, să derulăm cîteva secvențe din filmul evenimentelor.

Ofensiva P.N.Ț. împotriva guvernului liberal demarase cu cîteva luni înainte, după alegerile din iulie 1927. În aceste alegeri se disputase una din cele mai importante mize ale jocului politic din perioada postbelică. Se aștepta încetarea din viață a regelui Ferdinand, pe atunci grav bolnav, pentru a putea intra în funcțiune mecanismul regenței, pus la punct la 4 ianuarie 1926, după abdicarea și plecarea din țară a lui Carol, principele moștenitor. Compusă din oameni de o redusă suprafață politică regența prefigura observatorilor politici ro-

lul deosebit pe care urma să-l aibă guvernul în întreaga viaţă a ţării.

Iniţial, liderul liberal Ion I. C. Brătianu îşi dăduse asentimentul pentru formarea unui guvern „neutru", condus de o persoană aparent în afara partidelor, cu rolul strict delimitat de a organiza alegerile. Dar starea sănătăţii regelui se înrăutăţea de la o zi la alta şi şeful liberal s-a temut ca aşteptata criză dinastică să nu izbucnească chiar înainte de alegeri. El ştia mai bine ca oricare altul că după patru ani de guvernare popularitatea partidului său scăzuse în mod îngrijorător. În aceste condiţii, exista riscul ca noul parlament — nemaifiind controlat direct de liberali — să refuze instalarea regenţei, să-i schimbe componenţa sau chiar să recheme pe Carol, ceea ce ar fi pus capăt monopolului liberal asupra puterii. Aceste considerente l-au determinat

LA PORŢILE PUTERII

N. PETREANU,
I. COMAN

pe Ion I. C. Brătianu să obţină de la Ferdinand, aflat în agonie, demiterea guvernului condus de B. Ştirbei — omul „neutru" — şi numirea sa ca prim-ministru. P.N.L. (Partidul naţional-liberal) îşi putea aranja astfel liniştit „alegerile".

În presa timpului, faptul a fost calificat ca o adevărată lovitură în stil brătienist. Consultarea electorală efectuată cu participarea masivă a jandarmeriei şi a armatei a dat, aşa cum era şi de aşteptat, cîştig de cauză partidului aflat la putere. S-a trecut imediat la formarea noului parlament. La numai o zi după ce Camera deputaţilor s-a declarat constituită, s-a anunţat oficial moartea regelui. Liberalii nu se grăbiseră degeaba. A circulat chiar zvonul că, de fapt, regele murise nu cu 24, ci cu 34 de ore în urmă, dar ştirea fusese ţinută în secret pentru a permite lui Ion I. C. Brătianu să-şi adune deputaţii.

Înmormîntarea monarhului a devenit, în aceste condiţii, un eveniment de mîna a doua. Principalele figuri ale eşichierului politic, adunate la Curtea de Argeş, au dispărut pe la treburile lor înainte ca sicriul regal să fie coborît în criptă. Cursa pentru putere nu îngăduia răgaz.

Severe măsuri luate de guvern l-au împiedicat pe Carol să revină în ţară în acel moment confuz. Noul parlament a procedat chiar din prima zi la instalarea regenţei, constituită pe lîngă regele minor Mihai. Componenţa ei fusese stabilită după recomandările şefului liberal, prin încălcarea literei şi a spiritului constituţiei, lucru evident pentru toată lumea. Liberalii dispuneau de toate condiţiile exercitării pe mai departe a unei depline dominaţii: pîrghii economice puternice, guvern, parlament şi regenţă de componenţă sau inspiraţie P.N.L.

Practic înlăturaţi de la succesiunea guvernamentală, naţional-ţărăniştii au contestat mai întîi alegerile, apoi legalitatea parlamentului rezultat din consultarea electorală, în sfîrşit au refuzat să recunoască **de jure** regenţa instituită de acesta. Nerecunoaşterea regenţei, a parlamentului şi a guvernului de către cel mai mare partid al opoziţiei burgheze a fost, prin el însuşi, un fapt de o gravitate deosebită în sistemul politic tradiţional.

Maniu „...a prins pasărea cu căciula"

Ideea convocării unei mari adunări populare de protest la Alba Iulia a fost anterioară campaniei de răsturnare a P.N.L.

În noiembrie 1927, conducerea P.N.Ţ. lansase convocarea pentru o primă adunare concepută mai mult ca un cadru necesar desfăşurării unui act politic senzaţional, ca un decor pentru o lovitură antiliberală decisivă. „Decisiva lovitură" era legată de maşinaţiile dirijate din străinătate de fostul principe moştenitor, dornic să ocupe tronul regal într-un moment prielnic. Pentru preşedintele P.N.Ţ., cazul Carol constituia un bun instrument în lupta pentru putere: „Maniu a fost cel mai constant om politic din ţara noastră — afirmă C. Argetoianu în **Memoriile** sale —, n-a urmărit întotdeauna decît interesul său şi nu e vina lui dacă acesta l-a purtat cînd cu Carol, cînd împotriva lui Carol". Atunci, în 1927, liderul P.N.Ţ. pare a fi cu trup şi suflet carlist. Emisari de frunte ai partidului se deplasaseră la Paris, invitînd pe principe să-şi valorifice pretenţiile la tron. Oficial, Maniu nu-şi manifesta opoziţia faţă de principiul regenţei. Dar, la Paris, membrii camarilei carliste au prezentat unuia dintre şefii ţărănişti fotocopia unei scrisori de rechemare trimisă lui Carol de Ferdinand cu puţin înainte de a muri. După expresia lui Iorga, Maniu credea că „a prins pa-

sărea cu căciula" ; scrisoarea putea dovedi că Ion I. C. Brătianu a sfidat voința regelui ; ca atare, guvernul ar fi fost pus în situația să demisioneze și întreg eșafodajul liberal s-ar fi prăbușit. Iar dacă denunțarea acestui fapt s-ar fi făcut în cadrul unei mari adunări, efectul ar fi fost maxim. Toate acestea, bineînțeles, cu condiția ca documentul să fi fost autentic...

Fără să-și ia osteneala de a verifica, țărăniștii au început pregătirile pentru Alba Iulia. Dar încă de la sfîrșitul anului 1927, cu prilejul procesului intentat de liberali averescanului Mihail Manoilescu, care fusese acuzat de carlism, țărăniștii și-au dat seama că „pasărea" le scăpase. „Secretul" scrisorii a fost expus public și denunțat ca un fals banal. Faptul că nici un om din suita „exilatului", nici măcar Carol, nu a dezmințit această constatare i-a convins pe național-țărăniști de imposibilitatea „loviturii".

Deși întorsătura n-a atras după sine contramandarea convocării, prima adunare nu a mai avut loc. Convins că acțiunea național-țărănistă ar fi putut avea consecințe sociale cu mult mai grave decît manevrele folosite în lupta pentru putere, guvernul a interzis-o, în ciuda protestelor țărăniste care de care mai temperamentale.

Cîteva zile mai tîrziu, șeful partidului și guvernului liberal a murit subit. Dispariția celui pe care însuși Ferdinand îl considera „capul celei de-a doua dinastii din România" a modificat sensibil termenii relației guvern-opoziție.

„Vom încărca guvernul în căruțe..."

Lui Vintilă Brătianu, fratele și succesorul răposatului, i-a fost mult mai greu să stăpînească frînele puterii. Cunoscut ca un om tenace, încăpățînat, puțin maleabil, el a declarat că n-are nimic împotriva unei eventuale colaborări cu opoziția, cu o condiție doar : recunoașterea „actului de la 4 ianuarie", adică a regenței. Condiția era suficientă pentru a bloca orice tratative.

Într-un moment cînd se punea problema stabilizării monedei naționale, noul premier credea că nimic nu putea fi mai important decît menținerea schemei de funcționare a Băncii Naționale și conservarea principalelor instituții liberale. Va rămîne deci la putere — a hotărît el — pînă cînd, cu ajutorul unui împrumut extern, va duce la capăt această delicată operație. Vintilă Brătianu mai miza pe faptul că în lupta cu opoziția se putea sprijini pe forța represivă a aparatului de stat.

Mai întîi a luat noi măsuri împotriva organizațiilor revoluționare și democratice, în special împotriva Blocului Muncitoresc-Țărănesc și a Sindicatelor unitare. Apoi, la cererea sa, ministrul de interne a făcut public ordinul de rechemare în activitate a 10 000 de jandarmi. 15 detașamente nou create au primit sarcina de a staționa permanent la Alba Iulia, Orăștie, Blaj, Craiova, Făgăraș, adică acolo unde organizațiile județene național-țărăniste se arătau mai active. Organul de presă național-liberal scria: „Maniu și ai lui nu vor revoluție, vor puterea și știu bine limita pe[ste] care nu pot trece pentru a atinge scopul pe care-l urmăresc". Dar pentru a-i intimida, șeful guvernului nu se sfiește să-i denumească „revoluționari" și „republicani", tulburători ai ordinii publice, anarhiști și zurbagii periculoși.

În replică, național-țărăniștii au trecut la organizarea unei campanii propagandistice fără precedent. Lupta lor pentru putere a devenit mai organizată. Termen limită : o nouă adunare la Alba Iulia. Mijloc : atragerea protestelor unor largi categorii sociale, sub flamura partidului lor. Scop : crearea unui puternic curent de opinie, capabil să convingă regența de marea lor popularitate, să determine demisia guvernului, dizolvarea parlamentului și organizarea unor noi alegeri. În cadrul acestei ofensive, condusă de vicepreședintele partidului, Ion Mihalache, s-au inițiat o serie de mari întruniri regionale de protest. La Iași și Făgăraș, la Galați și Craiova, la Ploiești și Călărași, Iuliu Maniu, Al. Vaida-Voievod, V. N. Madgearu, Pan Halippa, N. Costăchescu și alții au lansat de la tribune violente filipice contra guvernului liberal. S-a promis, după un tipic obicei, rezolvarea tuturor problemelor o dată cu instalarea unui guvern P.N.Ț. Într-un articol publicat în „Țărănismul", Ion Mihalache a chemat masele să opună „rezistență cetățenească activă" tuturor abuzurilor și violențelor guvernului. Al. Vaida-Voievod a pomenit într-un interviu de „revoluție" și „republică", iar D.R. Ioanițescu a lansat o soluție radicală : dacă guvernul nu va pleca la timp de la cîrma țării, va fi „arestat" cu sprijinul a 10 000 de țărani, va fi încărcat în căruțe și transportat în afara Bucureștiului! Curioasă tactică, și-au spus unii ! Pentru cei nedumeriți, un ziar al vremii a consemnat : „Se pare chiar că între interviul d-lui Vaida-Voievod, care vorbea de revoluție și republică, între articolul d-lui Ion Mihalache, proclamînd rezistența activă, și între declarațiile împotriva revoluției făcute de d. Iuliu Maniu la clubul Partidului național-țărănesc din Cluj ar exista o flagrantă deosebire de păreri... Deosebirea de păreri este numai aparentă". Fără explicații. Toți știau că Iuliu Maniu detesta ideea revoluției, dar o specula dacă era vorba de a speria guvernul.

ULTIMA ORA

Guvernul și Alba-Iulia

Cum văd liberalii perspectivele marii adunări

Marea adunare dela Alba-Iulia

Cetatea Încoronării e împresurată de un lanț nesfârșit de țărani

Se cere înlăturarea guvernului, la liniște desăvârșită

Situația la

Presa vremii a „vărsat" rîuri de cerneală în jurul adunării de la Alba Iulia

În fața zbuciumului opoziției, membrii regenței au rămas insensibili. Erau și ei convinși că e vorba doar de o încercare de intimidare.

La mijlocul lunii martie a avut loc, la București, ultima întrunire regională. A fost un fel de repetiție generală. Național-țărăniștii nu mai puteau răbda. Organizațiilor județene din Ilfov, Vlașca și Ialomița li s-a cerut să formeze coloane de țărani, care, traversînd satele în drum spre București, să manifesteze contra guvernului și autorităților locale. Participanții au fost îndemnați să-și ia de acasă mîncare pe trei zile și să nu plece din Capitală pînă nu vor primi dezlegare din partea celor ce-i convocaseră. Se vor produce evenimente importante — li s-a spus — și ei trebuie să fie pregătiți pentru orice.

La rîndul său, încercînd să rețină sătenii în comune, guvernul a stabilit, tot pentru aceeași zi, recensămîntul tuturor animalelor și vehiculelor. Trupe din diverse garnizoane au fost aduse din timp pentru întărirea dispozitivului militar din București și din cele trei județe.

Cu toate acestea, în ziua hotărîtă, în Capitală au pătruns mii de țărani. Măsurile guvernului nu se dovediseră eficace. Începutul *fiasco*-ului liberal a dat discursurilor țărăniste o notă amenințătoare: „Facem azi ultima încercare" — a declarat de la tribuna adunării I. Mihalache.

Într-o atmosferă înfierbîntată, după o impresionantă defilare pe străzile principale ale orașului, li s-a supus participanților spre aprobare o moțiune prin care se solicita regenței, în mod imperativ, să hotărască imediat demiterea guvernului, dizolvarea parlamentului și organizarea de noi alegeri. Adunarea a fost declarată „în permanență" pînă la aflarea răspunsului, care, conform speranțelor, nu putea fi decît pozitiv. Transformarea unei adunări publice într-o reprezentanță națională opusă parlamentului aflat în funcțiune era o noutate în arsenalul mijloacelor propagandistice ale campaniei de răsturnare a guvernului. Nimeni nu trebuia să plece pînă cînd regența n-ar fi spus „da" unei delegații de 1 000 de persoane, în frunte cu Iuliu Maniu.

Membrii regenței n-au cugetat prea mult la răspunsul datorat aducătorilor moțiunii. Ei au pornit de la convingerea că „nu trebuie să se dea impresia că regența schimbă guvernele sub presiunea manifestațiilor de stradă". Regența — i s-a răspuns lui Iuliu Maniu — va examina situația și va decide la momentul oportun, cu obiectivitate.

Acest răspuns ambiguu, care nu angaja, a produs o adîncă decepție în sînul comitetului de direcție și al parlamentarilor național-țărăniști. Nu mai rămînea decît o singură speranță: Alba Iulia.

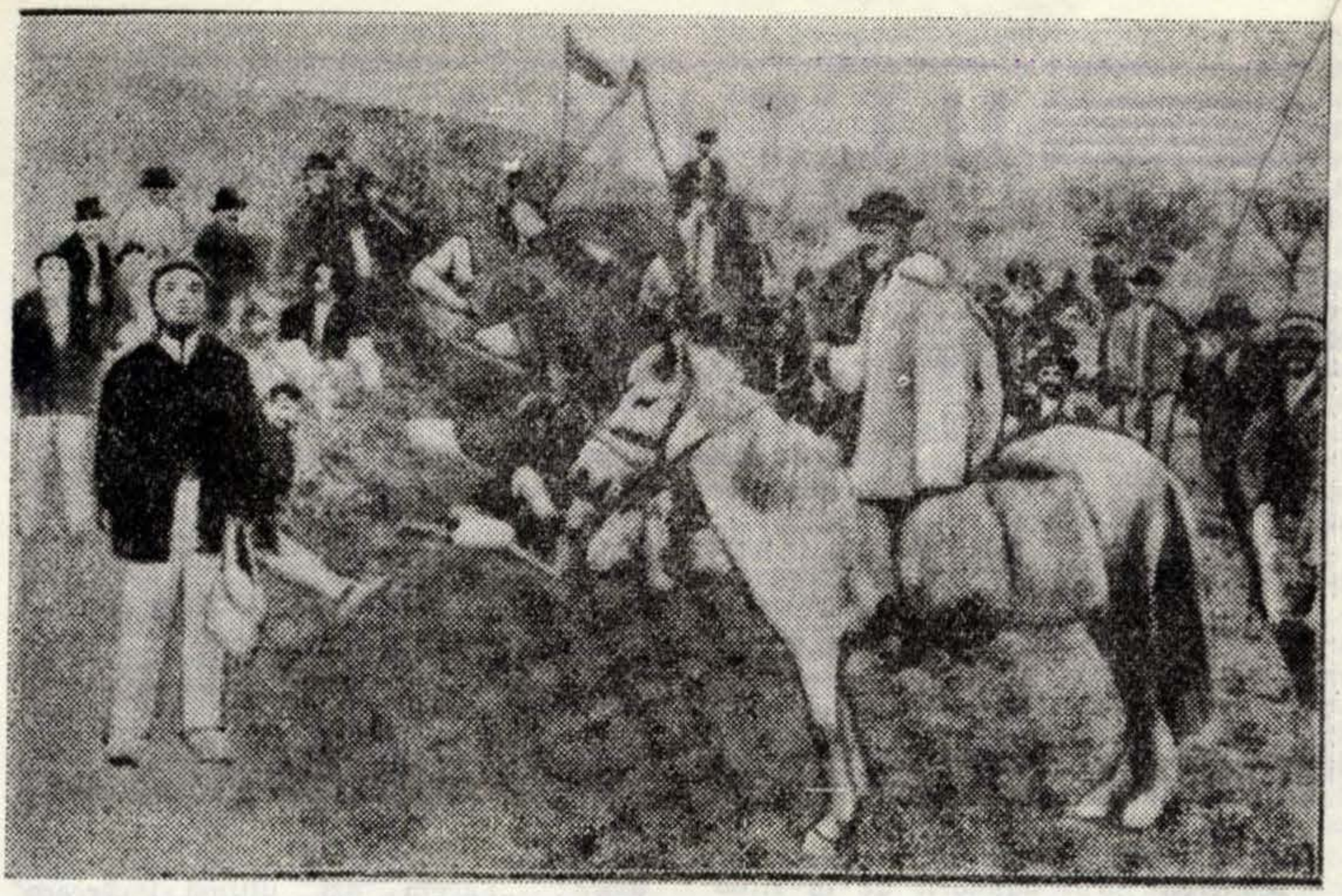

Spre străvechiul oraş se îndreptau atunci moţii...

N. Iorga relatează că regentul C. Buzdugan „a încercat timp de două ceasuri să aducă pe Maniu la o atitudine conciliantă. În zădar". Se simţea nevoia tratativelor, fiindcă zarva produsă de aceşti turbulenţi opoziţionişti dădea guvernului prea multe dureri de cap ; îngrijorate de evoluţia situaţiei din România, băncile străine nu se arătau de loc interesate în acordarea împrumutului.

Pe plan intern se înregistrau simptome îngrijorătoare : în timpul întrunirii regionale de la Iaşi, în evident contrast cu tonul şi conţinutul discursurilor de la tribune, se făcuseră auzite în mulţime lozinci ca : „Trăiască amnistia generală", „Vrem legalizarea partidului comunist" ; la Bucureşti, în fruntea muncitorilor, purtînd emblema secera şi ciocanul, defilaseră conducători ai organizaţiilor îndrumate de P.C.R. (Gh. Vasilescu, David Avramescu, Imre Aladar, N. Popescu Doreanu şi alţii). În faţa sălilor de întrunire, auditoriul se dovedise receptiv faţă de propaganda pentru amnistie, pentru legalizarea partidului comunist, împotriva procesului intentat Sindicatelor unitare. Comuniştii erau prezenţi în vîltoarea evenimentelor.

„Roatele de voinici"

Speriat, generalul Averescu s-a simţit îndemnat să avertizeze regenţa să nu facă „experienţe cu oameni neîncercaţi la guvernare". El i-a ameninţat pe naţional-ţărăniști că, dacă vor ajunge să declanşeze revoluţia, ei vor fi primii care vor plăti pentru „tulburarea ordinei".

Pentru evitarea unor surprize prilejuite de adunarea de la Alba Iulia, anunţată pentru 6 mai 1928, unii lideri liberali s-au declarat dispuşi să părăsească puterea în favoarea unui guvern de concentrare, un aşa-numit „cabinet de împăciuire", condus eventual de N. Titulescu sau de generalul Presan.

Supleţea nu era însă o calitate a şefului liberal. El l-a trimis pe ministrul Al. Lapedatu să facă o călătorie de informare în Transilvania. Guvernul a aflat cu acest prilej cît de mult se extinseseră formele de propagandă naţional-ţărănistă. Eficacitatea grupurilor de agenţi-agitatori (aşazişii „chemărişti") conduse de Pavel Pavel părea de necontestat. Formaţia „Chemarea", înfiinţată în 1926, reuşise să-şi alcătuiască grupuri paramilitare neînarmate, numite „roate de voinici". Agenţii declarau celor gata să-i asculte că la Alba Iulia „se va hotărî soarta României", că „legile în vigoare vor fi desfiinţate", că „minerii vor primi munţii dintre Roşia şi Abrud, li se vor mări salariile şi li se va scădea numărul orelor de lucru", că „se va face o nouă chartă a libertăţilor poporului" etc.

...Minerii Văii Jiului, în sunetele „Internaționalei"...

Urmărind pregătirile, comentatorii politici ai timpului au remarcat amploarea desfășurărilor de forțe puse în joc. Însemna că, spre deosebire de toamna anului 1927, național-țărăniștii nu s-ar mai supune unui ordin de interzicere. Problemele organizării se aflau în grija a două comitete formate în acest scop la Cluj și Alba Iulia. În localitățile desemnate a-și trimite delegați, îndeosebi în județul Alba, s-a început constituirea cetelor de călăreți, a coloanelor de aprovizionare, a corurilor, fanfarelor și grupurilor de ordine. Deplasarea spre Alba Iulia trebuia să se facă în coloane purtînd steaguri, „sfințite contra dușmanului" de preoții simpatizanți ; conducătorii de marș au fost prevăzuți cu plicuri închise pe care nu trebuiau să le deschidă decît în anumite puncte ale itinerarului. În jurul întregii manifestări s-a creat, în mod intenționat, o atmosferă de **suspense** și mister.

De teama unor neplăcute consecințe, primul ministru a comunicat presei intenția sa de a interzice adunarea, întrucît „guvernul nu poate permite profanarea" Alba Iuliei, transformarea ei în arenă a luptelor interpartide. De altfel, încă de la terminarea războiului, orașul trăia sub stare de asediu, ceea ce, din punct de vedere juridic, făcea imposibilă organizarea vreunei manifestări politice fără asentimentul autorităților militare. Era totuși tîrziu. Precipitarea evenimentelor n-a mai permis primului ministru să interzică adunarea.

Cu cîteva săptămîni înainte s-au luat multiple măsuri în vederea reprimării oricăror încercări de revoltă. În Transilvania, pentru ziua de 6 mai s-au fixat alegeri de consilii comunale și adunări generale ale cooperativelor ; s-au operat numeroase arestări preventive ; cei ce serviseră în jandarmerie au fost rechemați, echipați, înarmați și repartizați într-un perimetru de 40 km în jurul Alba Iuliei ; personalul căilor ferate a fost mobilizat pe loc și supus administrației militare ; detașamente militare au început supravegherea drumurilor, șoselelor și chiar a potecilor : la Alba Iulia a fost trimisă o întreagă brigadă a Siguranței, iar la Simeria, important nod de cale ferată, un detașament de grăniceri a ocupat instalațiile feroviare. În sfîrșit, la Aiud a fost creat un comandament militar dispunînd de trupele Corpului 6 armată, de unități de jandarmi și de o escadrilă de avioane. Pentru conducerea operațiilor au sosit și cîțiva membri ai guvernului, printre care ministrul Al. Lapedatu, subsecretarul de stat la interne, Gh. Tătărăscu, și subsecretarul de stat la domenii, Gh. Cipăianu.

„Disciplina" P.N.Ț. și furia maselor

Unii membri ai comitetului de direcție național-țărănist au propus, la un moment dat, să se renunțe la întregul plan. Dar nu

de frica guvernamentalilor. Ca și liberalii, liderii P.N.Ț. erau neliniștiți de reacția zecilor de mii de oameni chemați la adunare, în majoritate țărani și muncitori, adversari atît ai guvernului cît și ai opoziției. Pentru aceștia, scria ziarul „Curentul", „problema abstractă a mecanismului constituțional nu se pune... Mulțimea de oameni strînși în cuprinsul istoricei cetăți nu reprezintă decît o formidabilă acumulare de nemulțumiri... De aici începe primejdia : cînd masele ies furioase din matca disciplinei impuse de Partidul național-țărănist. Mai poate fi cineva atunci stăpîn pe energiile populare descătușate ?"

Teama unei întorsături cu caracter revoluționar i-a împins în cele din urmă pe organizatori în situația paradoxală de a... colabora cu cartierul general al forțelor de represiune. Adunarea, plănuită inițial a ființa „în permanență", adică atîta cît i-ar fi trebuit președintelui P.N.Ț. să se ducă la București cu rezoluția adoptată și să se întoarcă cu răspunsul, a fost scurtată la numai 6 ore.

Ziua de 6 mai a început cu un tedeum oficiat în cele două biserici — ortodoxă și unită. La ora 10 cîteva sute de delegați la Congresul partidului (pentru că acesta era prevăzut) s-au întrunit în sala Teatrului „I. L. Caragiale" pentru a dezbate punctele înscrise pe ordinea de zi.

În așteptarea hotărîrilor pe care urma să le adopte congresul, mulțimea comenta. S-a răspîndit zvonul că pentru a pune mîna pe putere ar exista și o altă soluție în afară de marșul asupra Bucureștiului. Era vorba — iarăși ! — de fostul principe moștenitor, folosit ca mijloc de șantaj în completarea figurației. Zvonurile nu păreau lipsite de temei dacă se lua în considerare faptul că Partidul național-țărănesc refuza încă să recunoască regența **de jure.** Siguranța se afla în posesia unor informații despre noi deplasări la București ale unor intimi ai lui Carol și despre convorbirile lor cu unele personalități din opoziție. Știrile, sosite de la agenții puși să-l urmărească pe Carol în Franța, întăreau și ele bănuielile existente. Se ceruse guvernului de la Paris să împiedice activitatea fostului principe moștenitor. Dar numai cu o săptămînă înainte de 6 mai, Carol se mutase în Anglia. În locuința unui om de afaceri originar din România fuseseră puse la punct amănuntele unui plan de reîntoarcere în țară, pe calea aerului, chiar în ziua de 6 mai. Cu sprijinul financiar al gazdei se tipăriseră cîteva mii de manifeste. Transportul trebuia să fie efectuat de două avioane închiriate în acest scop de la societatea „Imperial Airways".

Întrebat asupra intențiilor cu care venise în Anglia, Carol a răspuns unui redactor al ziarului „Sunday Express" că situația politică din România nu-l lăsa indiferent : prin ultimele sale mari întruniri în orașele țării, Partidul național-țărănesc pregătise preluarea puterii și dacă de la Alba Iulia îi va fi lansată o invitație, atunci va pleca spre țară pe drumul cel mai scurt.

Vintilă Brătianu era convins că acest lucru se putea întîmpla. El a cerut ambasadorului român să avertizeze guvernul britanic asupra consecințelor pe care le-ar avea în relațiile româno-engleze facilitarea, într-un fel sau altul, a acestor intenții. Autoritățile londoneze n-au rămas pasive.

În ajunul adunării, ele au reținut pe aerodromul Croydon avioanele și echipajele gata pentru decolare, sub pretextul lipsei unor documente de zbor.

În legătură cu acest plan, pînă la sfîrșitul adunării nu s-au făcut nici un fel de declarații publice, dar inițiații care cercetau cerul cu privirile, așteptînd ca prințul să coboare din văzduh, n-aveau să afle decît a doua zi eșecul tentativei.

În congres, raportorii și ceilalți vorbitori au desfășurat un adevărat rechizitoriu împotriva guvernului liberal. A fost supusă votului o „moțiune" cuprinzînd poziția partidului față de situația țării și orientarea sa în viitorul imediat.

Cîteva puncte ale moțiunii au o formă și un conținut cu totul ieșit din comun chiar și pentru obiceiurile „constituționale" ale timpului. De pildă, întreaga manifestare a fost socotită și denumită ad-hoc „adunare națională", unic for reprezentativ cu drept de a se pronunța asupra problemelor țării. Ea își lua dreptul de a contesta și condamna autoritatea guvernamentală : „Adunarea națională declară de dușman al poporului acest guvern care funcționează de atîta timp anticonstituțional și ilegal, declară națiunea în stare de legitimă apărare și îndreptățită la folosirea oricăror mijloace pentru înlăturarea acestui regim". Ea „tăgăduiește actualului guvern dreptul de a se rosti în numele țării". Participanții „jură că nu vor înceta lupta pînă cînd guvernul nu va fi răsturnat".

La ora patru după-amiază, spre surprinderea unora care, așteptîndu-se la evenimente mai importante, nu înțelegeau unde e schimbarea promisă, adunarea a fost declarată închisă, nu mai înainte însă ca cei de față să repete jurămîntul în fața preoților național-țărăniști.

Ceea ce a nemulțumit profund pe participanții la adunare a fost hotărîrea de a se renunța la mult vehiculata idee a marșului spre București, prezentat drept mijloc radical de înlăturare a liberalilor. Cel mai înverșunat oponent al ideii s-a dovedit a fi însuși Iuliu Maniu, președintele partidului, care încă din ajunul deschiderii adunării a amenințat că va părăsi localitatea în cazul cînd cineva ar încerca să pună în aplicare ideea marșului.

Răsună „Internaționala"!

Relatările contemporane despre cele petrecute după terminarea adunării atestă că cele două tabere — aflate în concurență, dar unite prin teama de mase — n-au scăpat de ce le fusese frică. Trecînd peste voința liderilor P.N.Ț., zeci de mii de participanți au pornit, în două coloane, spre București. Prima a trecut prin Vințul de Jos, iar a doua prin Teiuș. Ambele țînteau ca prin ocuparea gărilor respective să pună mîna pe garniturile de tren necesare transportului. Miniștrii aflați la Aiud au intrat în panică : dacă răzvrătiții ar reuși să plece spre Capitală, pe drum furtuna s-ar putea transforma în uragan ! Alarmat, Gh. Tătărăscu, zelosul subsecretar de stat la interne, care-și făcuse rost de straie țărănești pentru a putea fi prezent, incognito, la Alba Iulia, i-a trimis o telegramă lui Iuliu Maniu, făcîndu-l răspunzător pentru faptul că cele două coloane au început să răscoale satele de pe parcurs. El i-a reamintit că organizatorii își luaseră angajamentul față de guvern „de a îndruma spre legalitate și liniște pe participanții la congres" și că „guvernul a autorizat numai adunarea generală la Alba Iulia, nu și marșul coloanei de oameni aținați și ațițători de-a lungul satelor ardelene". Doi membri ai comitetului de direcție al P.N.Ț. s-au angajat să preia conducerea coloanelor și să le fracționeze în grupuri.

O parte dintre cei ce se îndreptau spre Vințul de Jos au luat cu asalt garniturile aflate în halte. La ordinul guvernului, interesat în descongestionarea, cu orice preț, a regiunii din jurul orașului Alba Iulia, organele C.F.R. au îndreptat trenurile ocupate spre diferite localități din țară. E drept, nu s-a pretins plata acestor călătorii silite, în schimb nici un tren n-a fost autorizat să se îndrepte spre București.

Coloana plecată spre Teiuș a avut în frunte un numeros grup de muncitori minieri din Petroșani. Mai organizați, mai combativi, trecînd peste împotrivirea forțelor militare, ei au ocupat cu repeziciune gara și instalațiile aferente. Cioocnirile răzlețe și parlamentările au durat pînă noaptea tîrziu, cînd oamenii au hotărît să se culce pe linii, pentru ca nici un tren să nu poată trece spre București fără să oprească. Circulația feroviară a fost complet paralizată în tot cursul nopții de 6 spre 7 mai 1928. Trenurile internaționale au fost nevoite să-și întrerupă circulația înainte de a intra în zonă.

Deruta produsă de această știre a împins autoritățile să ceară sprijinul unor lideri național-țărăniști. Ocuparea gării a luat sfîrșit în cursul dimineții : oamenii au fost transportați gratuit în diferite direcții, cu excepția Bucureștiului.

Blocînd posibilitățile organizării unui marș spre București, Gh. Tătărăscu s-a crezut scăpat de griji. Dar tocmai cînd se pregătea să-și demobilizeze cartierul său general, au început să curgă rapoartele alarmante ale serviciilor de Siguranță din județe : în comuna Baba Ana „sătenii au atacat primăria cu pietre și focuri de armă, rupînd și firele telefonice" ; locuitorii din Gurani Vașcău „au intrat în localul primăriei, de unde au luat ștampila și diferite acte, transportîndu-le la locuința noului primar, ales și instalat de ei" ; la Abrud, într-o adunare, spontan înjghebată în jurul celor sosiți de la Alba Iulia, s-a hotărît să se pornească spre primărie și să se dizolve consiliul comunal ; în comuna Silea de lîngă Diciosînmartin, 40 de țărani au devastat casa moșierului și „au intrat în pămîntul nearendat, lăsîndu-i numai 40 de iugăre, spunînd că atît îi ajunge, apoi au băgat vitele în pășune".

Cele mai rele vești i-au venit din Valea Jiului, unde minerii refuzau să înceapă lucrul părăsit încă de la 3 mai. Comitetul de direcție național-țărănist nu dorise participarea lor. Pentru a nu risca transformarea adunării într-o manifestație cu caracter comunist, Iuliu Maniu ceruse serviciului de ordine să nu le permită intrarea în Alba Iulia. Iluzie. Au venit peste 10 000 de mineri cu steaguri, cîntînd „Internaționala". Întorși acasă au continuat greva, insistînd să fie rezolvată problema contractului colectiv care fusese denunțat de societățile miniere în 1927. Încercarea autorităților și a politicienilor locali de a-i forța să înceapă lucrul a produs tulburări soldate cu ocuparea cîtorva preturi. La 8 mai, Gh. Tătărăscu, însoțit de generalul Davidoglu, comandant al jandarmeriei, de 500 de jandarmi și de o companie din Regimentul 18 infanterie, s-a deplasat la Petroșani.

Treptat, pornirea revoluționară a maselor a fost înăbușită, la aceasta contribuind și promisiunile demagogice, înșelătoare ce li s-au făcut. Revenit la București, Ion Mihalache a recunoscut candid : „Noi nu numai că nu sîntem instigatori, dar cerem iertare că noi, conducătorii, a trebuit să ținem oastea pe loc". La Alba Iulia — a mărturisit mai tîrziu Al. Vaida-Voievod — Partidul național-țărănesc ar fi putut lăsa „să se dezlănțuiască furia și ura milenară a maselor populare". Dar n-a făcut-o. El a ajuns să colaboreze cu guvernul împotriva căruia se agitase pînă atunci. Chiar și „intransigenții" din partid s-au convins că apelul la mase, folosit fie și numai ca un mijloc de intimidare și șantaj, le poate fi fatal în aceeași măsură ca și liberalilor. Dezamăgiți, liderii P.N.Ț. au constatat că nici după Alba Iulia porțile puterii nu li s-au deschis.

Calendarul de-a lungul veacurilo

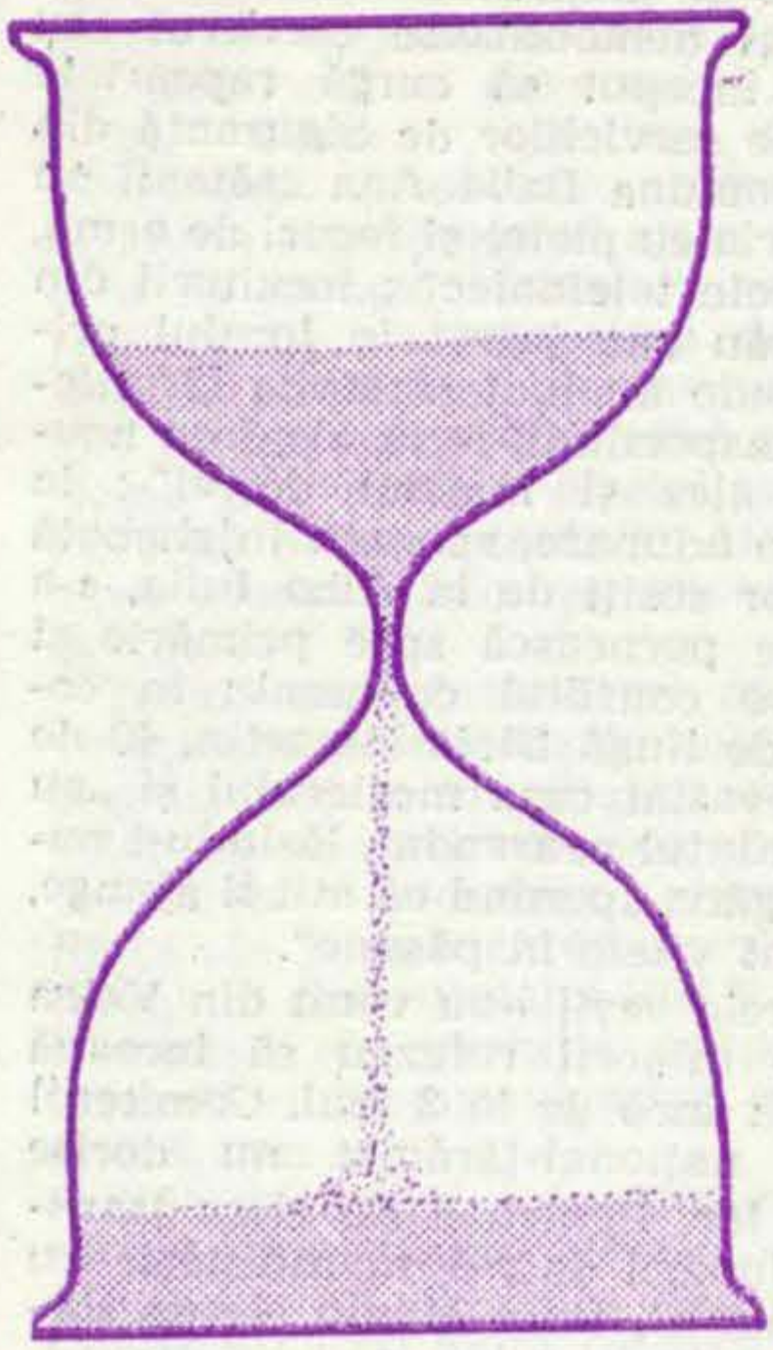

CEASORNICUL

Prof. dr. doc. ION IONAȘCU

Măsurarea intervalelor de timp a constituit, încă din cele mai îndepărtate vremuri, o preocupare vitală a oamenilor, avînd rădăcini adînci în cerințele practicii. Organizarea activității societății, cu multiplele ei aspecte, este de neconceput fără etaloane de durată bine precizate.

Un astfel de etalon este *ziua*, corespunzătoare măsurării unor intervale scurte de timp. Dacă trebuie însă s-o folosim pentru a stabili data unui eveniment îndepărtat, întîmpinăm mari greutăți și sîntem puși într-o situație ciudată. Chiar și prezentarea vîrstei unui contemporan al nostru, după numărul de zile trăite, este greu de conceput ; cît de complicat ar fi, de pildă, să spunem că cineva are aproximativ 18 900 de zile, în loc de 60 de ani, așa cum obișnuim. Tot așa de greoi ar fi să zicem că de la Proclamația de la Islaz au trecut 44 895 de zile sau că România a devenit independentă acum 30 355 de zile. Și este limpede că am ajunge la adevărate cifre „astronomice“ dacă ne-am aventura să datăm în zile lupta lui Ștefan cel Mare de la Vaslui, plecarea lui Columb în prima călătorie spre Lumea Nouă, primul război dacic ș.a.m.d.

S-ar putea invoca faptul că o mare civilizație a Americii Centrale, Maya, folosea, cu milenii în urmă, datarea evenimentelor în zile. Dar aceasta nu face decît să ilustreze existența unui sistem cronologic primitiv, cu mari dezavantaje, care a persistat nefiresc de mult.

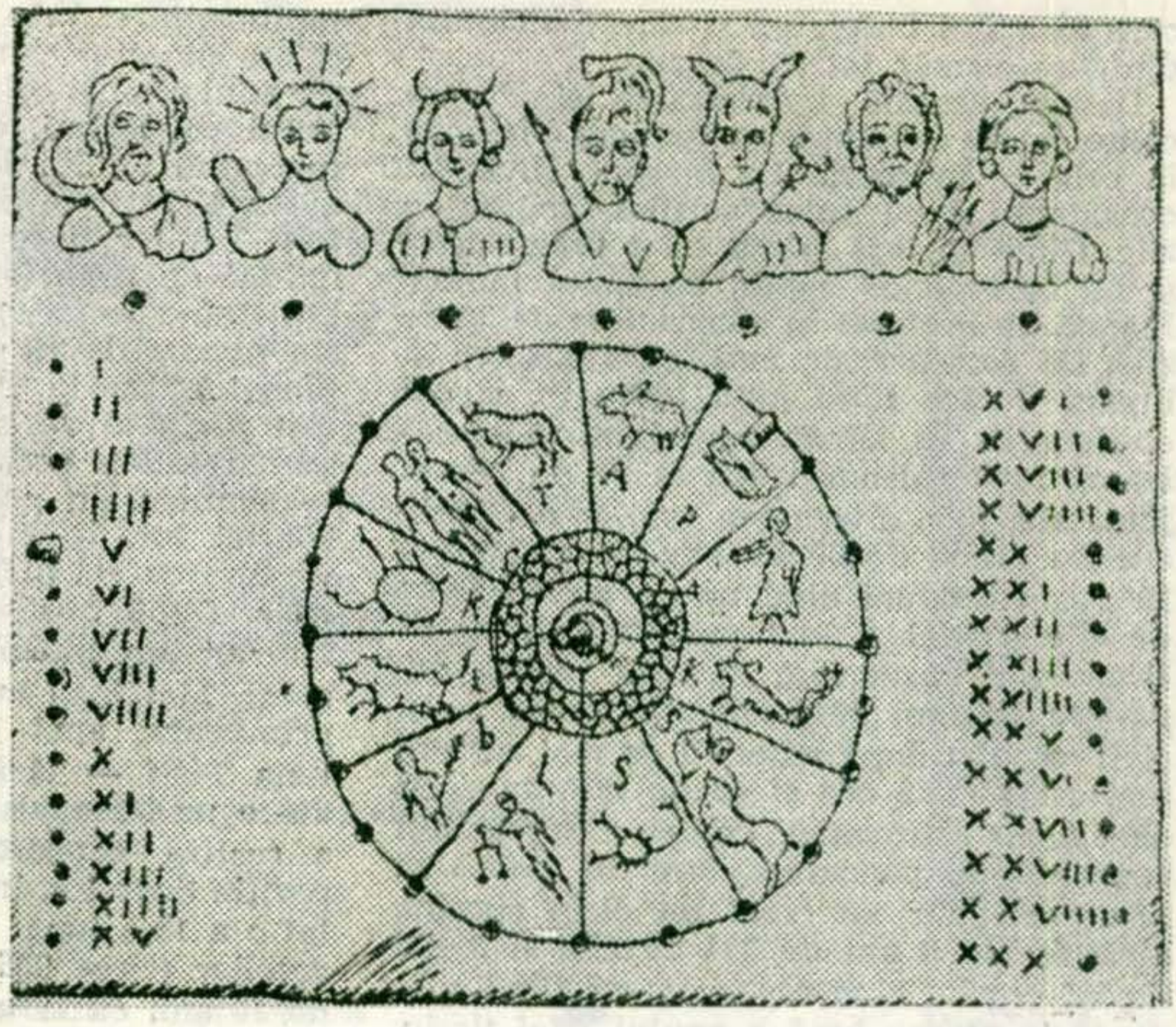

Calendar aztec

Vechi calendar roman

ISTORIEI

Ani civili, ani lunari, ani tropici

Pentru măsurarea timpului, oamenii au folosit în primul rînd fenomene naturale, a căror succesiune sau repetare, la intervale regulate, o observau. Așa cum este firesc, cel dintîi fenomen natural care a atras atenția omului primitiv a fost acela al succesiunii neîntrerupte a răsăritului și apusului de soare, a zilei și nopții. La început, ziua împreună cu noaptea, adică durata care separă două răsărituri de soare, a constituit singura unitate de măsurat timpul. Ea este *ziua civilă* și astăzi știm că echivalează cu timpul necesar Pămîntului pentru a face o rotire în jurul axei sale, de la vest la est ; e vorba de o mișcare regulată, care nu și-a schimbat durata de multe mii de ani. Romanii au introdus o importantă inovație în utilizarea acestei unități fundamentale, prin subimpărțirea ei în 24 de ore *(horae)*.

Calculul timpului, inițial rudimentar, s-a perfecționat în cursul mileniilor, pe măsură ce umanitatea a evoluat spre forme de viață tot mai complexe, atît sub aspect material cît și spiritual. Convingîndu-se treptat că ziua civilă este o unitate de măsurat inadecvată pentru procese și fenomene de durată mai mare, oamenii antichității au căutat să o completeze prin găsirea unui etalon mai mare. Din nou și-au îndreptat privirea spre cer și au observat cu atenție vecina Pămîntului, Luna. Aceasta prezintă patru faze, care se repetă mereu în aceeași ordine. Răstimpul dintre două faze identice ale Lunii (de pildă de la o Lună nouă la cea următoare) este un interval precis, mereu același, echivalent cu 29 de zile și jumătate (mai precis : 29 de zile, 12 ore, 44 de minute și 3 secunde) ; denumirea sa astronomică este *lună lunară* sau *lunație*. În limba română, cuvîntul lună indică atît corpul ceresc satelit al Terrei, cît și unitatea de timp amintită. Dar nu trebuie să uităm că *lunația* nu coincide cu *luna calendaristică* în

care ea a fost transpusă și care e alcătuită dintr-un număr întreg de zile.

Despre această transpunere și despre consecințele ei trebuie să spunem cîte ceva în cele ce urmează. La început, învățații considerau luna calendaristică de 29 de zile. Dîndu-și însă seama că e *prea scurtă* și nu corespunde deplin cu ciclul fazelor lunare, au preferat să o considere de 30 de zile. De data aceasta însă, au ajuns iar în impas, durata fiind *prea mare* în raport cu lunația. În sfîrșit, au ajuns să stabilească luna calendaristică la 29 de zile și jumătate, prin alternarea lunilor de 29 de zile cu altele de 30 de zile, însumarea a 12 asemenea luni dînd un *an civil* de 354 de zile. Astfel a luat naștere *calendarul lunar*. Am văzut însă că luna lunară depășește de fapt $29^1/_2$ zile. De aceea, anul civil calculat după sistemul de mai sus era mai scurt cu 8 ore și 48 de minute decît *anul lunar* astronomic. Pentru a se restabili concordanța, popoarele care au rămas la acest calendar au creat un ciclu special, alcătuit din 5 ani de 354 de zile și 3 ani de 355 de zile, ziua suplimentară fiind adăugată la ultima lună a anului. Mai tîrziu, calendarul lunar a fost perfecționat și mai mult, prin conceperea unui ciclu de 30 de ani — cuprinzînd 19 ani comuni și 11 ani bisecți — prin care diferența dintre anul civil și anul lunar se reducea la numai o zi în 3000 de ani.

Dar oricît de perfecționate, calendarele lunare au un mare defect, datorită tocmai faptului că se orientează numai după Lună. Ele sînt independente de mișcarea de revoluție a Pămîntului în jurul Soarelui, fiind cu circa 11 zile mai scurte decît *anul tropic*, adică intervalul dintre două echinocții de primăvară succesive. În consecință, începutul anului lunar se mută, pe rînd, în toate anotimpurile și calendarul respectiv nu mai poate servi la organizarea acelor activități importante care depind de ciclul solar (muncile agricole, păstoritul etc.).

Iată de ce mai toate popoarele antichității au trecut, pînă la urmă, la alcătuirea de *calendare lunaro-solare*, care țineau seama atît de succesiunea fazelor lunare cît și de ciclul natural al anotimpurilor, așa cum acest ciclu poate fi determinat după mișcarea aparentă a Soarelui pe boltă.

Numărul de aur

Astfel, *babilonienii*, cei dintîi care au deosebit stelele de planete, prin observarea mișcării lor, au folosit pînă prin mileniul al II-lea î.e.n. un calendar lunar, apoi au trecut la cel lunaro-solar, intercalînd într-un ciclu de 8 ani lunari 3 luni suplimentare. Prin secolul al VI-lea î.e.n., ei au micșorat și mai mult diferența dintre anul civil și cel astronomic, introducînd ciclul de 19 ani, cu 7 luni suplimentare. Începutul anului lor lunaro-solar era primăvara, în luna pe care o denumeau *Nisan*. Tot lor li se datorează crearea unei unități de timp legată de fazele Lunii — săptămîna —, formată din 7 zile (mai tîrziu romanii le-au dat acestor zile nume de planete). De la babilonieni săptămîna a fost preluată de *evrei*, care precizau prin numere zilele acesteia, în afară de Sabbat — simbăta. În perioada cea mai veche a istoriei lor, calendarul lunar al evreilor semăna cu cel al *fenicienilor* și *cartaginezilor*. După captivitatea babilonică, ei au împrumutat numele lunilor de la babilonieni. Mai întîi au fixat începutul anului primăvara, apoi l-au mutat toamna, în luna *Tisri* — fără dată fixă și deplasîndu-se pe întregul interval al lunii. Pentru a realiza concordanța anilor lunari cu poziția Soarelui, intercalau în mod neregulat o a 13-a lună. Mai tîrziu, sub influența grecilor (circa 338 e.n.) au introdus ciclul de 19 ani, cu 12 ani comuni, ceilalți 7 ani avînd cîte o lună în plus.

Și *grecii* antici au folosit în cronologia lor anul lunar de 354 de zile. În secolul al VII-lea î.e.n. au căutat — din necesități practice — să pună în concordanță anul civil cu mișcarea aparentă a Soarelui, introducînd, într-o perioadă de 8 ani (96 de luni) 3 luni suplimentare, totalizînd astfel 99 de luni. Totuși, în 160 de ani, începutul anului civil întîrzia cu o lună.

În 594 î.e.n., Solon a adus o oarecare îmbunătățire acestui sistem, însă cel care a perfecționat calendarul lunaro-solar grec a fost astronomul atenian Meton. El a propus ciclul de 19 ani lunari cu 7 luni suplimentare, adică un ciclu de 235 de lunații, avînd 6940 de zile sau 19 ani solari. Ciclul de 19 ani a început să se aplice de la 16 iulie 432 î.e.n., cînd era lună nouă, după solstițiul de vară. Sistemul lui Meton, care înlătura neajunsurile ciclului de 8 ani, a fost privit de atenieni ca o mare descoperire, hotărîndu-se ca cifrele ciclului să fie gravate cu aur pe monumentele Atenei, sistemul însuși numindu-se *numărul de aur* sau *ciclul lui Meton*.

Ulterior s-a observat că ciclul lui Meton e mai lung cu o treime de zi decît lunațiile astronomice, iar cei 19 ani solari formează o perioadă cu o jumătate de zi mai lungă decît anii astronomici. Pe la 330 î.e.n. un alt astronom, Callip, a corectat sistemul metonian alcătuind un ciclu de 76 de ani (960 de lunații), în care din cele 27 760 de zile a suprimat o zi fără a reuși totuși să realizeze o concordanță deplină între mersul Lunii și al Soarelui, căci după 380 de ani luna nouă apărea mai devreme

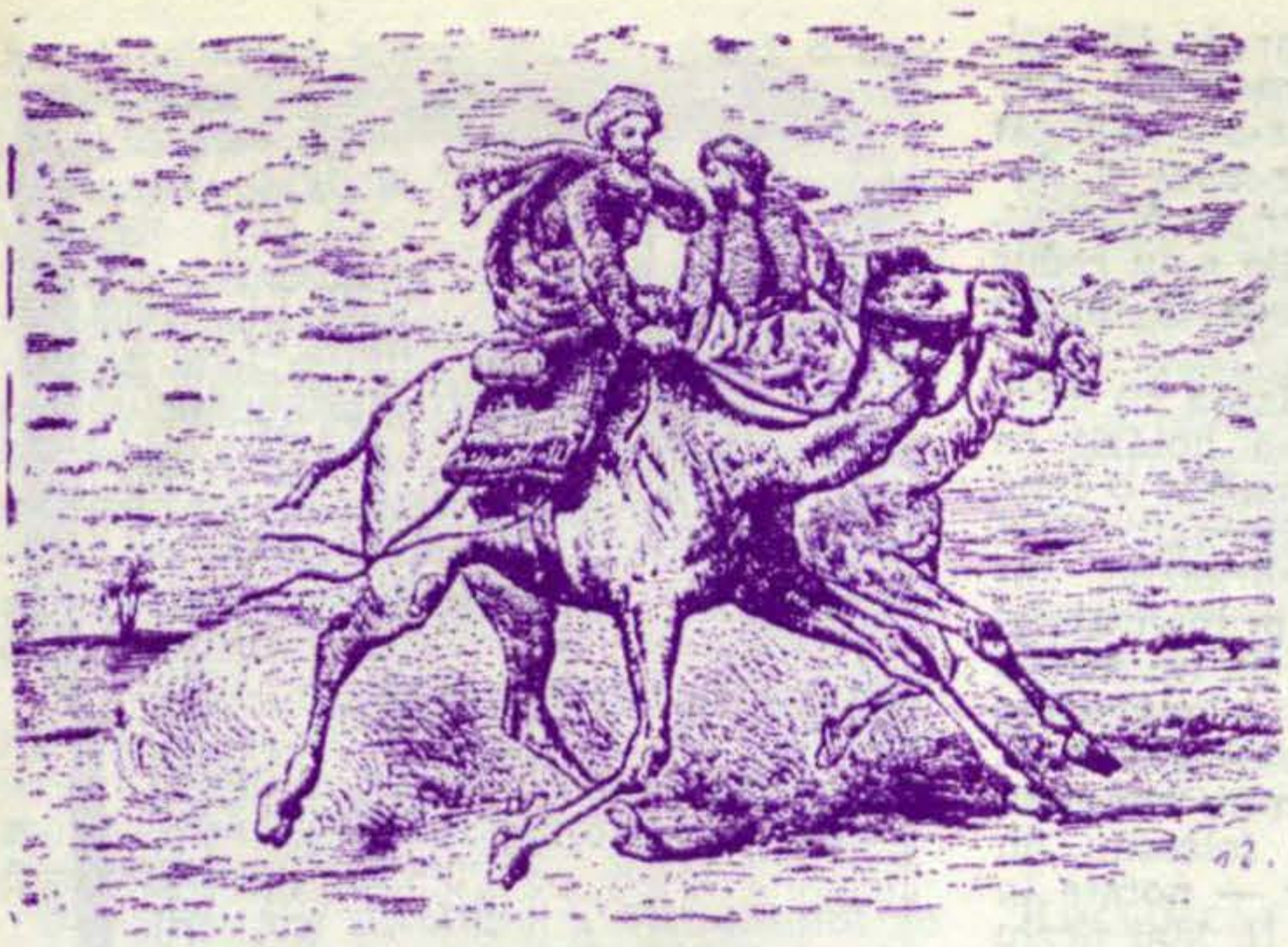

Hegira : fuga de la Mecca la Medina. Începutul calendarului musulman

Calendar anglo-saxon ▶

cu o zi. De aceea, în secolul al II-lea, astronomul Hipparc a realizat ciclul de 532 de ani, ajungîndu-se la un an mijlociu foarte exact.

Grecii n-au cunoscut săptămîna în perioada mai veche a istoriei lor, dar au împrumutat-o ulterior de la evrei : unele zile ale săptămînii nu aveau denumiri, ci erau indicate prin numere : 2 pentru luni, 3 pentru marți etc. Ziua a șasea era „ziua pregătirii" *(Paraschevi)*, iar a șaptea *Sabbat*. Cînd au adoptat creștinismul, prima zi a săptămînii, *Dominica* romană, a devenit „ziua Domnului" *(Chiriachi)*.

Macedonenii au folosit, de asemenea, un calendar lunaro-solar de 12 luni, intercalînd din cînd în cînd o a 13-a lună. *Ionienii* din Asia Mică, în bune relații cu Atena, au folosit un calendar după modelul atenian, la Milet datele evenimentelor putîndu-se deduce, de pildă, din listele magistraților. Calendarul milesian a fost folosit și în coloniile Miletului pe țărmul Mării Negre : Histria și Tomis (Constanța), pe cînd la Callatis (Mangalia) se utiliza calendarul din Megara. Prin intermediul acestor colonii grecești și al macedonenilor, au cunoscut de bună seamă și strămoșii noștri *daci* sistemul calendaristic lunaro-solar pe care, de altfel, l-au folosit și romanii înainte de Iulius Caesar.

Registrul cămătarilor

În prima perioadă a istoriei lor, *romanii* au utilizat un ciclu de 10 luni, pe care îl numeau *annus*, de unde denumirea de an. Era un an lunar, care începea cu primăvara la 1 martie și se termina cu luna a zecea, December. Lunile acestui an erau : *Martius* (31 de zile), *Aprilis* (30), *Maius* (31), *Iunius* (30), *Quintilis* (31), *Sextilis* (30), *September* (30), *October* (31), *November* (30) și *December* (30), deci șase luni de 30 de zile și patru luni de 31 de zile, anul totalizînd 304 zile. Se poate admite că acest calendar este o creație a populației pastoral-agrare din Italia, care elimina din socoteala timpului două luni de iarnă, perioadă cînd activitatea oamenilor de atunci era neînsemnată.

Cînd lumea romană a intrat în contact cu grecii, s-a simțit nevoia să se alcătu-

iască un calendar lunaro-solar de 12 luni, probabil sub influența astronomiei grecești. La vechiul calendar s-au adăugat două luni : *Ianuarius* (29 de zile) și *Februarius* (28), între *December* și *Martius*, iar cele șase luni de 30 de zile s-au redus la cîte 29 de zile, ajungîndu-se la un an lunar de 355 de zile.

Pentru a se realiza concordanța cu mersul aparent al Soarelui, s-a hotărît ca o dată la doi ani să se intercaleze o lună numită *Mercedonius*, avînd alternativ 22 și 23 de zile, între 23 și 24 *Februarius*. Într-un ciclu de patru ani se grupau astfel 1465 de zile, ajungîndu-se la un an mediu de 366 de zile și o pătrime — mai lung însă decît anul solar cu aproximativ o zi.

Multă vreme nici romanii n-au cunoscut săptămîna de șapte zile. Ei foloseau un ciclu de opt zile — *nundinae* — notate în calendar cu litere de la A la H. Mai tîrziu au împrumutat *săptămîna* de la evrei, dîndu-i numele *septimana* (sau *hebdomas)* și atribuind fiecărei zile un nume de planetă (printre planete fiind socotit și Soarele, potrivit concepției greșite geocentrice, care a persistat pînă în secolul al XVI-lea e.n.) : *Lunae dies* (luni), *Martis dies* (marți), *Mercurii dies* (miercuri), *Jovis dies* (joi), *Veneris dies* (vineri), precum și *Sabbat* (sîmbătă), care e de origine ebraică. Ultima zi a săptămînii era *Solis dies* (ziua Soarelui). După adoptarea creștinismului, Constantin cel Mare a stabilit însă în 321 ca această zi să devină prima zi a săptămînii, sub numele *Domini dies, dominica* (duminică). Germanii numesc duminica : *Sonntag* și englezii *Sunday* (ziua Soarelui). Denumirile *an, lună, săptămînă*, precum și numele zilelor din calendarul poporului român constituie o prețioasă moștenire de la strămoșii noștri în lexicul cronologic.

Anul lunaro-solar roman începea, ca și anul primitiv lunar, la 1 martie. Începutul fiecărei luni și deci al anului se socotea din momentul cînd apărea pe cer o seceră subțire, luna nouă. La Roma, pontifii anunțau acest eveniment în Capitoliu, cu glas tare. De la verbul *calare* (a chema, a anunța) s-a format substantivul *calendae*, care indica întîia zi a lunii, de unde a derivat și cuvîntul *calendarium* (calendar). La început, acesta desemna registrul de datorii ținut de cămătari, fiindcă dobînzile se plăteau la zi întîi. Începerea anului la 1 martie s-a practicat pînă în anul 153 î.e.n., cînd s-a decis ca anul să înceapă la data de 1 ianuarie.

În ce privește lungimea anului lunaro-solar, acesta varia și după bunul plac al pontifilor ; de pildă dacă aveau prieteni în mari demnități, le prelungeau mandatul prin intercalări abuzive, după cum procedau și invers, cînd nu agreau un magistrat. Aceste stratageme pontificale au dus la un mare decalaj între calendar și anul solar, decalaj ce a putut fi înlăturat abia în secolul I î.e.n.

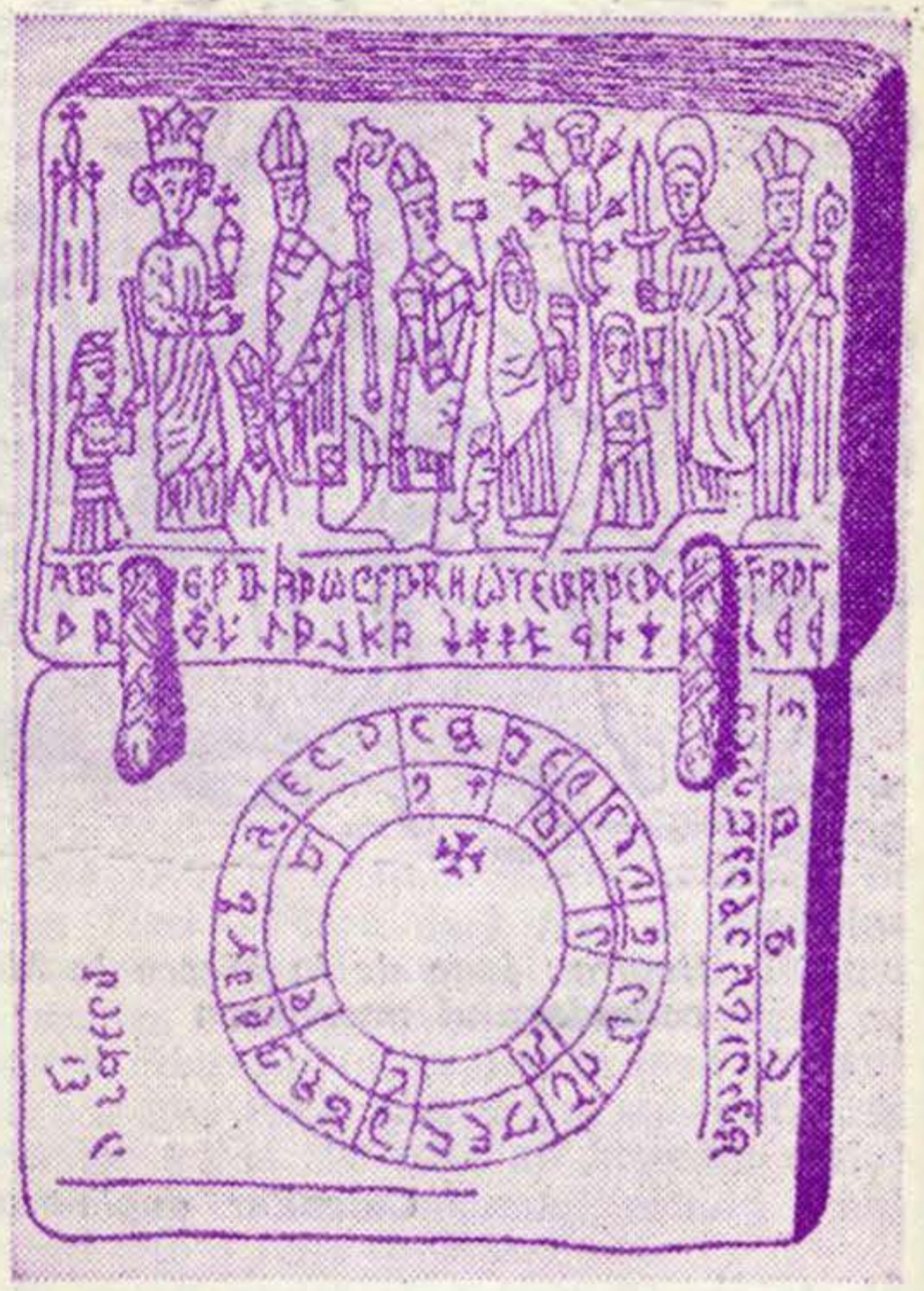

Sistem scandinav de măsurare a vremii

Ulterior, termenul calendar a căpătat sensul cronologic de listă sau carte cuprinzînd așezarea zilelor anului pe săptămîni și luni, cu zile de muncă și de odihnă etc.

Constelațiile zodiacului

Arabii și toate popoarele din Asia, Africa și Europa care au îmbrățișat religia musulmană au folosit un calendar pur lunar, în 33 de ani producîndu-se o diferență de un an față de ciclul solar.

Chinezii au folosit în perioada primitivă un an de 360 de zile, a cărui structură nu e însă bine cunoscută. De pe la jumătatea mileniului al III-lea î.e.n. au trecut la un an lunaro-solar, prezentînd un ciclu de 19 ani lunari, dintre care 12 erau comuni și 7 aveau o a 13-a lună intercalată. Începutul anului varia între 20 ianuarie și 19 februarie (după calendarul nostru). Anul comun avea 354 sau 355 de zile, iar cel *plin* — 383 sau 384 de zile. Lunile erau mici (de 29 de zile) și mari (de 30 de zile), n-aveau nume, ci număr de ordine, iar ziua civilă începea la miezul nopții și era împărțită în 12 părți egale, numite *shi*.

Acest calendar a fost stabilit după o cercetare atentă a mersului Lunii și al Soarelui și după calcule matematice temeinice, alcătuindu-se tabele astronomice de mare valoare.

Indienii (hindușii) au întrebuințat (circa 2000-800 î.e.n.) un calendar lunar, îmbunătățit apoi cu luni intercalate, dînd un an de 360 de zile. Ziua era împărțită în 60 de unități și se utiliza un ciclu de 60 de ani, dar și un altul de 12 ani, numit ciclul lui Jupiter ; aceste practici cronologice au aparținut primelor veacuri ale erei noastre.

Pe lîngă calendarul lunar și calendarul lunaro-solar a existat și un *calendar solar*, avînd la bază numai mersul aparent al Soarelui, fără să țină socoteală de fazele Lunii.

Mișcarea de revoluție a Pămîntului în jurul Soarelui are o durată de 365 de zile, 5 ore, 48 de minute și 46 de secunde (an solar sau tropic).

În mișcarea vizibilă a Soarelui pe bolta cerească în timp de un an se observă că acesta nu apune întotdeauna în aceeași regiune a cerului, iar în preajma locului unde Soarele apune nu răsare la ivirea întunericului mereu aceeași constelație. Babilonienii au observat cu mii de ani în urmă că aproape toate planetele nu se depărtează prea mult de planul elipsei, mișcîndu-se într-un brîu cuprins între două cercuri la 9° de o parte și de alta a acesteia. În această zonă — zodiacul — se află cele 12 constelații pe care Soarele le traversează rînd pe rînd în cursul unui an. Fiecare lună corespunde unei constelații : ianuarie (la noi, popular : Cărindar și Gerar) — *zodia Vărsătorului de apă ;* februarie (Făurar) — *Peștii ;* martie (Mărțișor și Germenariu) — *Berbecul ;* aprilie (Prier) — *Taurul ;* mai (Florar) — *Gemenii ;* iunie (Cireșar) — *Racul ;* iulie (Cuptor) — *Leul ;* august (Gustar și Măsălar) — *Fecioara ;* septembrie (Răpciune și Vinicer) — *Balanța ;* octombrie (Brumărel) — *Scorpionul ;* noiembrie (Brumar) — *Săgetătorul* sau *Vînătorul ;* decembrie (Andrea, Indrea, fiindcă urmează după Sf. Andrei, 30 noiembrie) — *Capricornul.*

Egiptenii au folosit cei dintîi un *calendar solar* în anul 4241 î.e.n. (după toate probabilitățile, este și cel mai vechi calendar cunoscut). Număra 12 luni de 30 de zile (fiecare lună fiind divizată în trei decade), avînd deci un total de 360 de zile, la care se adăugau cinci zile suplimentare. Anul calendaristic egiptean avea 365 de zile, o precizie destul de bună, fiind totuși mai scurt cu 5 h, 48' și 46" decît anul solar sau tropic, ceea ce îl aducea în situația unui *an vag :* între calendar și anul tropic se producea un decalaj de o zi în patru ani. Asemenea unui ceasornic defectuos reglat, calendarul rămînea în urmă, în 1460 de ani decalajul atingînd un an întreg ! Perioada aceasta, de aproape un mileniu și jumătate, s-a numit *sotiacă*, după numele strălucitoarei stele botezată de egipteni *Sothis* (Sirius), care — după două luni de invizibilitate — apare la orizont în regiunea Memfis înainte de răsăritul Soarelui, precedînd și anunțînd începutul revărsării Nilului, vital pentru agricultura egipteană. Intervalul de timp dintre două răsărituri ale lui Sothis este egal, în medie, cu 365 de zile și jumătate, deci durata ei de revoluție coincide cu anul solar. Decretul faraonului Ptolomeu al III-lea, din anul 238 î.e.n. adaugă, o dată la patru ani, a șase zi suplimentară, constituindu-se astfel un an de $365^1/_4$ de zile.

Rectificările romanilor și precizia dacilor

În vremea lui Iulius Caesar decalajul calendarului lunaro-solar roman față de anul astronomic ajunsese, în ciuda intercalărilor practicate, la 90 de zile: martie, lună de primăvară, cădea în plină iarnă, ceea ce contravenea spiritului organizat al romanilor. Caesar a hotărît deci să reformeze calendarul roman și a făcut-o sub influența calendarului solar egiptean și ascultînd de sfatul înțelept al astronomului Sosigene din Alexandria. Pentru eliminarea diferenței la care se ajunsese între anul civil și anul tropic, s-au introdus două luni suplimentare (de 34 și 33 de zile), acestea fiind intercalate între *November* și *December*, realizîndu-se un an de 15 luni sau 445 de zile (numit *anul confuziunii)* din octombrie 47 pînă la 1 ianuarie 45 î.e.n. La această ultimă dată s-a aplicat noul calendar, numit *iulian* (astăzi numit și *stilul vechi).*

Prin sistemul său cronologic, Caesar suprima luna intercalată bienală *(Mercedonius)* și ridica durata anului comun cu 10 zile (de la 355 la 365 de zile), adăugînd cîte o zi la 4 luni de 29 de zile *(Aprilis, Iunius, September* și *November)* și cîte două zile lunilor *Ianuarius, Sextilis* și *December*. Totodată fixa lungimea anului iulian la 365 de zile și 6 ore, apropiindu-l mult de anul solar, tropic. Deoarece în mod practic anul nu putea avea fracțiuni de zi ($^1/_4$), a dispus ca după trei ani comuni de 365 de zile să urmeze al patrulea de 366 de zile, ziua suplimentară fiind menită să compenseze diferența de 6 ore anual. Această zi se intercala între 23 și 24 februarie (unde anterior se introducea *Mercedonius),* adică în ziua a șasea înainte de calendele lui martie (1 martie), devenind în felul acesta *dies bis sextus* (a șasea zi încă o dată), anul respectiv primind denumirea *bis sextilis* (an bisect).

După introducerea creştinismului în Imperiul roman, ziua bisectă a fost deplasată la sfîrşitul lui *Februarius* ca a 29-a zi, ceea ce nu a modificat sistemul.

Reforma calendaristică iuliană a conservat numele stabilite atunci cînd anul începea la 1 martie şi avea numai 10 luni: *September, October, November* şi *December* şi-au păstrat vechile denumiri, deşi nu mai erau a şaptea, a opta, a noua şi a zecea lună în cadrul anului de 12 luni. Două luni care indicau ordinea numerică, *Quintilis* şi *Sextilis*, au primit după moartea lui Iulius Caesar şi a lui Augustus numele acestora: *Iulius* şi *Augustus*.

Trebuie remarcat faptul curios că romanii nu numărau progresiv zilele unei luni, ci divizau luna în trei părţi inegale, determinate prin trei zile cu denumiri speciale: calende, none şi ide. *Calendele* erau în ziua întîi a lunii, *nonele* erau fie la 5, fie la 7 ale lunii, iar *idele* pe data de 13 sau 15. Zilele se numărau înapoi de la calende, none şi ide. Astfel, data de 23 iunie era exprimată *IX dies Kalendas Iulii* (în ziua a noua de la calendele lui iulie), numărîndu-se înapoi 9 zile de la 1 iulie inclusiv.

Calendarul iulian adoptat treptat în evul mediu de numeroase popoare, stă la baza calendarului modern în ce priveşte durata anului, împărţirea pe luni, numele acestora şi numărul de zile. Numai fixarea zilei de 1 ianuarie ca început de an s-a făcut mai tîrziu.

Săpăturile arheologice de la Grădiştea Muncelului, în Munţii Orăştiei, au scos la iveală cetăţi şi temple ale strămoşilor noştri, dacii. Cea mai interesantă descoperire de la Sarmizegetusa este sanctuarul mare rotund (30 m în diametru), format din trei cercuri concentrice de stîlpi (primele două cercuri fiind de andezit, al treilea din lemn), considerat de arheologii C. Daicoviciu şi H. Daicoviciu ca reprezentînd *calendarul dacic*, un calendar solar în care anul era de 360 de zile, cele 12 luni de cîte 30 de zile, iar „săptămîna" de 6 zile.

Ulterior s-a ajuns chiar la concluzia, susţinută şi de savantul francez G. Charrière, că precizia calendarului dacic era şi mai mare. Aşezarea elementelor incintei indică şi introducerea unor corective, aducînd anul calendaristic al strămoşilor noştri foarte aproape de anul tropic, şi anume la 365,29 de zile. Problema calendarului dacic solicită încă studii privind geneza, evoluţia şi direcţia influenţelor.

Din martie pînă în ianuarie

În orînduirea feudală începutul anului a variat de la popor la popor şi de la epocă la epocă, întrebuinţîndu-se, în aceeaşi ţară, pentru o perioadă de timp, un început de an sau *stil*, pentru ca ulterior să se treacă la alte *stiluri*. Cunoaşterea lor prezintă un interes deosebit în stabilirea concordanţei datelor din izvoarele medievale cu sistemul modern de datare. S-au folosit în evul mediu european următoarele începuturi de an:

1 martie sau *stilul veneţian*, întrebuinţat multă vreme la Veneţia, a mai fost uzitat în Franţa merovingiană (secolele VI-VII), precum şi în Rusia pînă în secolul al XIII-lea.

25 martie (stilul Bunei Vestiri) a avut curs în cancelaria regilor francezi, sub influenţa normandă (în secolele X-XI), iar în unele regiuni ale Franţei pînă în secolul al XVI-lea; în Anglia, din secolul al XIII-lea pînă în 1752, cînd s-a admis stilul de 1 ianuarie; în Italia, mai ales la Florenţa (de aceea i s-a zis şi *stilul florentin*).

Ziua de Paşti (stilus gallicus sau *francez)*, deci un început de an instabil, căci Paştele este o sărbătoare mobilă pe un interval de 35 de zile. Acest stil s-a folosit în cancelaria regală franceză începînd din secolul al

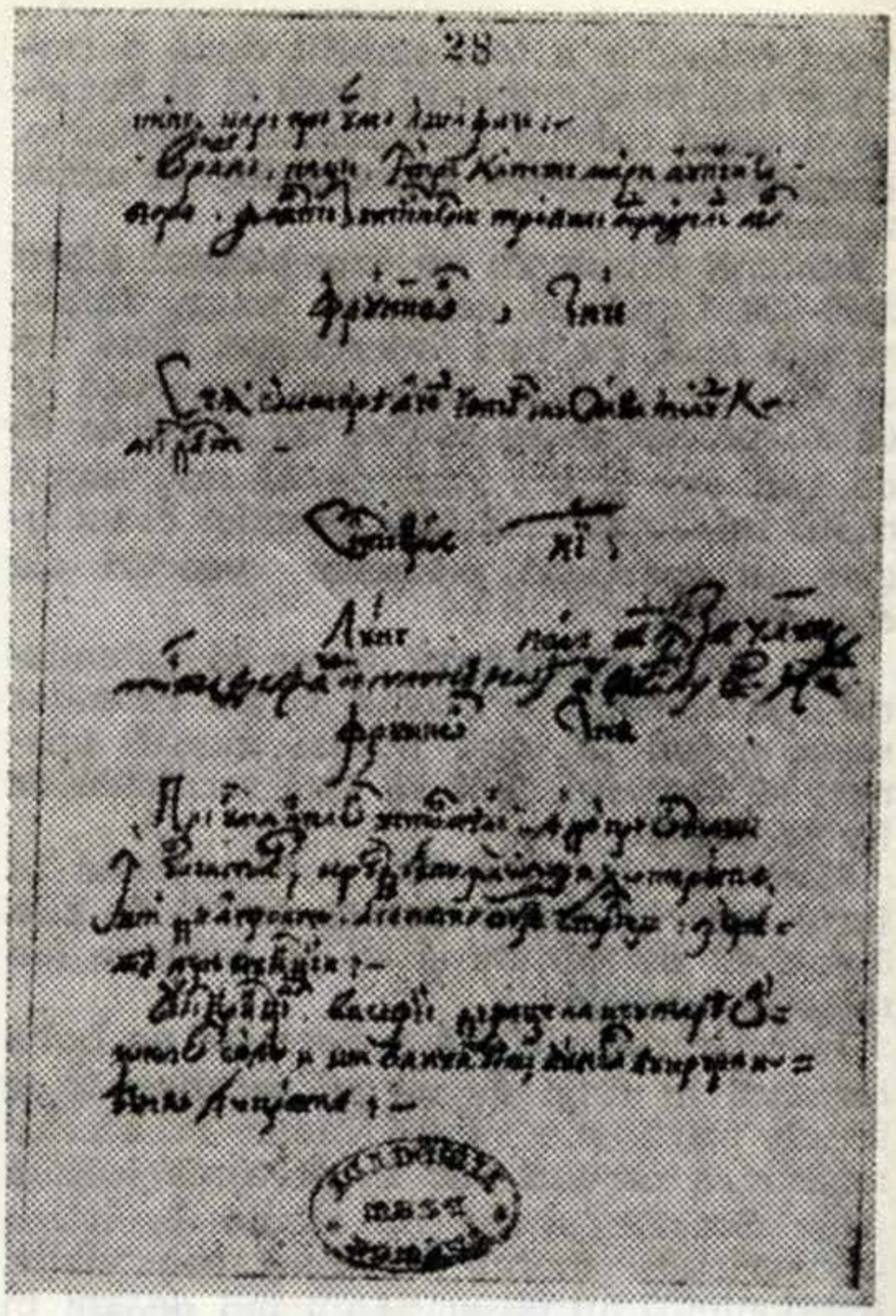

Calendar cu prevestiri din vremea lui Constantin Brîncoveanu

XI-lea pînă în 1564, cînd s-a trecut la stilul de 1 ianuarie.

1 septembrie (stilul bizantin sau *ecclesiastic)* a fost întrebuințat în Imperiul bizantin, în Rusia (din secolul al XIII-lea pînă în 1700) și în toate țările de religie creștină ortodoxă.

25 decembrie sau *stilul de Crăciun* a fost cel mai mult întrebuințat în Germania (pînă în secolul al XVI-lea), în Anglia (din secolul al VII-lea pînă în secolul al XIII-lea) și în țările catolice. În cancelaria papală era folosit în secolele XIV-XVII și denumit *stilus curiae Romanae.*

1 ianuarie, care în vremea noastră cunoaște o întrebuințare aproape generală, a pătruns anevoie în uzul popoarelor. În Scandinavia se pare că acest stil se practica încă din secolul al XIII-lea. În secolul al XIV-lea a fost folosit în Polonia și Ungaria. Germania, Franța și Spania îl adoptă în secolul al XVI-lea, cancelaria papală în secolul al XVII-lea, Rusia în 1700, nordul Italiei în 1749, iar Anglia în 1752.

Numele papei, opera astronomului

Calendarul iulian se baza pe un an astronomic calculat de Sosigene la 365 de zile și un sfert, mai lung decît anul astronomic (tropic) cu 11 minute și 14 secunde. Deși în aparență diferența este mică, ea acumulează totuși în 128 de ani iuliani un decalaj de o zi față de mersul Soarelui sau un avans de o zi a calendarului iulian față de anul tropic. Din această cauză, de unde în anul reformei iuliene echinocțiul de primăvară cădea la 25 martie, el a ajuns să cadă în anul sinodului de la Niceea (325 e.n.) la 21 martie. În secolul al XVI-lea s-a constatat că anul iulian era în avans față de Soare cu 10 zile.

Papa Grigore al XIII-lea a găsit necesară punerea în concordanță a calendarului cu anul astronomic, mai ales fiindcă se încurca stabilirea sărbătorilor religioase. Comisia numită de el pentru studierea reformei, avînd în frunte pe astronomul italian Luigi Lilio, a întocmit un amplu raport privind noul calendar. Papa l-a comunicat șefilor statelor catolice, unor înalte instituții și patriarhilor ortodocși, apoi a decis punerea în aplicare a noului calendar, emițînd bula *Inter gravissimas.*

Ziua imediat următoare celei de joi 4 octombrie a devenit vineri 15 octombrie 1582. Pentru a evita producerea în continuare a decalajului, s-a stabilit că numai anii seculari, care se divid exact prin 4, să rămînă bisecți. Astfel, din secularii 1600, 1700, 1800 și 1900, numai 1600 se împarte cu 4, deci rămîne bisect, ceilalți devenind ani comuni. În modul acesta se eliminau 3 zile în 400 de ani, adică tocmai diferența dintre anul astronomic și calendar.

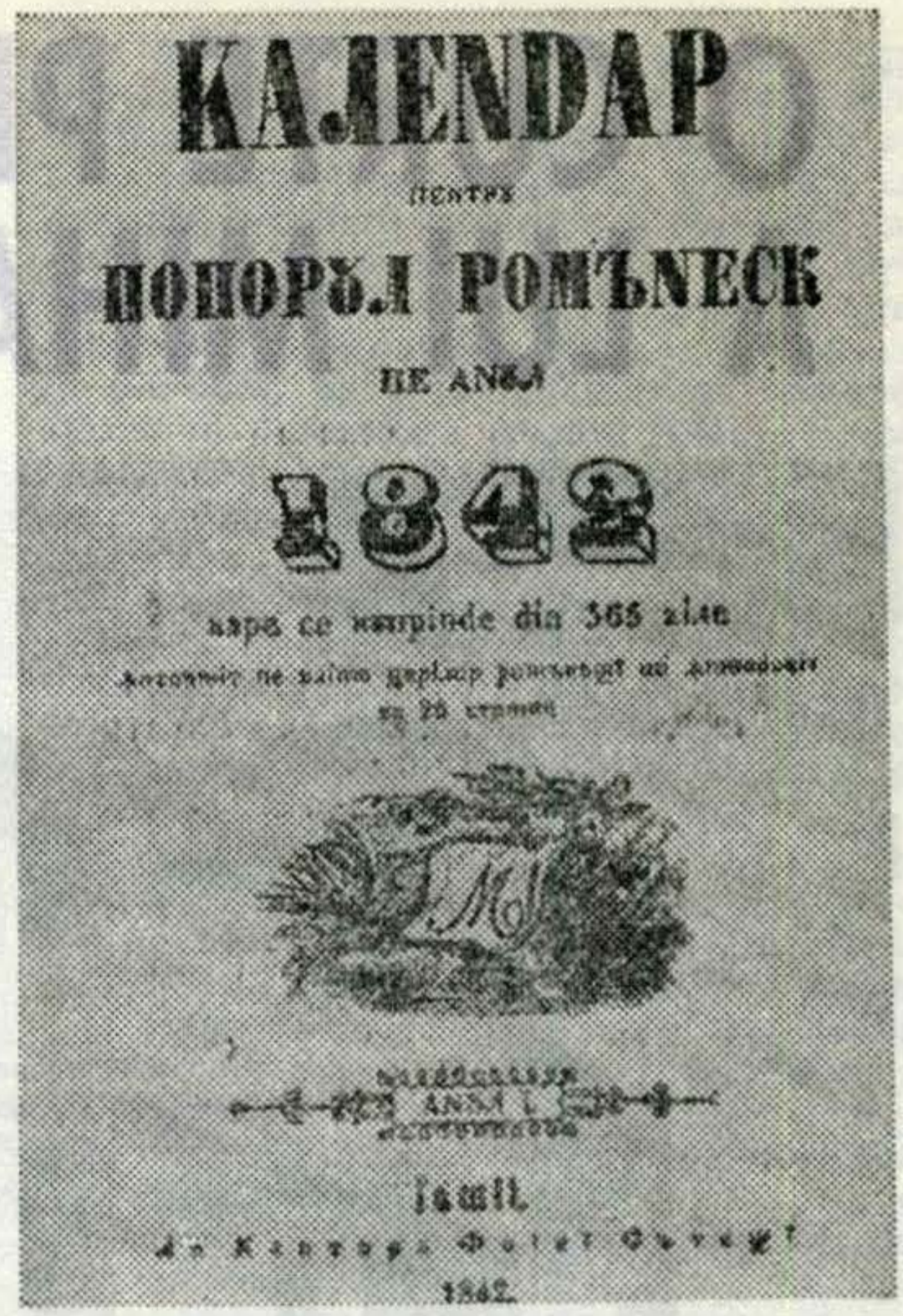
КАЛЕНДАРЪ
ПОПОРЪЛ РОМЪНЕСК
НА АНЮЛ
1842
1842

Calendar pentru poporul românesc pe anul 1842

Prin *calendarul gregorian (stilul nou)* nu s-a ajuns, e drept, la o egalitate deplină între calendar și mersul Soarelui, rămînînd însă o diferență de numai aproximativ 24 de secunde, ceea ce duce la o diferență de o zi în aproximativ 3500 de ani, care va putea fi lesne corectată.

Calendarul iulian (stilul vechi) a rămas în vigoare în Europa răsăriteană pînă în secolul al XX-lea. În România s-a adoptat oficial calendarul gregorian în 1919. Rectificarea s-a făcut într-o formă superioară celei gregoriene. Cînd a fost definitivat, 1 octombrie 1924 a devenit 14 octombrie stil nou, eliminîndu-se diferența de 13 zile între calendar și anul astronomic. Pentru evitarea decalajului s-a decis ca numai anii seculari care, împărțiți prin 9 dau rest 2 sau 6, să rămînă bisecți. Prin acest sistem, diferența de o zi între anul calendaristic și anul astronomic se va produce abia după 45 000 de ani.

O CURTE PROVINCIALĂ A LUI MIHAI VITEAZUL

Biserica domnească de la Caracal

PAUL BARBU
Muzeul de istorie din Caracal

La 6 septembrie 1598, într-un document dat la Tîrgoviște, se menționează : „Io Mihai voievod, fiul marelui și răposatului Io Pătrașcu voievod, [...] îmi dăruiesc domniei mele acest atotcinstit și bineînchipuit și preacinstit, acest hrisov al domniei mele, ca să se știe, să fie ale domniei mele și ale fiilor [mei] cîți dumnezeu îmi va da domniei mele, toate satele ce le-am cumpărat domnia mea din județul Romanați". Sînt amintite 23 de sate, majoritatea lor fiind la sud de Caracal, pe care domnul le cumpărase „cu tot hotarul", adică cu tot pămîntul de arătură. Pentru a supraveghea aceste sate și moșii, domnitorul a ridicat o curte domnească la Caracal.

Faptul că Mihai Viteazul a stat la Caracal este dovedit de documentele emise, care se încheie cu formula „dat la curtea mea domnească din Caracal". Complexul curtii domnești cuprindea biserica domnească, casele domnești, turnul de observație, grajduri și altele.

La început, curtea era înconjurată cu un parapet de lemn, care a fost însă înlocuit mai tîrziu cu zid de cărămidă. Călătorii străini care au trecut prin Caracal consemnează și ei în memoriile lor curtea domnească. Astfel, Paul de Alep în scrierea sa **Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia** (1653-1658) relatează următoarele : „După-amiază, plecînd din nou, am ajuns la un mare oraș de tîrg, Caracal, în care se află un frumos castel, zidit de Matei Voievod puțin înainte de a muri. E înconjurat cu ziduri de lemn, cuprinzînd o vie întinsă și o biserică de piatră, la care duce o cărare de la case. În această biserică am asistat la o vecernie și utrenie..."

Rezultă că Matei Basarab a refăcut curtea existentă din vremea lui Mihai Viteazul. Anton Maria del Chiaro, în cartea sa **Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia,** tipărită la Veneția în 1718, publică harta stolnicului Constantin Cantacuzino, în care se află înscris și castelul domnesc din Caracal. În secolul al XVIII-lea, Frederich

(Continuare în pag. 78)

OVIDIU AVEA DREPTATE

Geţii în Dobrogea romană

CONSTANTIN SCORPAN
Muzeul de arheologie din Constanţa

Mărturii despre continuitatea populaţiei băştinaşe ■ Ceramica de la Bugeac şi mormintele de la Tomis ■ Antica Sacidava se afla la Muzait ■ „Tristele" se confirmă

În mileniul I î.e.n., la fel ca pe întreg teritoriul României de azi, şi în ţinutul dintre Dunărea de Jos şi Marea Neagră trăiau triburile autohtone ale geţilor, populaţie ce dezvolta o cultură materială şi spirituală încadrată în ceea ce numim de obicei *civilizaţia geto-dacă*. Argumente evidente despre existenţa populaţiei getice în Dobrogea, în perioada de pînă la cucerirea romană, găsim în numeroase izvoare literare[1], epigrafice[2] şi mai ales arheologice[3]. Era firesc şi logic să ne închipuim că şi în Dobrogea romană (secolele I-VI e.n.) *localnicii* (asupra cărora a acţionat procesul romanizării) nu puteau fi *decît aceiaşi geţi* dintotdeauna. Existau, în această privinţă, unele izvoare literare şi epigrafice, dar lipseau argumentele sigure, dovezile temeinice şi interpretările necesare.

Datorită faptului că în secolul I e.n. au avut loc, în această zonă, intense mişcări de populaţii, dislocări şi mutaţii pe diferite direcţii, că în provincia amintită dominaţia romană a durat mult timp şi deci romanizarea nu putea să fie decît puternică şi profundă, cît şi lipsei de cercetări intense şi precise asupra vieţii băştinaşilor şi a procesului de romanizare a lor, mulţi istorici au ajuns la negarea continuităţii vieţii geţilor aborigeni în epoca romană. O serie de apariţii sporadice, întîmplătoare, au sugerat însă ideea că această concluzie nu poate fi definitivă. Cercetările întreprinse în ultimii doi ani dau temeiuri pentru revizuirea ei, aducînd dovezi concludente despre *existenţa* geţilor în Dobrogea romană şi în perioada de după secolul I e.n.

Săpăturile efectuate de noi într-o aşezare de tip rural din epoca în discuţie — aşezarea getică de la Bugeac — au dovedit, pe baza monedelor, podoabelor şi ceramicii descoperite, că ne aflăm în faţa unui *sat indigen din secolul al II-lea e.n.* Ceramica getică lucrată cu mîna sau cea cenuşie lucrată cu roata se află amestecată cu ceramica superioară romană. Cea confecţionată cu mîna îşi găseşte nenumărate *analogii* în lumea getică şi dacică de la *nordul Dunării* şi din *arcul carpatic*. Deosebit de semnificativ pentru *caracterul conservator al etnicului autohton* este faptul că, în ceramica cenuşie lucrată la roată, dar mai ales în cea modelată cu mîna, se constată, în mod pregnant, păstrarea unor vechi tradiţii din perioada aşa-zisă clasică a civilizaţiei daco-getice şi chiar mai vechi.

Descoperirile de la Bugeac nu sînt singurele. Prin cercetări de teren am identificat, pînă în prezent, alte 10 aşezări rurale

[1] Hecateu din Milet (fragm. 170—172), Herodot din Halicarnas (*Istorii*, IV, 93, 97, 98, 99, V, 3), Tucidide (*Istorii*, II, 96), Strabon (*Geografia*, VII, 3, 2) ş.a.

[2] Inscripţia despre relaţiile diplomatice între cetatea Histria şi regele get Zalmodegikos, în jurul anului 300 î.e.n.

[3] Descoperiri şi săpături efectuate în ultimul timp la Cernavodă, Tariverde, Murighiol, Satu-Nou, Telita, Rasova, Bugeac, Beilic, Hîrşova etc.

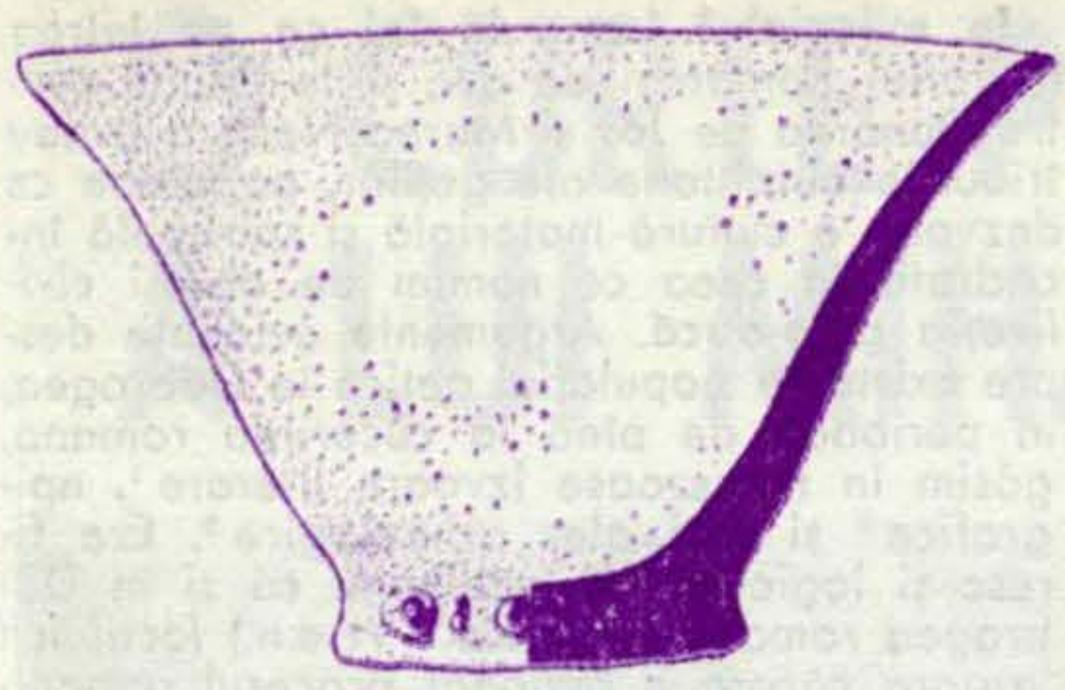

Ceştile-căţui, caracteristice geţilor din Moldova, Muntenia şi Transilvania au fost descoperite şi în Dobrogea — la Tomis, Callatis, Schitu, Tuzla, Limanu şi Histria; ele sînt documente revelatoare despre comunitatea de cultură şi continuitatea existenţei populaţiei autohtone. Iată unul din exemplarele recent descoperite, datînd din secolele III—IV e.n.

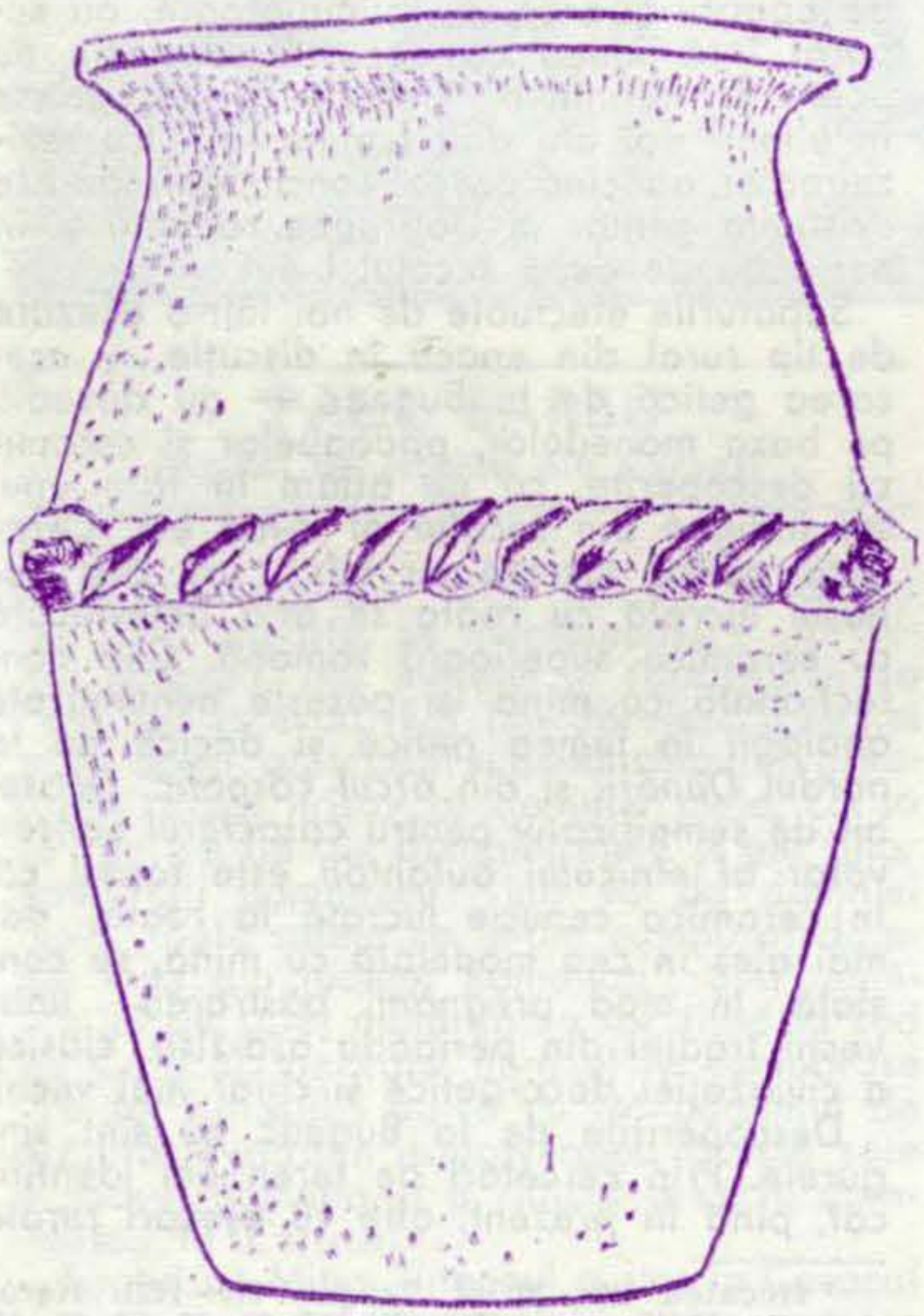

Oală-sac, cea mai tipică formă de ceramică getică, reprezentînd simbioza dintre un decor getic tradiţional şi tehnica superioară a ceramicii cenuşii lucrate la roată

autohtone, unde ceramica se aseamănă cu cea de la Bugeac. Cîteva dintre aceste aşezări aparţin secolelor III—IV e.n.; tabloul existenţei populaţiei getice *se extinde astfel în spaţiu şi în timp*, fapt ce ni se pare la fel de important în dovedirea continuităţii în ţinuturile de la Dunărea de Jos. În aceste puncte ne propunem să întreprindem cu maximă urgenţă sondaje de identificare stratigrafică.

În sprijinul ideii amintite vin şi materialele descoperite în cimitirul de incineraţie de la Enisala (secolele II-III e.n.); vasele folosite drept urne funerare găsite aici se încadrează din punct de vedere tipologic în aceeaşi categorie cu obiectele aflate la Bugeac. Săpături mai vechi, desfăşurate în importanta cetate romană din Dinogeţia, au scos la lumină, dintr-un bordei din secolul al II-lea e.n., fragmente de ceramică tipic getică.

Materiale similare am descoperit şi în cetăţile din Pontul Stîng. Ele constituie dovezi convingătoare asupra *pătrunderii unei populaţii indigene în aceste oraşe şi a conviefuirii continue, din epoca elenistică (secolele IV-I î.e.n.) pînă în plină perioadă romană, a unui grup get, alături de populaţia majoritară greacă şi apoi greco-romană.*

Printre tomitani şi callatieni

Surprinzătoare sînt şi dovezile arheologice aflate la Tomis. De aici provin 59 de exemplare ceramice getice, dintre care 26 datează din epoca elenistică, iar 33 din epoca romană. Cercetarea necropolei tomitane a relevat fapte şi mai interesante. Patru morminte din perioada elenistică şi şase din cea romană conţin *vase autohtone getice lucrate cu mîna*: vase miniaturale, ceşti-căţui, imitaţii după vase greceşti şi romane. Într-un mormînt din secolul al III-lea, alături de inventarul funerar roman, era depusă şi o ceaşcă, tronconică, cu alveole digitale la bază, plină cu cenuşă şi cărbuni. Asemenea ceşti-căţui, caracteristice geţilor şi dacilor care au trăit în secolul al III-lea e.n. pe teritoriul Moldovei, Munteniei şi Transilvaniei, s-au descoperit şi la Callatis, Schitu, Tuzla, Limanu şi Histria. În felul acesta, cunoaştem astăzi un număr de *11 căţui getice* cu alveole din epoca romană, provenite din zona litoralului.

Edificatoare pentru ideea pe care încercăm s-o argumentăm ni se par şi opaiţele de la Tomis şi Callatis. Lucrate cu mîna, ele sînt imitaţii certe după exemplare greco-romane, dintre care remarcăm unul cu bazin închis, cu două ciocuri şi cu o toartă, cu decor de mici alveole şi crenguţe de brad incizate, imitat după opaiţele din perioada romană timpurie.

Descoperirea în unele morminte din Tomis, din epoca elenistică şi romană, a unor *vase getice lucrate cu mîna împreună cu obiecte*

grecești sau romane ridică, desigur, problema *apartenenței etnice* a defuncților. Este greu de presupus că greci sau romani din Tomis ar fi adăugat inventarului lor funerar obișnuit, de factură net superioară, vase luate de la geții băștinași. Devine astfel limpede că este vorba de *autohtoni geți din orașele pontice* care, cu toate că au suferit influențele unei culturi materiale superioare, grecești sau romane, *și-au păstrat tradițiile.* Numai menținerea ritualului funerar specific, legat de religia getică, a putut determina pe unii tomitani de origine indigenă să depună în mormînt, pe lîngă obiecte de calitate — grecești sau romane —, și unul sau două vase locale, expresie a conștiinței apartenenței lor etnice. Tot ei au depus în morminte, după un obicei vechi, cuțite-cosoare curbe, tipice, ce stau alături de un inventar funerar bogat. La Tomis există — deocamdată — trei asemenea exemplare.

Cele aproape 90 de exemplare ceramice de tradiție getică descoperite în zona litoralului (zonă propice fenomenului de elenizare și apoi de romanizare) eșalonate pe o perioadă lungă (secolele IV-III î.e.n. și secolele III-IV e.n.) atestă *prezența, dar mai ales continuitatea unui grup etnic autohton în cadrul populației tomitane și callatiene.* Chiar ignorînd celelalte descoperiri getice din restul teritoriului dobrogean, însemnătatea și semnificația celor de la Pontul Stîng depășesc spațiul strict al acestuia și se răsfrîng asupra întregii provincii.

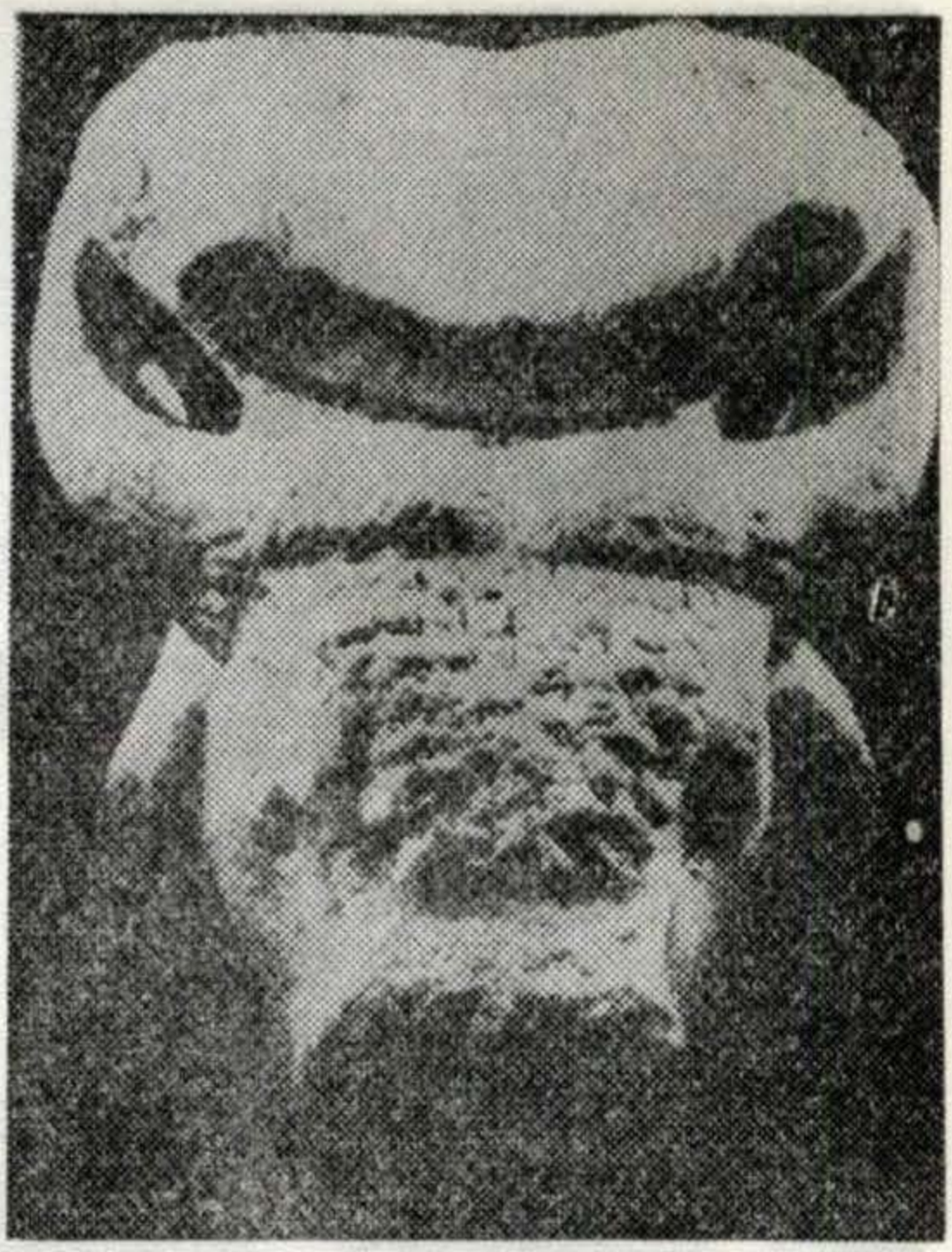

La 10 kilometri sud de Tomis a fost descoperit acest cadran solar, care a stîrnit un deosebit interes în rîndurile arheologilor prin suportul său în formă de bucraniu (cap de taur), dar mai ales prin valoarea lui pentru înțelegerea preocupărilor de astronomie din epoca respectivă. Se datează ca fiind de la sfîrșitul secolului al II-lea e.n.

Surprize la Histria

În vara anului 1969, în timpul săpăturilor efectuate într-un sector aflat în centrul cetății romano-bizantine de la Histria, au fost găsite, în nivelele secolelor V și VI e.n., peste 40 de exemplare ceramice getice lucrate cu mîna, majoritatea aflate în condiții stratigrafice sigure. Dintre acestea, remarcăm unele vase decorate cu val incizat, altele cu butoni sau brîuri alveolate, cît și fundul unei cești getice (cățui) din tipul fără toartă și cu alveole digitale la bază.

Cercetările arheologice efectuate într-o cetate romană de pe Dunăre, aflată în punctul Muzait, la sud de Rasova, începute tot anul trecut, au dat la iveală documente epigrafice noi, care atestă că la *Muzait s-ar găsi antica Sacidava.* Ceea ce merită însă a fi relevat aici este faptul că în cele trei secțiuni săpate, în straturile secolelor V și VI e.n., au fost descoperite mai multe fragmente ceramice, de proveniență getică, lucrate cu mîna, similare cu cele de la Tomis, Histria și Bugeac.

Studierea straturilor romano-bizantine de la Tropaeum Traiani, în 1969, a furnizat cîteva fragmente ceramice getice, printre care unele cu elemente (apucătorile, de pildă) de foarte veche tradiție.

Sînt interesante de luat în considerare și argumentele care rezultă din compararea cîtorva fragmente ceramice de la Bugeac și Sucidava. Fragmentele sînt modelate la roată, dintr-o pastă cenușie poroasă și cu ingrediente mari, asemănătoare cu așa-numita ceramică de bucătărie din perioada tîrzie. Drept ornament au cîte un brîu în relief, cu alveole sau cu crestături. Întîlnim deci, *pentru prima dată în secolul al II-lea, dar și în secolul al VI-lea, într-un sat indigen, dar și într-o cetate romană, simbioza dintre un decor getic tradițional, cel mai conservator, și tehnica superioară a ceramicii cenușii, lucrată la roată.* Geneza, în epoca romană, a acestei noi categorii ceramice exprimă clar *legăturile dintre cele două componente esențiale ale fenomenului romanizării pe teritoriul dintre Dunăre și Mare : geții și romanii.*

Datele pe care ni le-a oferit, într-un timp atît de scurt, arheologia sînt — credem — concludente. Evident, investigațiile ulterioare vor duce la sporirea și adîncirea dovezilor care ne interesează.

Contemporan cu geţii este şi acest relief de cult cu reprezentarea în marmură a „cavalerului trac", manifestare artistică tipică pe meleagurile noastre în perioada stăpînirii romane

Poeme în limba getică

Concluziile bazate pe mărturiile arheologice intră în deplină concordanţă cu informaţiile pe care le găsim în izvoarele literare sau epigrafice ale epocii respective.

În a sa *Istorie romană*, Cassius Dio (L,I, 24, 26) afirmă că, în momentul cuceririi Dobrogei de către romani, existau pe acest teritoriu trei „state" getice conduse de Rho-

Exilat în anul 9 e.n., Publius Ovidius Naso, poetul răsfăţat al cetăţii de pe cele şapte coline, se stabileşte la Tomis timp de mai bine de zece ani. Aici îşi scrie Metamorfozele, Tristele **şi** Ponticele.

Opera sa din aceşti ani suscită interesul exegeţilor literari, ca şi al istoricilor, care

VII

Quam legis, ex illa tibi venit epistula terra,
Latus ubi aequoreis additur Hister aquis.
Si tibi contingit cum dulci vita salute,
Candida fortunae pars manet una meae.
Scilicet, ut semper, quid agam, carissime, quaeris,
Quamvis hoc vel me scire tacente potes :
Suma miser ; haec brevis est nostrorum summa malorum,
Quisquis et offenso Caesare vivit, erit.
Turba Tomitanae quae sit regionis et inter
Quos habitem mores, discere cura tibi est ?
Mixta sit haec quamvis inter Graecosque Gestasque,
A male pacatis plus trahit ora Getis.
Sarmaticae maior Geticaeque frequentia gentis
Per medias in equis itque reditque vias.
In quibus est nemo, qui non coryton et arcum
Telaque vipereo lurida felle gerat.
Vox fera, trux vultus, verissima Martis imago...

les, Dapyx și Zyraxes. În *Tristele* și în *Pontice*, Ovidiu ne spune că între Dunăre și Mare se afla o numeroasă populație getică. Geții se aflau în mare număr și în interiorul Tomisului, unde locuiau împreună cu grecii ; poetul a învățat limba getică și a scris chiar un poem în această limbă, care se pare că s-a pierdut.

Inscripțiile antice păstrate pînă în zilele noastre aduc dovezi de prim rang privind continuitatea băștinașilor în epoca romană. Întîlnim, săpate pe piatră, numele unor localnici ca Comozous, Daizus, Mamusa, Zura, Tsiru, Tsinna sau chiar un Dicebalus (pe un monument din secolul al IV-lea e.n.). Destul de numeroase sînt și numele pe care le găsim încrustate la Tomis (Areibalis, Auluzenis, Deospor, Mucasius, Seuthes) sau la Histria (Tithas, Dadas, Degistion ș.a.). Existența unor sate getice este dovedită și de păstrarea, în epoca romană, a numelor unor vechi așezări, cum ar fi Capidava, Sucidava, Sacidava, Zisnudava, Muridava, Scaidava. Terminația *dava* indică în mod cert apartenența la teritoriul și la etnicul geto-dac. Deosebit de semnificativă este prezența satului indigen Buteridava, în chiar teritoriul cetății Histria (la sfîrșitul secolului al II-lea și începutul secolului al III-lea e.n.), teritoriu despre care se credea pînă nu de mult că a fost populat de coloniști traci din sud. Termenul de *princeps loci* pe care-l purtau unii șefi de sate în epoca romană era și el de origine autohtonă.

Fenomenul continuității populației getice (în Dobrogea de Jos) pe cale de romanizare, populație care își păstrează unele manifestări proprii, tradiționale pînă în secolele V—VI e.n., este asemănător cu cel din alte provincii ale Imperiului roman. Astfel, în Tracia și Moesia, continuitatea tracică este dovedită pînă în secolele V—VI e.n. La fel se întîmplă și în Pannonia romană sau în provinciile de pe Rin, unde, concomitent cu civilizația romană, se păstrează și forme de manifestare ale culturii materiale și spirituale a populației băștinașe. Și mai bine ne este cunoscută continuitatea autohtonilor în Dacia romană.

Chip de femeie, descoperit la Ostrov și datînd din secolele II-III e.n.

Prin urmare, *romanizarea nu exclude, ci, dimpotrivă, presupune existența unei populații aborigene* ce este absorbită, treptat, de cultura și limba latină. Ea este un proces de *contopire*, urmare a unei colaborări economice și culturale. *Mediul rural este cel ce menține tradiția locală, fiind, în același timp, receptiv influențelor și formelor romane, ce devin, în timp, majoritare, covîrșitoare, fără însă a exclude definitiv, total, pe cele băștinașe, tradiționale.* Și tot el este acela care, în urma acestei simbioze, prin locuitorii săi geto-romanici, va duce mai departe elementele romanice în cultura prefeudală și feudal-timpurie.

află, în cîntecele poetului, mărturii revelatoare despre oamenii de atunci ai pămînturilor noastre. Iată un fragment — în latină și română — din elegia a șaptea (cartea a V-a) din Tristele, **apărută în volumul „Scrisori din exil", în traducerea lui Teodor Naum.**

VII

Epistola aceasta îți vine din ținutul
În care-și varsă Istrul în mare apa lui.
De ești tu viu și-ți este și sănătatea bună,
Se mai destramă norii surghiunului meu trist.
Mă-ntrebi ca totdeauna, ce fac : aceasta însă
Tu poți s-o știi, iubite, chiar fără să ți-o spun.
Nefericire ! iată pe scurt a mea viață,
Nefericit oricine pe Cezar va jigni !
Vrei tu să afli, poate, și cine-s tomitanii
Și ce fel de năravuri se văd în jurul meu ?
Cu geții în amestec sînt grecii de pe-aice,
Dar geții cei războinici îi covîrșesc pe greci.
Călări pe cai, pușderii, sarmații și cu geții
Tot mișună pe drumuri : cînd vin, cînd iar se-ntorc !
Nici unul nu-i să n-aibă la dînsul arc și tolbă,
Și cu venin de șarpe sînt unse-a' lor săgeți
Au glas și chip sălbatic, aidoma lui Marte...

Invitatul nostru:

Constantin C. GIURESCU

ATENA, 1970

AL DOILEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE STUDII SUD-EST EUROPENE

Vă rugăm să împărtășiți cititorilor noștri impresiile dumneavoastră prilejuite de această reuniune, a cărei tradiție începe să se integreze în mecanismul viu al contactelor, schimbului de informații, de teze și ipoteze privind cercetarea și înțelegerea laturilor comune, dar și a particularităților trecutului sud-estului european. Dar înainte de a intra în subiect, vă propunem să reamintiți începuturile cercetării acestei zone a Europei.

Preocupările științifice în legătură cu sud-estul european sînt anterioare primului război mondial. În 1913 a luat ființă la București un institut de studii privind această regiune, institut întemeiat de Nicolae Iorga, Gh. Murgoci și Vasile Pârvan. El a fost punctul de pornire a numeroase cercetări care au îmbogățit cunoștințele generale și speciale privind spațiul carpatic și cel balcanic. Preocupărilor românești li s-au adăugat ulterior cele ale vecinilor de la sud de Dunăre, concretizate, de pildă, la sîrbi, de prestigioasa monografie a lui Iovan Cvijič, *La Péninsule Balcanique*, apărută în 1918.

In perioada dintre cele două războaie mondiale am asistat la eforturi multiple, uneori conjugate, ale cercetătorilor din țările cuprinse în acest spațiu. Ele s-au concretizat sub formă de bibliografii, reviste de specialitate și studii. Era normal deci ca atunci cînd la Sinaia, în 1962, s-a luat inițiativa constituirii unei Asociații internaționale de studii sud-est europene, ea să găsească un larg răsunet și o amplă adeziune nu numai în țările respective, dar și în restul Europei și chiar în America și în Orientul Apropiat. Primul Congres internațional organizat de asociația amintită a fost cel de la Sofia, în anul 1966, și el s-a bucurat de o amplă participare.

La Sofia s-a hotărît ca următorul congres să aibă loc în 1970, la Atena, ceea ce s-a și întîmplat, el înscriindu-se — o spun din capul locului — ca o reușită manifestare științifică. Organizarea lui remarcabilă a fost rodul eforturilor conjugate ale Comitetului internațional al asociației (președinte : Franjo Barišić din R.S.F. Iugoslavia, secretar general și trezorier academicianul Emil Condurachi) și ale Comitetului de recepție, alcătuit din personalități marcante ale vieții științifice și universitare a țării gazdă (profesorul universitar Haralambos Fragistas din Salonic — președinte, profesorii universitari Denis Zakithinos și Apostol Daskalakis — vicepreședinți, Maria Nystazopoulou — secretar).

Am sosit la Atena, ca, de altfel, marea majoritate a congresiștilor, pe calea aerului, fiind întîmpinați pe frumosul și noul aeroport al orașului de profesorul Haralambos Fragistas. Congresul a avut loc în clădirea Școlii superioare de științe sociale și politice „Pandios", situată în partea de sud a orașului, pe drumul ce duce spre Pireu, clădire ridicată prin grija și contribuția unui cetățean grec, al cărui nume îl poartă de altfel școala.

Știm că numărul participanților la congres a fost foarte mare, peste 500, ceea ce denotă interesul larg de care se bucură cunoașterea sud-estului european, că domeniile asupra cărora se întreprind studii și cercetări sînt numeroase, de la istorie, literatură, artă și arheologie pînă la lingvistică, etnografie și folclor. Ne-ați putea da, totuși, o imagine asupra zilelor congresului, cu ceea ce au avut ele mai important, mai interesant, mai particular ?

In ziua întîia, după cuvîntările de rigoare ale reprezentanților forurilor de conducere ale asociației, congresul a fost salutat de Moenis Taha Hussein, reprezentantul UNESCO, de Niketas Sioris, ministrul educației naționale al Greciei, care a adus salutul guvernului grec.

In prima ședință plenară a congresului, ținută în aceeași dimineață, academicianul Denis Zakithinos a dezvoltat raportul general despre *Starea actuală a studiilor privind sud-estul european*, făcînd o serie de constatări și observații în legătură cu obiectivele, izvoarele, metodele și instrumentele de lucru ale acestui domeniu. Raportul s-a referit și la contribuția însemnată adusă de poporul român la cercetarea sud-estului european, citînd, cu elogii, numele lui Dimitrie Cantemir și acela al lui Nicolae Iorga.

In după-amiaza aceleiași zile a avut loc a doua ședință plenară, în care s-au citit și discutat corapoartele, pe epoci (antichitate — epoca greacă și romană —, evul mediu, evul modern) și pe ramuri (istorie, literatură, artă și arheologie, lingvistică, etnografie și folclor).

In zilele următoare, dezbaterile s-au desfășurat în secții, în șapte săli diferite. S-a putut lucra astfel intens. A existat însă și dezavantajul, inerent tuturor congreselor cu participare largă, de a nu se putea urmări, de către congresiști, decît o parte a lucrărilor.

Ați fost, desigur, interesat în primul rînd de dezbaterile secției de istorie.

Complexitatea dezbaterilor de la secția de istorie este evidentă chiar numai prin simpla menționare a temelor luate în discuție. Iată așa-numitele teme-cadru : *Cronologia pro și protoistorică a sud-estului european ; Orașul și satul în sud-estul european din antichitate pînă la finele secolului al XIX-lea (aspecte sociale, economice și culturale) ; Condițiile cuceririi otomane în Balcani ; Declinul Imperiului otoman și formarea state'or naționale ; Sud-estul european în politica internațională din secolul al XVIII-lea pînă la începutul secolului al XX-lea.*

Voi enumera, spre știința celor interesați, și temele-cadru de la celelalte secții. La secția de drept și economie : *Schimburile și circulația monetară în Balcani în epoca Imperiului otoman ; Privilegiile și scutirile* (în aceeași epocă) ; *Dreptul bizantin în dreptul popoarelor balcanice.*

La secția de lingvistică și literatură : *Moștenirile grecești succesive în limbile sud-estului european ; Formarea limbilor literare în spațiul sud-est european ; Umanismul în sud-estul european ; Trăsături comune ale literaturii epice la popoarele sud-estului european ; Romantismul în literatura popoarelor din sud-estul european.*

La secția de artă, etnografie și folclor : *Muntele Athos ca centru artistic ; Geneza artei moderne în sud-estul european ; Arta postbizantină în țările sud-estului european* (opere și artiști) ; *Arte și meșteșuguri populare în țările din sud-estul european.*

Asupra cifrei pe care ați citat-o cu privire la numărul participanților la congres se cuvine o completare, și anume că numărul celor *înscriși cu comunicări* a fost de 626, cel mai mare număr de participanți fiind, cum era și normal, din țările aflate în spațiul balcanic și carpatic. Dar au luat parte și savanți și cercetători din S.U.A., Anglia, Franța, Italia ș.a.

Preocupările privind cercetarea sud-estului european au la noi în țară — așa cum, de altfel, ați precizat și dumneavoastră — o veche și prestigioasă tradiție. Prezența românească la Congresul de la Atena s-a înscris în contextul acestei tradiții ?

Delegația română prezentă la congres a numărat 40 de membri, printre care 8 membri titulari ai Academiei de științe sociale și politice, apoi membri corespondenți, profesori universitari, doctori în științe, cercetători științifici principali și cercetători. In afară de comunicările ținute, ei au luat parte la discuțiile purtate în jurul celorlalte comunicări, contribuind cu observații și uneori cu material nou documentar la clarificarea problemelor dezbătute. Nivelul comunicărilor, în general, a fost ridicat. Faptul a fost relevat atît de reprezentantul UNESCO, Moenis Taha Hussein, un cărturar de o înaltă ținută, cît și de mulți dintre conducătorii și membrii celorlalte delegații, ca : Sir Ronald Syme și Halil Inalcik, vicepreședinți ai biroului Asociației internaționale de studii sud-est europene.

In plus, numeroși membri ai delegației române (Emil Condurachi, Mihai Berza, Vladimir Dumitrescu, Eugen Marinescu, Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Valentin Georgescu) au prezidat ședințe ale secțiilor la ale căror lucrări au participat. În ce mă privește, am dezvoltat comunicarea *La politique des grandes puissances vis-à-vis du Sud-Est européen au XVII-e et XVIII-e siècle*, în fața unui auditoriu numeros, în rîndurile căruia s-au aflat Moenis Taha Hussein, președinții comitetelor naționale de studii sud-est europene ale țărilor participante și mulți reprezentanți de seamă ai acestor comitete. Am prezidat, de asemenea, ședința secției de istorie în dimineața zilei a 4-a a congresului.

Știm că ați vizitat Atena și la începutul primăverii, cu prilejul călătoriei dumneavoastră în mai multe țări europene. Vă întoarceți cu impresii noi ?

Evident. Grecia — poate mai mult decît alte țări ale lumii — este, din acest punct de vedere, inepuizabilă. Nu poți să nu fii mereu adînc impresionat de frumusețea și finețea artei clasice grecești, de perfecțiunea ei sobră. De cîte ori privesc Parthenonul, încerc aceeași puternică emoție. Hotărît, de la această milenară Atenă a învățat Europa ce este arta, ce este frumosul.

Trebuie să adaug că participanții la cel de-al doilea Congres internațional de studii sud-est europene au avut prilejul, prin grija colegilor din Atena, să cunoască o parte din frumusețile și locurile de seamă ale Greciei eterne. În afară de copleșitorul Parthenon, de celelalte monumente antice și bizantine și de muzeele Atenei — în primul rînd Muzeul Național, cu inegalabilele lui comori de artă — ei au vizitat Corintul, Mycene, Argosul, Nauplia, Epidauros și capul Sunion, în timp ce alții au admirat sanctuarul de la Delphi, adăpostit de stîncile semețe ale Phedriadelor, deasupra cărora se rotesc și astăzi, ca acum două mii cinci sute de ani, vulturii. Aș vrea să subliniez, de asemenea, atenția acordată congresiștilor prin recepțiile organizate, în frunte cu aceea a ministrului Tsakonas, profesor de istorie modernă la Universitatea din Atena.

Al doilea Congres internațional de studii sud-est europene — congres încheiat printr-o cuvîntare în limba latină a președintelui Barišić — a fost o manifestare științifică remarcabilă și totodată un semn îmbucurător de atenție acordată de cercuri tot mai largi acestei părți a continentului nostru.

Elisabeta PETREANU

Voiçi la Roumanie!

GH. BULGĂR

„S-a putut vedea, citind notele de călătorie care preced, ce sentiment resimte un străin care vizitează România : o profundă admiraţie pentru energia inteligentă a acestui popor care, mereu fidel originii sale, a ştiut să rămînă, de-a lungul secolelor, latin, în pofida tuturor şi a toate. El a rezistat celor mai negre încercări, nimic n-a putut nimici speranţa sa, nici descuraja voinţa sa. De unde-i vin această rezistenţă incomparabilă şi această vitalitate prodigioasă şi ce putem aştepta de la un popor atît de rezistent, atît de demn de independenţa pe care, în sfîrşit, a cucerit-o ? Trecutul îi garantează viitorul". Astfel îşi rostea consideraţiile finale autorul francez Paul Labbé în cartea sa *La vivante Roumanie*, apărută la Paris în 1913.

În cele 6 capitole ale lucrării erau evocate aspectele semnificative ale vieţii, istoriei, geografiei, culturii poporului nostru, cîntărite cu ochiul atent al cercetătorului dornic de a spune adevărul despre oameni şi locuri nu suficient cunoscute pe plan internaţional. Prefaţa semnată de Gaston Doumergue — pe atunci fost ministru, dar viitor preşedinte al Franţei între 1924 şi1931 — sublinia comunitatea de origine latină a românilor şi a francezilor, vechile legături spirituale şi aspiraţiile spre libertate şi progres ale celor două naţiuni. Autorul prefeţei aprecia obiectivitatea, francheţea şi spiritul de sinteză ale lui Labbé, a cărui carte releva cititorului francez realităţi dintre cele mai instructive despre România.

Ce îl atrăsese îndeosebi pe autor în lunga lui călătorie prin România de atunci ?

De la primii paşi în ţară, venind dinspre Iugoslavia, nota : „Limba sună agreabil la urechile francezului ; ea este soră cu a noastră şi a rămas victorios latină, cu toate influenţele masive străine". Cuncscind Valea Prahovei, porturile, centrele miniere, el îşi intitula cel de-al treilea capitol „În regatul sării şi al petrolului". Observator obiectiv, Labbé nu ignora faptul că aceste avuţii erau exploatate masiv de societăţi străine, care nu se interesau de condiţiile de muncă ale muncitorilor : accidentele erau numeroase — nota la pagina 93 —, „mai ales degete zdrobite sau tăiate". Mîna de lucru era ieftină, era nevoie de muncitori, iar ciobanii erau îndemnaţi să-şi caute meserii noi în industria petrolului şi a sării.

Un contrast amar îl izbea pe observatorul străin : „Inteligenţa străluceşte în toţi ochii", dar, pe cînd oraşele îi păreau bine zidite, comerţul prosper, magazinele frumoase, bine aprovizionate, hotelurile luxoase chiar, poporul simplu, atît de înzestrat, trebuia să trăiască în mizerie ; viaţa la ţară — preciza el — era tristă, săracă, hrana modestă, iar ecourile răscoalei de la 1907 erau încă vii, protestele justificate. „Obosit de suferinţe, într-o zi poporul s-a răsculat ; ceea ce s-a numit revolta ţăranilor a fost, cu drept cuvînt, un început de revoluţie" — nota P. Labbé în pagina 56 a lucrării sale. Autorul se întreba : de ce Bărăganul fertil, petrolul din belşug, sarea, lemnul, grînele, bogăţiile subsolului nu puteau ferici un popor atît de dotat ? Francezului, deprins cu istoria, cu rostul aşezărilor sociale, nu-i scăpau întocmirea strîmbă a societăţii,

dominația palatului ocupat de un rege străin.

Tonul general al cărții lui Labbé era optimist. El exprima încrederea în spiritul inovator, în forțele morale ale poporului nostru: drept mărturie evoca acea capodoperă de tehnică modernă care este podul de la Cernavodă. Cît despre capitala țării, București, avea cuvinte de laudă. Autorul conchidea: „România poate face lucruri mari [...] Țară bogată, ea posedă un subsol admirabil".

Cartea lui Paul Labbé am găsit-o, cu totul întîmplător, în primăvara lui 1967, la un anticar pe cheiul Senei. I-am asociat o altă mărturie despre România, adusă în discuție de un student francez — la un seminar al Secției de limba română de la Sorbona — bucuros că un compatriot a evocat oameni și peisaje de pe meleagurile românești. Este vorba despre lucrarea lui Georges Oudard: *Portrait de la Roumanie* (Ed. Plon, 1935, cu 23 de gravuri și o hartă), care se deschide cu pagini despre București, capitală veselă și elegantă — zice autorul —, care nu reflectă decît în mică măsură „forța profundă a acestui popor serios, tenace, legat de pămîntul său, credincios obiceiurilor sale, care nu a comunicat niciodată decît cu un ocupant a cărui limbă și-a însușit-o (romanii — *n.r.*), refuzînd cu încăpățînare să cedeze altor dominatori străini libertatea, pe care ei i-au putut-o răpi prin violență, fără să-i smulgă însă înțelesul, esența ei" (p. 17—18).

Era în anul 1935. Peisajul fizic și uman îl atrăgea pe autor, care contempla tipurile specifice de oameni simpli întîlniți prin orașele și satele noastre: Cîmpulung, Pitești, Curtea de Argeș, Sinaia, Iași, Cluj.

Evocînd, prin statistici, componența populației și așezămintele vremii, autorul consemna dezvoltarea și evoluția instituțiilor culturale, oprindu-se mai puțin asupra aspectelor economice ale țării; în partea finală a lucrării, conchidea: „E un popor vechi într-un stat tînăr. Nu sînt decît 60 de ani de cînd mica Românie a fost recunoscută oficial ca independentă. Înainte de a o judeca mai profund, e necesar să așteptăm ca timpul să întinerească acest popor și să învechească statul. Să ne fie însă permis să prezicem încă de astăzi că acesta va reuși, desigur, dacă oamenii vor pune umărul, căci fără ei nimic nu se poate realiza" (p. 252).

Cele două lucrări franceze reprezintă o suită reconfortantă de amintiri, evocări, reconstituiri istorice despre țara noastră.

Sigilii de orașe miniere

MUTUUS AMOR CIVIUM

În secolul al XIV-lea, orașul Baia Mare se numea „Rivulus Dominarum". De aceea, inscripția sigiliului său cuprinde inițialele S.D.R.D. (Sigillum de Rivulo Dominarum — Sigiliul orașului Rîul Doamnelor). Dar aceeași inscripție mai cuprinde cîteva cuvinte semnificative, indicînd năzuința de independență a creatorilor săi față de spiritul ecleziastic medieval și prevestind spiritul nou al umanismului Renașterii: „Cea mai solidă temelie a orașului este dragostea reciprocă a cetățenilor" (Mutuus amor civium optium est civitatis firmamentum).

În apropiere de Baia Mare se afla una din cele mai vechi și mai bogate mine de aur („Dealul Crucii"), reprezentată pe marele sigiliu octogonal al acestui oraș (74 mm în diametru), datînd din secolul al XIV-lea. O gravură expresivă înfățișează aci simbolic intrarea principală în mină, printre stînci de munte. Jos, în dreapta, este figurat un miner îngenuncheat, avînd în mîna stîngă un tîrnăcop, iar în cea dreaptă un ciocan minier. Cîteva crengi amintesc de imensele păduri care înconjurau altădată Baia Mare și pentru care locuitorii orașului au dus o luptă îndelungată cu familia de mari feudali Dragffi din Chioar (1384—1505).

Sigiliul a fost descoperit în 1904. Forma sa octogonală, amintită, atestă privilegiile deosebite de care se bucurau locuitorii Băii Mari, deținători ai tuturor atributelor orașelor libere miniere.

Un al doilea sigiliu, tot atît de vechi, aparține orașului Baia Sprie („Medo Monte"). Importanța sa constă, în mare măsură, în oglindirea ocupației locuitorilor. Forma sa este rotundă, și în interior sînt înfățișați doi mineri lucrînd cu unelte caracteristice. Inscripția dovedește că localitatea a dobîndit rangul de oraș: Sigiliul orașului Muntelui de Mijloc (S[igillum] Civitatis Medo Monte).

Amintim, în încheiere, că vechimea orașelor Baia Mare și Baia Sprie este dovedită de un privilegiu din anul 1329, care se referă și la principala ocupație a locuitorilor: mineritul.

C. OSZÓCZKI

ENIGME ALE ISTORIEI

Este oare moartea lui Mozart o parabolă romantică a geniului căzut victimă mediocrității? (pictură în ulei de Joseph Lange, aflată în Muzeul „Mozart" din Salzburg)

ASASINUL LUI MOZART

TIBERIU PAȘCANU

Pușkin a închinat, după cum se știe, una dintre lucrările sale de teatru — o tragedie în versuri — relațiilor dintre marele compozitor Wolfgang Amadeus Mozart și un muzician de mîna a doua, dar foarte la modă în acea epocă, Antonio Salieri. Invidiind talentul și succesul lui Mozart, Salieri îl otrăvește: acesta este, foarte pe scurt, subiectul piesei, care în zilele noastre trece drept o frumoasă parabolă romantică a geniului căzut victimă medio-

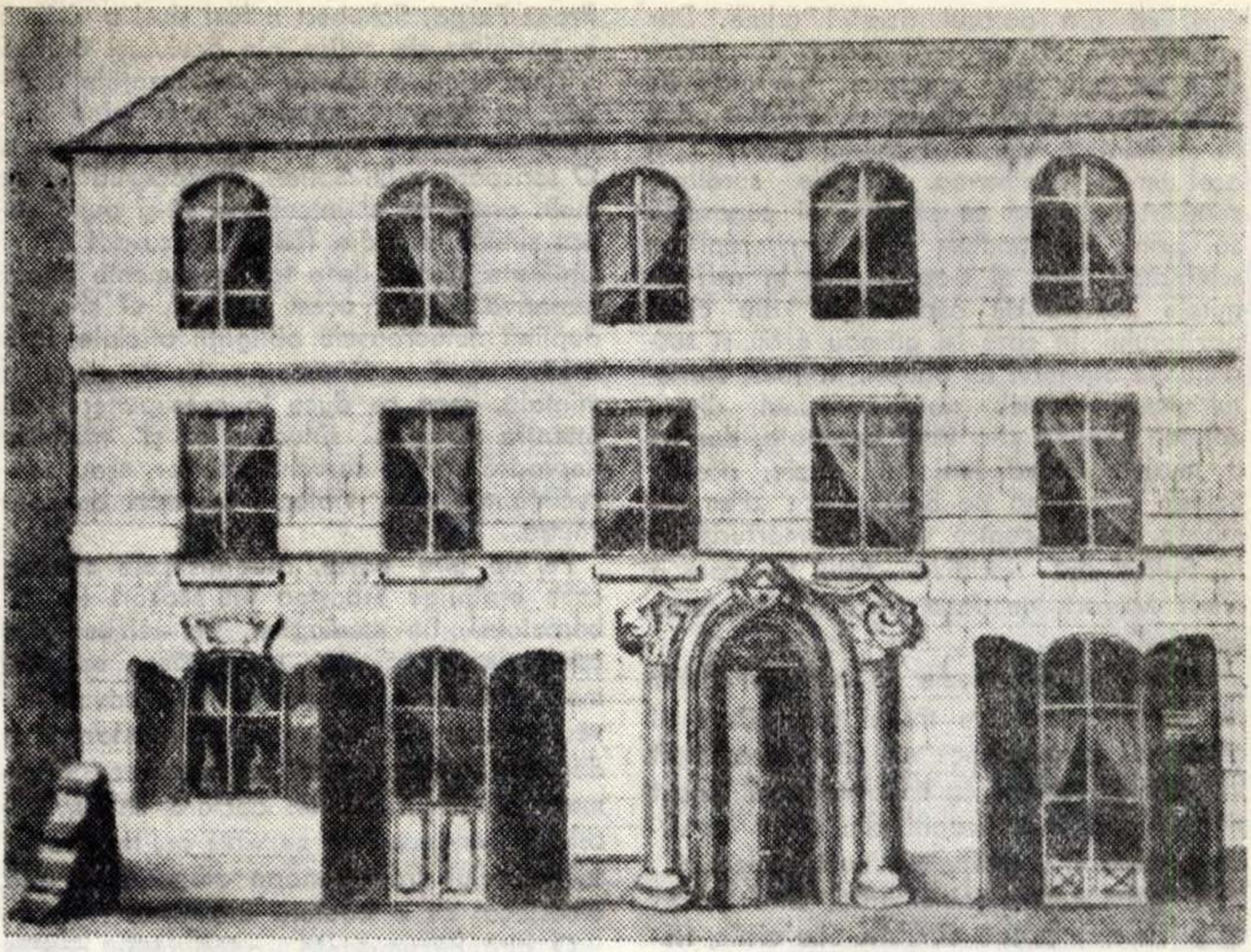

Casa din Viena în care a murit autorul lui „Don Juan"

criții. Atunci cînd a fost prezentată pentru prima oară însă, multă lume își punea cu toată seriozitatea întrebarea dacă tragedia poetului rus nu se întemeiază pe un fapt autentic.

După o lungă pauză, problema a fost din nou abordată, printre alții de către Igor Belza, un cunoscut specialist sovietic în istoria muzicii. Investigațiile lui au scos la iveală o serie de elemente noi, fie ignorate pînă acum, fie știute cîndva, dar date uitării, care par să facă din piesa lui Pușkin transpunerea artistică a unui eveniment real.

Un argument în acest sens îl constituie, de altfel, și marele respect pentru istorie al părintelui spiritual al lui Evgheni Oneghin, care nu admitea deformarea adevărului de dragul efectelor artistice. „E ușor — dar și meschin în același timp — să încarci personajele istorice cu toate defectele imaginare" — scria el. Consecvent cu acest principiu, Pușkin a zugrăvit, conform datelor reale, o seamă de personalități istorice, inclusiv cele pe care oficialitățile vremii le condamnau fără drept de apel, cum era, de pildă, răzvrătitul Emilian Pugaciov. Este deci destul de puțin probabil ca poetul să fi trecut peste scrupulele sale tocmai în privința lui Salieri, care murise cu un an înainte ca ideea piesei să fi încolțit în mintea autorului ei.

În acea epocă, opinia că Salieri ar fi fost vinovat de moartea lui Mozart avea o circulație destul de largă în Europa, și mai ales în Austria. Dintre sursele pe care Pușkin le-ar fi avut la dispoziție, una este cunoscută în mod cert : saloanele contelui Fickelmant, ambasadorul Austriei la curtea imperială din St. Petersburg, căsătorit cu Dolly Kirova, prietenă apropiată a poetului. În jurnalul personal al ambasadorului figurează numeroase însemnări referitoare la întîlnirile sale cu Pușkin, pe care-l ținea la curent cu principalele probleme ale actualității internaționale, reflectate în presa vieneză. Or, în 1825, cînd a murit Salieri, toate ziarele din capitala Austriei scriau despre bănuiala ce plutea asupra lui în legătură cu asasinarea lui Mozart.

Chiar Salieri recunoscuse, în cîteva rîn-

duri, că era autorul acestei crime. Dar mărturisirile lui fuseseră făcute în perioadele de delir ale maladiei nervoase de care suferea și de fiecare dată după criză le dezmințise, așa încît dubiul stăruia*. În acel timp, Beethoven, atins de surditate completă, discuta cu prietenii și cunoscuții săi prin intermediul scrisului ; replicile schimbate între ei s-au păstrat în așa-numitele „caiete de conversație" ale compozitorului, în care își găseau ecou și suspiciunile din jurul lui Salieri. În 1823, ziaristul vienez Schick nota pe unul dintre caiete : „Salieri și-a tăiat beregata, dar nu a murit". Cîteva luni mai tîrziu, același Schick îl informa pe Beethoven : „Pun rămășag o sută contra unul că mărturisirile lui Salieri sînt veridice. Felul în care a murit Mozart nu face decît să confirme vina lui".

Ziaristul făcea aluzie la aspectul bizar pe care-l prezentase trupul neînsuflețit al celebrului compozitor : un edem pronunțat îl făcea să semene cu cadavrul unui înecat și o erupție, inexplicabilă din punct de vedere medical, îi acoperea toată pielea.

În primăvara anului 1825, cînd Salieri căzu din nou pradă delirului său ciclic, nepotul lui Beethoven scria pe un „caiet de conversație" al acestuia că *Hofmusikus*-ul „afirmă că l-a ucis pe Mozart". Foarte curînd după această însemnare urma o alta, aparținînd lui Schindler, prieten intim și biograf al lui Beethoven : „Lui Salieri îi merge foarte rău. S-a prăbușit cu totul. Cînd deliriază, ia asupra lui vina morții lui Mozart, spunînd că i-a dat otravă. E adevărul gol-goluț și el vrea, desigur, să-și mai descarce conștiința. Dovadă că nici o crimă nu rămîne nepedepsită".

De ce îl interesa atît de mult pe Beethoven soarta *Hofmusikus*-ului ? Răspunzînd la această întrebare, un alt cercetător sovietic, Boris Kremnev, unul dintre cei mai apreciați biografi ai lui Mozart, arată că Salieri îl persecutase și pe compozitorul celor nouă nemuritoare simfonii. În 1809, acesta scria editorului său din Viena că muzicianul de origine italiană era primul dintre dușmanii săi din capitala Austriei. În aceeași ordine de idei, este interesant de amintit că, după cum afirmă muzicologul vienez Franz Farga, Schubert a fost și el o victimă a intrigilor de culise ale aceluiași Salieri.

Teza conform căreia autoacuzațiile acestuia se datoresc fanteziei unei minți bolnave nu rezistă unei analize mai serioase. O scrisoare a lui Salieri, descoperită nu de mult, arată că el intenționa să-și pună capăt zilelor încă din 1821, deci cu doi ani și jumătate înainte de a face realmente prima tentativă. În tot acest interval, el și-a îndeplinit numeroasele obligații oficiale, fără a lăsa să se vadă vreun semn de alienație mintală, ceea ce duce la presupunerea că intenția de a se sinucide, ca și maladia nervoasă care a survenit ulterior, erau consecințe ale unor violente mustrări de conștiință.

Pe de altă parte, diagnosticele clasice, care atribuiau moartea lui Mozart fie tuberculozei, fie meningitei, fie nefritei, sînt contrazise astăzi de numeroase somități medicale. Astfel, după părerea savantului vest-german dr. Dieter Kerner, Mozart a decedat în urma unei intoxicații cu sublimat de mercur. Salieri declara că turnase otrava într-un pahar cu vin : or, toxicitatea sublimatului crește enorm atunci cînd este amestecat cu o băutură alcoolică.

O altă circumstanță agravantă pentru *Hofmusikus* o furnizează compozitorului ceh Tomašek, care, în memoriile sale, redactate în urmă cu un secol, susține că Salieri se făcuse vinovat de o altă fărădelege, însușindu-și multe dintre lucrările inedite ale compozitorului francez Gluck, după moartea acestuia.

Ultima piesă la dosar o aduce muzicologul sovietic Igor Belza, menționat mai înainte. Cercetînd jurnalul intim pe care editorul britanic Vincent Novello l-a redactat împreună cu soția sa, el a descoperit o însemnare din 1828, după o vizită la văduva lui Mozart. Aceasta a declarat lui Novello că înainte de a intra în agonie Mozart îi spusese : „Mor otrăvit de mîna lui Salieri".

S-ar părea deci că vina acestuia este definitiv stabilită. În orice caz, muzicienii i-au aplicat, printr-un acord tacit, cea mai grea pedeapsă pentru un compozitor : lucrările lui nu au mai fost executate, de la moartea sa pînă astăzi, în nici o sală de concert, în nici un teatru de operă. Numele de Salieri ar fi fost dat cu desăvîrșire uitării dacă nu s-ar fi asociat de cel al victimei sale : Wolfgang Amadeus Mozart.

---

* Nu trebuie uitat că, pe atunci, Salieri se bucura de aprecierea cercurilor aristocratice, purtînd chiar titlul onorific foarte rîvnit de *Hofmusikus* (muzician al curții imperiale).

Un document necunoscut de la VLAD al II-lea DRACUL

Prof. ȘTEFAN T. EȘANU

Arhiva Institutului de istorie al Academiei de științe din Leningrad mi-a trimis, la cerere, o fotocopie de pe un hrisov al lui Vlad al II-lea Dracul, exemplar ce prezintă un deosebit interes pentru istoria noastră medie. Din data înscrisă pe document — 24 ianuarie 1437 — rezultă că Vlad al II-lea Dracul domnea **încă din ianuarie 1437.**

După cunoștințele noastre, acesta **este primul hrisov** dat de Vlad al II-lea Dracul pîrgarilor din Brașov și nu cel din 8 aprilie 1437, publicat de I. Bogdan în **„Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească, sec. XV și XVI"** și de Gr. Tocilescu în **„Documentele istoriei slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346-1603".** Hrisovul constituie o dovadă că **Vlad al II-lea Dracul nu și-a început domnia în aprilie 1437, ci în ianuarie 1437.** Dar de cînd anume, **în ce zi?** Mai întîi, hrisovul nu putea fi dat chiar în ziua urcării sale pe tron, ci mai tîrziu. Se poate presupune deci că Vlad a început să domnească cu cel puțin o săptămînă mai înainte de 24 ianuarie, poate în ziua de 15 ianuarie, **sau chiar mai devreme.**

Hrisovul de față se deosebește, în partea lui finală, de cel din 8 aprilie, publicat de I. Bogdan. Ordinea martorilor este și ea schimbată. În hrisovul din 24 ianuarie 1437, logofătul Ștefan este trecut **ultimul,** pe cînd în cel din 8 aprilie, el ocupă locul **al cincilea** — după Dumitru spătarul. Hrisovul din 8 aprilie 1437 este scris de diacul Mihail; cel din 24 ianuarie 1437 nu menționează pe cel care l-a scris.

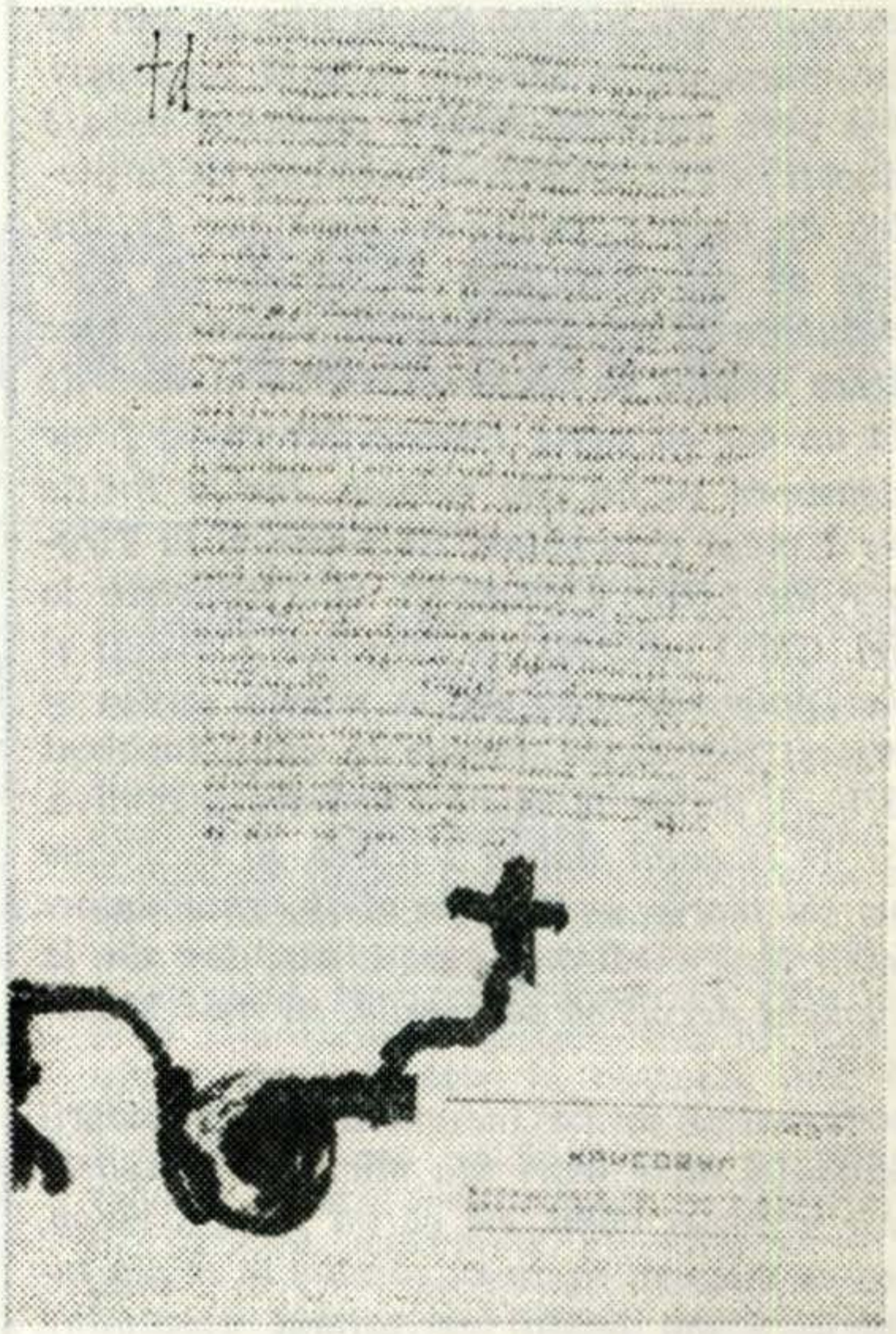

Hrisovul lui Vlad al II-lea Dracul, din 24 ianuarie 1437, către pîrgarii din Brașov

După formula de început a edictului în document se scrie: *„A bine-voit domniia mea, cu a mea bună-voință, cu inimă curată și luminată și am dăruit acest hrisov al domniei mele și am împlinit ce-*

rerea pîrgarilor din Braşov, pentru că m-au rugat ca să înnoiesc şi să întăresc legile pe care le-au avut de la înaintaşii domniei mele, pentru vamă prin tîrguri în ţara domniei mele şi pe drumul Braşovului, pînă la Brăila, ca să dea de 1 vilar de Ipria 1 fertun, de cel de Luvin 1 perper, de cel de Colunia 12 ducaţi, de cel de Cehia 6 ducaţi, iar de vilarul tăiat nimica. Şi cine aduce şepci frînceşti, nimica; de la butoiul cu med 12 ducaţi, de la butoiul cu vin 6 ducaţi, de la un cal cumpărat 6 ducaţi, de la maja de ceară 12 ducaţi, de la piper şi de la şofran şi de la bumbac şi de la (stofă) din păr de cămilă şi de la blana de miel şi de la piei şi de la (alte) cumpărături, nimica. De la alte ce vin de pe mare, de la 100 de perperi 3 perperi. Un porc 2 ducaţi, boul 3 ducaţi şi vaca 3 ducaţi; de la un berbec 1 ducat, de la pielea de cerb 1 ducat, iar dacă vor fi alte piei cu ea, să nu dea nimica. De la burduful de brînză 1 ducat. Şi călăreţul care trece 3 bani şi pedestrul 1 ban şi încă de la un car cu peşte 1 peşte, iar ce va fi pe deasupra să nu dea nimica. Iar la Brăila de 1 majă o jumătate de florin şi la Tîrgşor de 1 car 1 peşte şi la Tîrgovişte la fel. Calul încărcat fie cu orice 3 ducaţi şi la Dîmboviţa cîţi cai la căruţă, atîţia şi ducaţi şi 1 peşte, iar de la calul încărcat 3 bani, iar de la alte cumpărături, nimica. Şi de la calul slobod 1 ducat. Şi încă cine va da marfa pe datorie să-şi caute datornicii sau creditorii care i are, iar de la oameni drepţi să se creadă, să nu-i bîntuiască.

Iar cine se va încumeta dintre boierii domniei mele mari sau mici, fie cumpărător a acelei vămi, fie că va fi dată cuiva, că va adăuga, că nu va rămîne la ce am întărit şi am legiuit în primul aşezămînt. unul ca acela va avea să primească mare rău şi urgie a domniei mele.

Şi aceasta a fost cînd a venit decanăşul şi burgărul Mehel şi Andreaş judeţu de la Rîjnov la Tîrgovişte.

Şi martori jupan Voico vornic şi jupan Tudor şi jupan Nanul şi Stanciul fratele lui Mircin şi Dumitru spătar şi Micle paharnic şi Semen stolnic şi Badea comis şi Ştefan logofăt.

Scris în Tîrgovişte, luna ianuarie 24, în anul 6945 (1437) indiction 24".

(Urmare din pag. 64)

von Bauer menţionează, la rîndul său, în memorii curtea domnească.

Dar curtea domnească din Caracal este consemnată nu numai de izvoarele externe, ci şi de cele interne. Un document din 24 iunie 1793, dat de Alexandru Constantin Moruzi, arată că orăşenilor de la Caracal şi bisericii de acolo biv vel vistierul Constantin Filipescu „a dăruit această moşie, unde să se ţie şcoală de învăţătură, purtînd grija cu a lor cheltuială, pentru toate orînduielile, atît ale bisericii trebuinţe cît şi ale şcolii, a se întemeia cu dascăl vrednic ei pururea în toată vremea". Cei care luau veniturile moşiei nu s-au îngrijit însă nici de şcoală, nici de biserică, din care cauză Gheorghe Filipescu, fiul lui Constantin, nemulţumit, se plîngea la 7 februarie 1844 că „biserica a fost lăsată într-o stare foarte proastă", că tatăl său a „dorit o şcoală publică întru luminarea tinerilor din acel oraş şi judeţ".

Iată deci că la sfîrşitul secolului al XVIII-lea a existat o şcoală românească pe lîngă biserica domnească, şcoală la care se pare că a învăţat şi vestitul haiduc Iancu Jianu (care, de altfel, s-a născut la Caracal, în 1787).

Din curtea domnească se mai păstrează astăzi biserica şi o porţiune a zidului de împrejmuire. Casele domneşti, grajdurile şi cea mai mare porţiune a zidului au fost distruse în împrejurări pe care încă nu le cunoaştem. Turnul de observaţie, care servea şi drept clopotniţă pentru biserică, a fost distrus în jurul anului 1880, din pricina amenajărilor urbanistice care se făceau atunci, în ciuda opoziţiei locuitorilor. Drept compensaţie li s-a construit un alt turn, mai departe de şcoală.

Săpăturile întîmplătoare făcute în curtea Şcolii generale nr. 1 au dat la iveală urmele unei hrube, care se pare că aparţinea castelului domnesc. Aceste descoperiri, cît şi afirmaţia lui Paul de Alep că „la biserica de piatră" ducea o cărare de la case, demonstrează că pe locul actualei şcoli au fost casele domneşti. Ţinînd seama de configuraţia terenului, casele nu puteau fi aşezate decît la nord de biserică. Cărămida de factură romană a fost adusă de la ruinele cetăţii romane Romula (Reşca de astăzi). Curtea domnească este aşezată pe promontoriul sud-estic al dealului Protosenilor, deal ce se întinde în partea nord-vestică a oraşului Caracal. Biserica de piatră despre care vorbeşte Paul de Alep nu este alta decît biserica domnească. Tradiţia arată că este cea mai veche biserică din Caracal şi nu este exclus să fie anterioară domniei lui Mihai Viteazul. Curtea domnească a fost ridicată, cum am spus, de Mihai Viteazul la sfîrşitul secolului al XVI-lea şi a fost renovată de Matei Basarab şi Constantin Brîncoveanu, aşa cum reiese atît din unele izvoare scrise cît şi din constatările noastre.

Din cronica moravurilor politice trecute:

FRIPTURISMUL

AL. GH. SAVU

Astăzi, cuvîntul „fripturism“ are o arie de circulaţie foarte restrînsă. „Dicţionarul limbii române moderne“ nici nu-l consemnează, de altfel, deşi la pagina 318 îi înregistrează mai toate rubedeniile. E firesc. Dicţionarul şi-a concentrat atenţia spre limba vie, care reflectă realităţile epocii noastre. Or, „fripturismul“, ca fenomen, aparţine trecutului, iar expresia se justifică mai degrabă într-un dicţionar istoric.

Între cele două războaie mondiale, cuvîntul şi-a avut însă epoca lui de glorie. Presa vremii îl declina la toate cazurile şi îi diseca din unghiurile cele mai neaşteptate înţelesurile. În „fripturism“, caricaturiştii şi umoriştii aveau o sursă inepuizabilă de inspiraţie.

Paternitatea cuvîntului îi este atribuită lui Nicolae Iorga. Se poate. Dar tot atît de posibil este ca termenul să se fi născut din geniul popular, o dată cu „pleac-ai noştri, vin ai noştri !“ sau „hop în ţol“. Independent de problema paternităţii, fapt este că nu se putea găsi un termen mai fericit pentru a exprima una dintre maladiile cele mai respingătoare ale politicianismului burghez : *atrofierea oricăror principii etice în goana după căpătuială.*

„Fripturistul“ a fost mereu înfometat de putere, adulmecînd ca un copoi grupările care puteau să-l ducă spre avantajele guvernamentale, gata întotdeauna să-şi schimbe cameleonic culoarea politică şi stăpînii, să abjure principii, să-şi trădeze prieteni, să se vîndă cui îi plătea mai scump. Simţul lui special îl înştiinţa miraculos că partidul în care se aciuase vremelnic „va cădea“ şi atunci, cu arme şi bagaje, părăsea în ceasul al doisprezecelea — dar la timp ! — vechea corabie pentru a se îmbarca pe aceea care se îndrepta cu pînzele sus spre hartanul puterii. Dacă era un fripturist pudic, adresa de regulă foştilor stăpîni o scrisoare deschisă de adio în care, învinuindu-i de toate păcatele, se jura pe toţi sfinţii că conştiinţa îl împiedica să-i mai slujească ; dacă era unul cinic, pleca pe tăcute, hoţeşte, pufnind dispreţuitor în nasul moraliştilor desueţi...

Scăldaţi în toate apele politice

Ca orice molimă, fripturismul avea perioade de flux şi reflux. Schimbările de guverne sau domnii puneau mai întotdeauna în mişcare lumea pestriţă a fripturiştilor din toate partidele, dornici să pescuiască în apele tulburi. Mulţi fripturişti erau politicieni de mîna a treia, elemente ratate şi compromise, carierişti de duzină, dar printre ei se găseau şi politicieni cu oarecare notorietate în rîndul cercurilor exploatatoare, unii reuşind să acapareze înalte funcţii în conducerea statului, exercitînd o influenţă nefastă asupra politicii interne şi externe a României.

De pildă, Richard Franasovici. Prin 1905, cînd şi-a început cariera, era un modest ajutor de judecător în comuna Balş din judeţul Mehedinţi. Tînărul şi ambiţiosul Richard nu era omul care să se mulţumească cu atît. S-a aruncat, ca mulţi alţii, în politică, devenind membru al — pe atunci încă — puternicului Partid conservator. După primul război mondial, cînd marile frămîntări sociale şi politice au dat o lovitură de graţie conservatorismului, Richard Franasovici a înţeles repede că nu era cazul să jelească o cauză pierdută : în timp ce Al. Marghiloman şi alţi lideri se străduiau să salveze ce se mai putea salva din rămăşiţele vechiului partid, el şi-a oferit serviciile lui Ionel Brătianu, care ura trădarea, dar avea o anumită slăbiciune pentru trădători... În schimbul clientelei şi al agenţilor săi electorali, aduşi zestre liberalilor, în 1919 Franasovici a primit un scaun de deputat. O treaptă fusese urcată. În anii următori, el a reuşit să se facă dacă nu agreat, cel

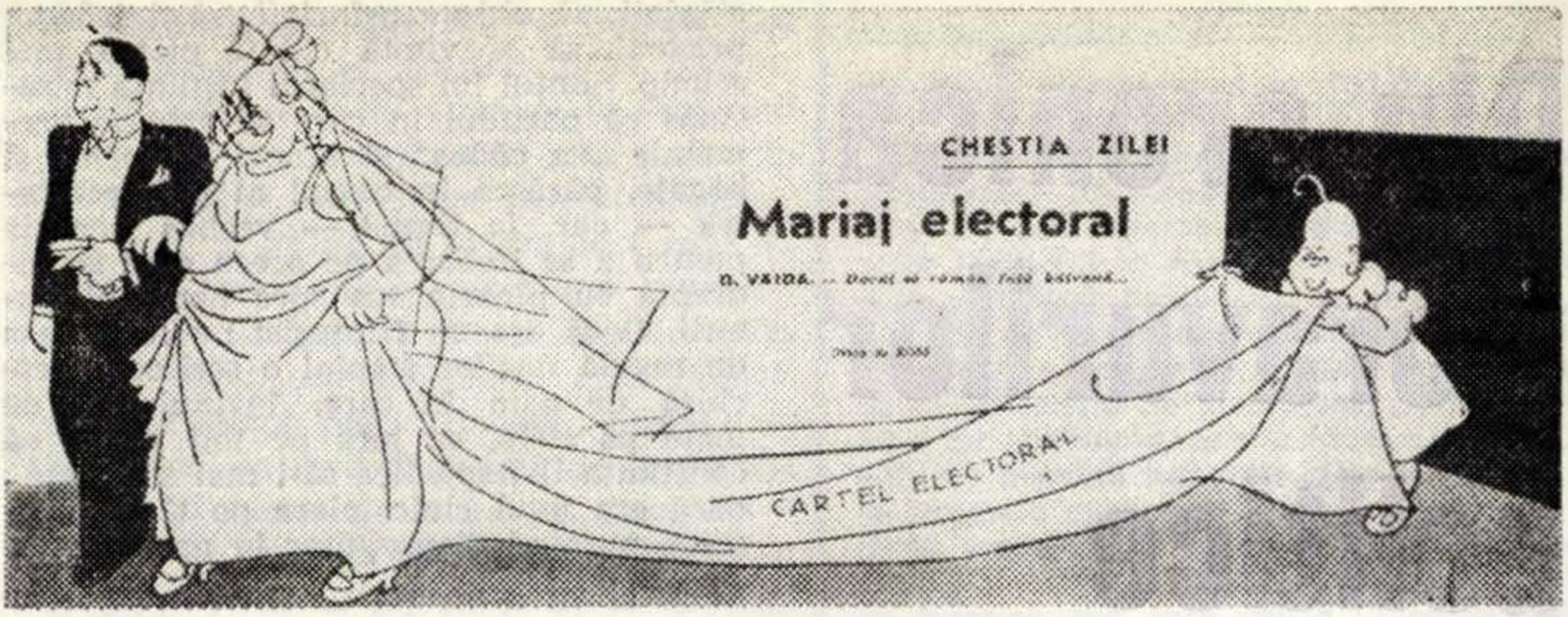

D. Vaida : „Decît să rămîn fată bătrînă..."

(Adevărul, *21 noiembrie 1937*)

puțin util conducerii P.N.L., care l-a folosit adeseori pentru treburi nu tocmai curate. Între 1923 și 1926, o nouă treaptă : secretar general și apoi subsecretar de stat la Ministerul de Interne, post pe care îl va deține și în guvernul liberal din 1927-1928. Din această perioadă se cuvin reținute două episoade : primul contact cu Elena Lupescu și primul scandal de răsunet legat de numele lui Franasovici. Însărcinat de Ionel Brătianu să-i ofere în taină Elenei Lupescu suma de cinci milioane de lei, în schimbul renunțării la legătura cu prințul moștenitor, Richard Franasovici s-a purtat cu atîta „delicatețe" și discreție, încît și-a cucerit pentru totdeauna simpatia „detestatei metrese" ; după urcarea lui Carol pe tron, el a devenit unul dintre puținii liberali care au găsit ușile deschise la Palat. Simplă întîmplare ? Intuiție ?

În schimb, celălalt episod a fost extrem de neplăcut pentru Franasovici. Grăbit să stoarcă maximum de profit din funcția deținută la Ministerul de Interne, el s-a aventurat, printre altele, într-o afacere frauduloasă cu pașapoarte — faimoasa afacere „Filipovici" —, ale cărei fire au fost prinse și comentate zgomotos de opoziție. În împrejurări similare, alți politicieni își rataseră cariera ; Franasovici, speculînd cu abilitate relațiile soției sale — care era fiica vitregă a generalului Arthur Văitoianu —, a reușit însă să aplaneze și pînă la urmă să mușamalizeze lucrurile.

În 1928, Partidul liberal a intrat în „opoziția cea lungă". Perspectiva revenirii la putere era minimă, în primii ani, din cauza impopularității partidului, ulterior datorită adversității regelui Carol, care nu le putea ierta brătienilor îndepărtarea de la tron. Pentru Franasovici, opoziția era mai insuportabilă decît o cămașă de forță. Învățat să risipească, a consumat repede rezervele acumulate în perioada anterioară și situația lui financiară a devenit precară. S-ar fi vîndut probabil național-țărăniștilor, dar era prea compromis pentru ca aceștia să-l cumpere. În disperare de cauză, a bătut la ușa Elenei Lupescu, și ușa i s-a deschis. Prin „duduia cu părul roșu" a ajuns la Puiu Dumitrescu, secretarul particular al regelui, iar de la acesta în cabinetul lui Carol al II-lea. Un om ca Franasovici era exact ceea ce-i trebuia regelui pentru a supraveghea și provoca fricțiuni în interiorul Partidului liberal. În 1933, însuși I. G. Duca a fost nevoit să recurgă la serviciile lui spre a tranzacționa o împăcare cu Elena Lupescu și camarila. După asasinarea lui Duca de către legionari, în decembrie 1933, regele l-a chemat într-o lungă audiență pe Richard Franasovici și i-a propus să preia... președinția Consiliului de Miniștri ! Spre surprinderea regelui, fripturistul a refuzat, declarînd deschis că nici o grupare politică nu ar fi acceptat un asemenea prim-ministru. Dar dacă regele dorea un premier docil, atunci putea recurge la serviciile lui Gheorghe Tătărăscu ; lui îi ajungea portofoliul comunicațiilor... Sinceritatea lui Franasovici a plăcut regelui, care i-a urmat sfatul. În perioada următoare, tot ceea ce se făcea și se desfăcea la Palat sau în guvern trecea prin mîinile lui Franasovici. Relații strînse cu mari capitaliști ca Max Auschnitt și Nicolae Malaxa, cărora le înlesnea încheierea unor contracte oneroase cu statul, au stat la baza uriașei sale averi.

Spre sfîrșitul guvernării liberale, steaua lui Franasovici a început să pălească. Favorurile camarilei s-au îndreptat tot mai mult spre Ion Inculeț. Declinul a fost desăvîrșit în perioada alegerilor din decembrie 1937, cînd, devenit ministru de interne, a lăsat mînă liberă Gărzii de fier în campania electorală, cu rezultatele nefaste cunoscute. Corneliu Zelea Codreanu i-a mulțumit personal după alegeri, dar Carol al II-lea nu l-a iertat. De data aceasta, simțul de fripturist al lui Richard Franasovici îi jucase o festă...

Un Talleyrand într-o lume fără Napoleon

A existat o întreagă galerie de fripturiști. Dar prototipul fripturistului interbelic rămîne, totuși, Constantin Argetoianu. Cinic și lipsit de scrupule, s-a vîndut întotdeauna scump și a cumpărat ieftin, bălăcindu-se prin aproape toate apele politice. A fost la conservatori — și conservatorii l-au făcut deputat și senator ; a fost la averescani — și averescanii l-au făcut, rînd pe rînd, ministru de justiție, de finanțe și de interne ; a fost la naționaltărăniști, dar P.N.Ț., întîrziind să vină la putere, a trecut la liberali — și aceștia l-au făcut ministru al agriculturii și domeniilor ; a fost la iorghiști, s-a certat cu ei, s-a împăcat — și în guvernul Iorga îl găsim vicepreședinte al consiliului, plus ministru de finanțe, plus ad-interim la externe ; a susținut instituirea dictaturii regale — și Carol al II-lea l-a rulat în anii 1938-1940 prin cele mai înalte demnități : consilier regal, ministru la industrie și comerț, la externe, președinte al Consiliului de Miniștri. Avea o plăcere deosebită să participe la intrigile urzite de camarilă pentru doborîrea guvernelor din care, adeseori, și el făcea parte. Păstrînd proporțiile, Argetoianu ar putea fi comparat cu Talleyrand, dar un Talleyrand într-o lume politică în care n-a existat un Napoleon care să-i spună măcar o dată în față că este „o scîrnăvie în ciorapi de mătase". ...Poate pentru că și maiestatea-sa... purta tot ciorapi de mătase.

Nu este cazul să stăruim mai mult asupra biografiei lui Constantin Argetoianu, cunoscută de altfel în parte cititorilor din fragmentele de memorii publicate nu de mult în revista „Magazin istoric". După un sfert de secol de tranzacții politice, Argetoianu devenise unul dintre exponenții principali ai monopolurilor din țară și din străinătate. Prin 1937-1938 era președinte, vicepreședinte sau membru în consilii de administrație la mari societăți capitaliste ca „Societatea bancară română", „Banca de credit român", „Steaua română", „Reșița", „Titan-Nadrag-Calan", „Astra", „Colombia", „Ripiceni", „Banloc", precum și la o sumedenie de societăți mai mici, ca „Sonaco", „Soia", „Sospiro" etc. Așa cum nu avea preferințe pentru anumite partide, nu avea preferințe nici pentru anumite monopoluri, slujindu-le concomitent pe toate și întreținînd bune relații — după expresia sugestivă folosită de N. D. Cocea — și cu Raiul, și cu Iadul.

Spațiul nu ne îngăduie să ne ocupăm îndeaproape de lumea fripturiștilor mărunți, care se vindeau pentru te miri ce : un post de primar într-o urbe prăfuită, mai rar de pretor sau de prefect, și mai rar de deputat sau membru în vreun consiliu de administrație. Acțiunile acestor fripturiști, mărunți, dar mulți, au fost resimțite cel mai direct de masele populare.

D. Argetoianu : „Cu asta îmi mai țin ultimul partizan..."

(Adevărul, *8 decembrie 1937*)

„Coteria rățoiului cel urît"

O serie de grupări politice care au ființat între cele două războaie mondiale ar putea fi etichetate, destul de plastic, cu termenul de „fripturism colectiv". Izolați, membrii lor erau prea neînsemnați pentru a trezi interesul marilor partide ; organizați pe clanuri și coterii, ei reprezentau un oarecare potențial electoral, oferind, îndeosebi guvernelor mai puțin influente, anumite posibilități de manevrare. Unele dintre aceste grupări au luat naștere sub influența directă a regelui Carol al II-lea, care le folosea cu abilitate în acțiunile pentru fărîmițarea și discreditarea celor două mari partide burgheze, în perioadele cînd intra în conflict cu ele.

O asemenea grupare a fost cea întemeiată de Gheorghe Brătianu. Acest vlăstar al familiei brătiene a fost printre primii care, spre surprinderea opiniei publice, și-a oferit serviciile regelui Carol al II-lea, imediat după reîntoarcerea acestuia în țară. În linii mari, atitudinea fripturistului brătienist reflecta starea de spirit a unei părți a P.N.L., care dorea o împăcare grab-

UN OM GRĂBIT

— Degeaba îmi expui principiile partidului, trec la guvern...
— Şi de ce te grăbeşti aşa?
— Mă tem să nu-mi ia alţii înainte...

nică cu noul rege, pentru a nu fi ostracizată şi îndepărtată de la putere. Tînărul Gheorghe avea însă şi puternice motive personale pentru a se ridica împotriva liniei oficiale a celorlalţi brătieni. Fructul unei iubiri trecătoare a lui Ionel Brătianu, Gheorghe era tratat în sînul familiei precum răţoiul cel urît dintr-o cunoscută povestire a lui Andersen. În partid, unchii săi Vintilă (în vremea aceea preşedinte al P.N.L.), Dinu şi Bebe se arătau mai degrabă dispuşi să promoveze în perspectivă la „şefie" pe un I. G. Duca decît pe propriul lor nepot care, este adevărat, nu moştenise, o dată cu numele, mai nici una din însuşirile politice ale lui Ionel Brătianu. Logic, o parte a nemulţumiţilor şi fripturiştilor din partid au început să graviteze în jurul nepotului, împingîndu-l (cu concursul ambiţioasei lui soţii) la atitudini de frondă. Bine informat asupra situaţiei diverselor partide, Carol a stabilit, încă înainte de „restauraţie", unele legături cu anturajul lui Gheorghe Brătianu. „Trădarea" nepotului l-a înfuriat cumplit pe Vintilă Brătianu, şi cînd Gheorghe, după o audienţă la Carol, a venit să-i ceară schimbarea poziţiei de pînă atunci în problema dinastică, l-a dat pur şi simplu pe uşă afară. A doua zi, delegaţia permanentă a P.N.L. l-a exclus din partid. Aceasta a fost geneza Partidului liberal georgist, a cărui înfiinţare oficială a fost proclamată la 15 iunie 1930, printr-un miting ţinut în sala „Frascati" din Bucureşti. Disputa acerbă dintre cele două partide liberale — ambele revendicîndu-şi calitatea de „autentic" continuator al „adevăratelor" tradiţii şi principii liberale — a făcut vreme de aproape un deceniu deliciul opiniei publice.

Partidul liberal condus de Gheorghe Brătianu a jucat un rol extrem de negativ

(Dimineaţa, *13 mai 1931*)

în viaţa politică a ţării. Speculînd ambiţiile liderilor, regele i-a folosit pentru atîtarea disensiunilor din vechiul Partid liberal şi pentru alte manevre care îi facilitau planurile dictatoriale. Ulterior, „naţionalismul" afişat iniţial de georgişti a început să capete o tot mai pronunţată coloratură fascistă ; Gheorghe Brătianu, Atta Constantinescu şi alţi politicieni din jurul lor au stabilit contacte strînse cu agenturile hitleriste, s-au pronunţat pentru o politică de apropiere de Germania şi au fost printre primii şefi de partide români care au avut întrevederi personale cu Hitler. Campania împotriva lui Nicolae Titulescu şi a politicii de apropiere faţă de Uniunea Sovietică, campanie dusă de Gheorghe Brătianu în cooperare cu Octavian Goga, A. C. Cuza, C. Z. Codreanu şi alţi exponenţi ai cercurilor de dreapta şi de extremă dreaptă, inspirată (în unele cazuri chiar stipendiată) de Berlin a contribuit într-o măsură la îndepărtarea ministrului de externe.

La începutul anului 1938, gruparea georgistă şi-a încetat oficial existenţa, alipindu-se din nou vechii tulpini liberale. Sudura nu s-a făcut însă niciodată complet ; mulţi georgişti au sprijinit regimul dictaturii regale, iar după prăbuşirea acesteia, au conlucrat cu Ion Antonescu.

Centre de concentrare a fripturismului au fost, într-o măsură sau alta, numeroase alte grupări, ca Frontul românesc, condus de Al. Vaida-Voievod şi grupările fasciste în ansamblul lor.

Practic este imposibil să se schiţeze o linie de demarcaţie între lumea fripturiştilor, ca parte componentă a lumii politice burgheze propriu-zise, şi lumea politică interlopă (denumirea am împrumutat-o din memoriile inedite ale lui Zaharia Boilă), constituită din simpli aventurieri şi escroci cu care cercurile politice „respectabile" se fereau îndeobşte să întreţină relaţii pe faţă. Căci în viaţa politică acţiona acelaşi precept moral din viaţa economică şi juridică burgheză : cineva care îşi însuşea ilegal 100 de lei era hoţ sau escroc, altcineva — de pildă Nicolae Malaxa sau Max Auschnitt — care îşi însuşeau la fel de ilegal din avutul statului sute de milioane erau oameni de afaceri onorabili şi onoraţi de înalta societate. Ce au fost, în definitiv, cei din galeria despre care am vorbit în aceste pagini ? Oameni politici sau escroci ? Pentru că dacă s-ar fi aplicat codul penal, nu le-ar fi ajuns şapte vieţi pentru a executa anii de detenţiune care li se cuveneau pentru fraudele săvîrşite. Dar pe Carol al II-lea, pe care istoria l-ar putea denumi, fără să greşească, „regele fripturiştilor", ar şovăi cineva să-l includă în categoria aventurierilor internaţionali ?

... Un dicţionar istoric nu va omite, sperăm, cuvîntul „fripturism".

LEUL, PUII ŞI FRIPTURA

Bietul domn Vaida a pierdut orice iniţiativă politică şi se află în trista situaţie de a acorda guvernului, **din care nu face parte, un concurs moral [...]**

Dar fripturiştii din partidul vaidist nu se lasă cu una cu două. Ei, constituind în organizaţie majoritatea, speră să determine pe leul Ardealului la acceptarea rolului de secund **interesat** al echipei Goga-Cuza.

Cine va triumfa pînă la urmă nu se ştie...

Un lucru este însă pozitiv.

D. Vaida-Voievod coboară şi nu arată semne de redresare.

Facla, 8 ianuarie 1938

TRECERI ŞI CONVERSIUNI

Printre plecările cele mai deochiate de la naţional-ţărănişti este şi aceea a d-lui N. Ottescu, fost argetoianist, care în plină propagandă se înscrisese sub steagul lui Maniu.

Astăzi „dezmeticit", fostul mare dregător aderă la doctrina naţională şi creştină a d-lui Octavian Goga.

Caracterul subit al conversiunii şi prezenţa, simultaneitatea fripturii ar provoca în unele inteligenţe obiective nedumeriri.

Dacă fireşte d. N. Ottescu n-ar fi scris şi domnia sa o scrisoare.

Explicaţi-vă — zice-se.

Facla, 4 ianuarie 1938

EXPLICAŢIILE

După ce apele s-au limpezit, fripturiştii care n-au primit recompensă au operat mişcări strategice de revenire la matcă. Fiindcă împrejurările au fost crude, mulţi — vorba d-lui Ion Iancovescu — au fost **obligaţi să rămînă loiali.**

Puţini au rezistat la aromă. Dar mulţi au trebuit să se mulţumească numai cu bucuria olfactivă.

S-a dat în consecinţă un cuvînt de ordine pe care nimeni nu l-a auzit exprimat, dar pe care infractorii îl executau cu fidelitate :

— Înapoi la caracter !

Facla, 16 ianuarie 1938

FRIPTURA

Problema trădătorilor a ajuns în viaţa politică la un paroxism care necesită soluţii de poliţie comună între partide. Prea multe cazurile de trecere şi de trădare, prea dese pricopsirile cu orice preţ, prea scandalos traficul amiciţiei cu oamenii mari. Partidul naţional-ţărănesc a dat naştere, îndeosebi prin jocul plecărilor, al părăsirilor şi al „sacrificiului pentru neam şi dinastie", la alte trei partide.

Azi, naţional-creştinii tot cu maiaua naţională-ţărănistă încearcă să-şi dureze situaţie electorală.

Ar trebui ca d. Iuliu Maniu, şeful Partidului naţional-ţărănesc (după experienţa N. Ottescu îndeosebi), să avizeze la măsuri excepţionale de a stăvili avalanşa fripturismului ; ar trebui mai ales să se ia măsuri împotriva sistemului de a primi pe „reîntorşi" cu braţele deschise.

Facla, 28 ianuarie 1938

pietrele uriașe de la Stonehenge

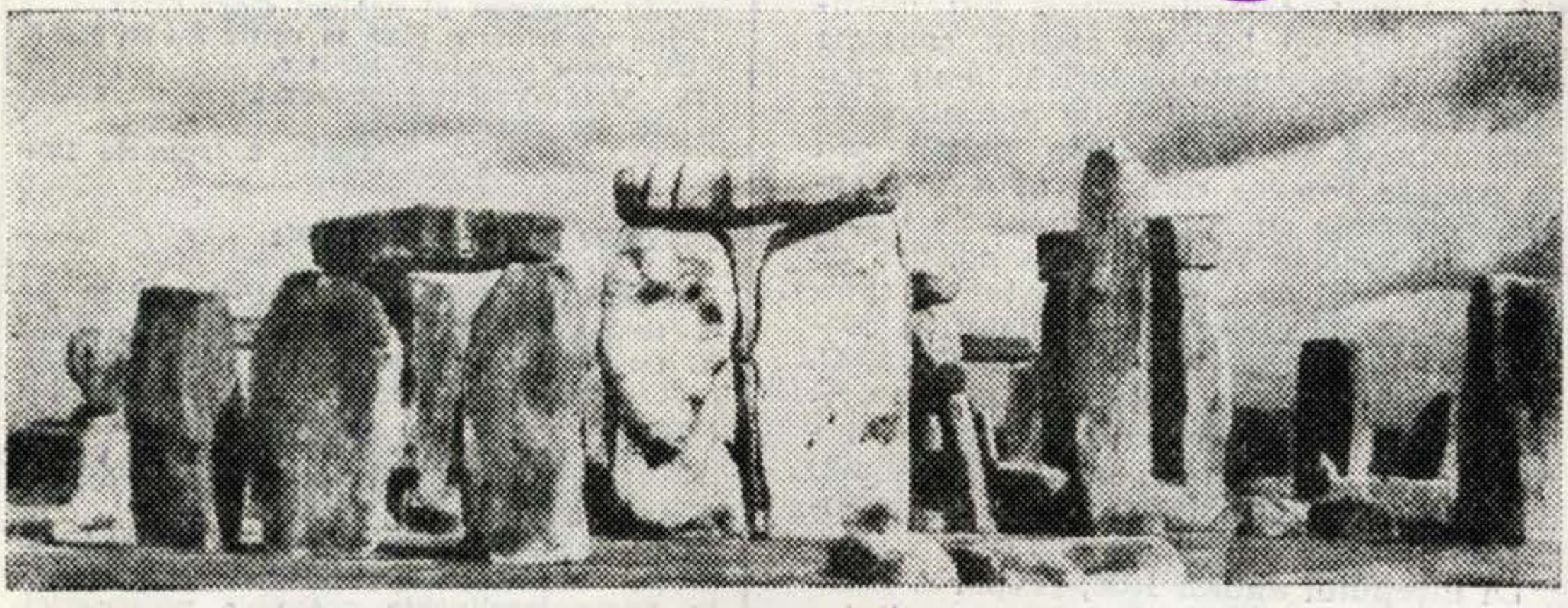

Triliții de gresie care domină grupul din Cîmpia Salisbury

A DOUA DINTRE CELE PATRU MINUNI ALE ANGLIEI

RICHARD I. K. ATKINSON
profesor de arheologie la University College Cardiff — Marea Britanie

Timp îndelungat, Stonehenge a fost, pentru arheologi, un adevărat cîmp de bătălie, în care s-au încrucișat, în chip de spade, ipoteze și presupuneri. Așezat în Cîmpia Salisbury din Wiltshire (Anglia), acest grup de pietre uriașe, dispuse circular, constituie unul dintre cele mai importante și totodată impunătoare monumente preistorice din Europa. El se compune dintr-un rambleu circular și resturile a patru șiruri concentrice de pietre masive : un cerc exterior (Sarsen Circle) cu un diametru de cca 30 de metri, compus inițial din 30 de monoliți de gresie, cîntărind fiecare 20 de tone, legați în partea lor superioară printr-un inel de grinzi de piatră ; un cerc interior, alcătuit din 60 de pietre albastre (aduse din Munții Prescelly — Țara Galilor), din care însă puține și-au păstrat locul ; o potcoavă din 5 gresii tubulare trilite, cîntărind fiecare pînă la 45 de tone ; și, în sfîrșit, un șir oval de pietre albastre. Se mai găsesc, de asemenea : două pietre — în nord-vest și sud-est — în interiorul rambleului, înconjurate de un șanț circular ; un monolit uriaș de gresie, răsturnat, numit Piatra sacrificiului (Slaughter Stone), lîngă aleea care pornește din nord-estul rambleului ; un altul, rămas în picioare pe alee — Hele Stone — înconjurat de un dîmb și de un șanț circular ; și Piatra de altar (Altar Stone), un bloc de gresie lung de cinci metri, în interiorul șirului oval de pietre albastre.

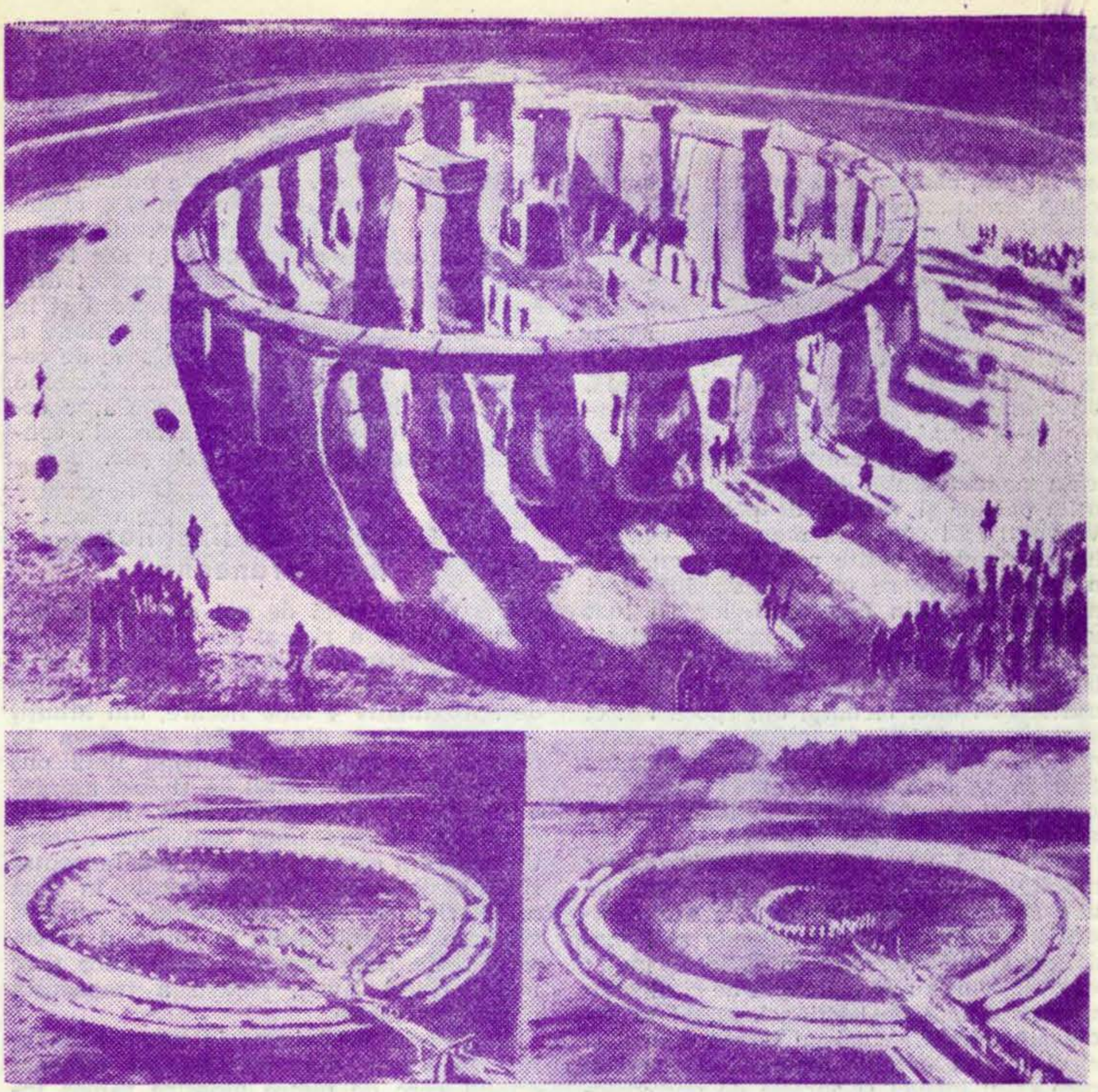

Stonehenge, un mileniu și jumătate înaintea erei noastre. Monument funerar sau sanctuar închinat soarelui? Jos: Prima perioadă de construcție (1800 î.e.n.) și cea de-a doua (1650-1500 î.e.n.)

Cu concursul vrăjitorului Merlin

Nici istoricii romani, nici mai tîrziu cronicarii saxoni nu pomenesc de Stonehenge în lucrările lor. De-abia prin secolul al XII-lea îi apare numele în scrierile lui Henry of Huntington, care îl socotește „a doua dintre cele patru minuni ale Angliei", fără să fie însă în stare să arunce vreo lumină asupra originii sale. Cronicarul Geoffrey of Monmouth, în a sa *Historia Britonum*, consemnînd fără îndoială o legendă în circulație în vremea lui (secolul al XII-lea — *n.r.)*, povestește că în secolul al V-lea un general roman, povățuit și ajutat de vrăjitorul Merlin, a strămutat masivele blocuri de piatră din Irlanda — unde fuseseră aduse de niște uriași tocmai din Africa — spre amintirea celor uciși într-una din luptele purtate de el. Inigo Jones — unul dintre arhitecții care au lucrat la înălțarea palatului Whitehall — a publicat în 1655 un tratat despre Stonehenge, emițind cu timiditate ipoteza potrivit căreia Stonehenge ar fi fost un templu înălțat de druizi (preoți ai triburilor galice); James Fergusson (1872) îl socotește însă un monument funerar aparținînd saxonilor.

Săpături și descoperiri mai recente permit astăzi situarea construirii sale în perioada neoliticului și a primei jumătăți a epocii bronzului. În jurul anului 2400 î.e.n.

au poposit în sudul Angliei primii colonizatori veniți de pe continent, cărora li s-a dat denumirea de *poporul din Windmill Hill*, după numele unei așezări de piatră rămasă din vremea lor. Duceau o viață pașnică și patriarhală, ocupîndu-se cu agricultura, păstoritul și vînatul ; trăiau în colibe dreptunghiulare de lemn și foloseau silexul și coarnele de cerb pentru a-și făuri unelte și arme.

Vreo trei secole mai tîrziu, s-au așezat la gura Bristolului niște triburi venite din Franța, aducînd cu ele datina îngropării morților în morminte de piatră acoperite de tumuli (movilă conică sau piramidală, din pămînt sau piatră, înălțată pe morminte — *n.r.).* Tehnica folosită în construcția acestor morminte se aseamănă cu cea a monumentului de la Stonehenge. Datorită oalelor și vaselor de pămînt de tip Windmill Hill găsite în morminte, s-a dedus că triburile sosite mai tîrziu au trăit în bună înțelegere cu cele stabilite aici mai înainte ; din amestecul lor au luat naștere noi comunități, denumite de arheologi *popoare ale neoliticului secundar.* Erau probabil nomade, căci nu s-au găsit urmele nici unei locuințe din epoca lor, ci doar cîteva „locuri de tabără" între Avebury și West Kennet, ca și la Stonehenge ; știau în schimb să clădească temple cu acoperiș și sanctuare în aer liber, printre care se numără și Stonehenge.

Către anul 1700 î.e.n., *popoarele beaker* (numite astfel din pricina paharelor de lut * găsite în mormintele lor) sau *campaniforme*, emigrînd din Olanda și Renania, au străbătut Anglia pînă în Irlanda ; beakerii se aflau pe o treaptă de civilizație superioară față de băștinași, știind să folosească metalele, mai cu seamă cuprul și aurul. Ei au deschis drumuri comerciale între estul insulei și sursele de aprovizionare cu metale din vest ; unul dintre itinerarele lor trecea cu siguranță pe la Stonehenge, unde au construit un dublu cerc de piatră albastră (Stonehenge II), împrumutînd tehnica mormintelor cu tumulus.

Cu timpul, noii veniți s-au contopit cu locuitorii mai vechi, formînd *popoarele din Wessex* de la începutul epocii de bronz, care au jucat un rol important în comerțul cu metale, între Irlanda și continent, între 1500 și 1300 î.e.n., și ajungînd pînă în Europa centrală, Scandinavia, Grecia și Creta. În mormintele lor s-au găsit obiecte bogat ornamentate, mărturie a bunei stări ; dimensiunile pietrelor, aduse de ele la Stonehenge, și mîna de lucru necesară pentru a le transporta și așeza în picioare, au presupus o temeinică organizare.

Rezultatul ultimelor săpături plasează istoria ansamblului de la Stonehenge între anii 1800 și 1400 î.e.n., împărțind-o în trei perioade.

---

* Beaker = cupă *(n.r.).*

Primei perioade (anul 1800 — sfîrșitul neoliticului) îi aparțin rambleul — care atingea înălțimea de 1,5 metri — construit din blocurile cretoase extrase din șanțul ce se găsește în apropierea lui, și cele 56 de gropi de lîngă circumferința interioară a rambleului, care, după toate probabilitățile, n-au servit drept morminte, ci au fost săpate cu prilejul unor ceremonii religioase (astfel de sanctuare în aer liber, deși de dimensiuni mai mici, au fost descoperite, de asemenea, lîngă Oxford și în Scoția). Cam unde se află Hele Stone a existat un portal de lemn sau „arc de ceremonie" și niște pietre mai mici, formînd poarta de intrare în sanctuar. Căror ceremonii a fost destinată însă această construcție (Stonehenge I) nu se știe.

Influența civilizațiilor mediteraneene

O sută cincizeci de ani mai tîrziu, *poporul beaker* a ridicat un dublu cerc de pietre albastre în incintă, în cinstea cerului și soarelui, aducînd cca 80 de pietre de aproximativ 4 tone fiecare, din Munții Prescelly. Una din intrări se găsea la nord-est, a doua, corespunzînd unui puț în care e foarte posibil să fi fost așezată o piatră de dimensiuni mari, în partea opusă. Axul care unea cele două intrări, trecînd prin centrul cercului, era îndreptat spre locul unde răsărea soarele în ziua solstițiului de vară. Tot *beakerii* au fost cei care au croit aleea în mijlocul căreia se găsește Hele Stone și care duce spre malul rîului Avon, pentru a transporta pietrele albastre.

După anul 1500 î.e.n., în epoca bronzului, locuitorii din Wessex au dărîmat dublul cerc de pietre albastre rămas incomplet (Stonehenge II), instalînd în locul lui monoliți uriași legați prin bîrne de piatră, potcoava alcătuită din cei cinci trilițI și un portal. Așezarea, modelarea și marea precizie în orînduirea și articularea pietrelor s-au datorat influenței civilizațiilor urbane ale Cretei și ale Greciei miceniene. În 1953, descoperirea unor sculpturi reprezentînd securi asemănătoare celor găsite în mormintele de la Micene și un pumnal de bronz a confirmat presupunerile referitoare la relațiile existente acum 3500 de ani între popoarele din insulele britanice și lumea mediteraneană.

Dintre pietrele albastre demontate, vreo 20 au fost remodelate și așezate într-un șir de formă ovală aproape de centru. Construcția a fost desăvîrșită în jurul anului 1400 î.e.n., după ce i s-au adăugat cercul de pietre albastre, dispuse între monoliții de gresie și potcoava de trilițI. Cea mai mare dintre pietre — Slaughter Stone — nu era altceva decît un simplu stîlp, care susținea marele trilit central și

Cam așa trebuie să fi fost transportate pe mare și pe uscat gigantice-cele pietre de la Stonehenge

care a fost mai apoi răsturnată. Numele i l-au dat arheologii care au crezut că monumentul ar fi fost opera druizilor și că piatra ar fi servit la executarea sacrificiilor (slaughter = ucidere, măcelărire — *n.r.*). Dar nici o dovadă nu confirmă această ipoteză. Druizii au existat în Anglia doar cu cîteva secole înainte de cucerirea romană, iar sanctuarul a fost construit cu peste o mie de ani înainte de venirea lui Cezar.

Enigma

Dar chiar dacă i se cunosc ctitorii, nici pînă azi nu se știe cărui scop i-a fost destinat ansamblul de blocuri monumentale de la Stonehenge. Există două teorii: potrivit uneia, a fost un loc de oficiere a ceremoniilor funerare și de îngropare a morților ; potrivit celeilalte, a fost un sanctuar închinat soarelui. Prima teorie pare mai întemeiată ; dar ipoteza nu se bizuie decît pe presupuneri și analogii, pornind de la faptul că majoritatea construcțiilor preistorice alcătuite din pietre dispuse circular s-au dovedit — în urma cercetărilor — a fi fost morminte.

Monumentul din Cîmpia Salisbury a înfruntat eroic scurgerea timpului, deși a fost supus, fără milă, unui neîntrerupt proces distructiv : în evul mediu a slujit drept „carieră de piatră" locuitorilor din Wessex ; apoi a furnizat piatră fermierilor din împrejurimi, pentru repararea drumurilor de care și a șoselelor. Nici turiștii amatori de amintiri, care-l vizitează astăzi, nu s-arată mai clemenți : pînă nu demult, li se punea chiar la dispoziție un mai pe care-l puteau folosi pentru a sparge bucăți de piatră și a le păstra în chip de „suvenir".

DOSARELE JUDICIARE ALE ISTORIEI

REABILITAREA IOANEI D'ARC

După un răgaz de mai bine de un sfert de secol, luptele dintre francezi și englezi din timpul Războiului de 100 de ani reîncepuseră. Urmările înfrîngerii de la Azincourt din 1415, ale incapacității militare și politice a curții și nobilimii franceze au fost deosebit de grele pentru Franța. Umilitorul tratat de la Troyes din 1420 deschisese perspectiva constituirii unui regat anglo-francez sub sceptrul regelui Angliei, perspectivă pe care englezii, în alianță cu ducele Burgundiei, se străduiau, pe calea armelor, s-o transforme în fapt. Pînă spre sfîrșitul deceniului al treilea, aproape tot teritoriul Franței de la nord de Loara ajunsese sub dominația anglo-burgundă. Regele legitim al Franței, Carol al VII-lea, stăpînea numai la sud de Loara, avîndu-și reședința la Bourges. Dar „regele de la Bourges", lipsit de suficiente mijloace materiale și militare, paralizat de inerție și înconjurat de o curte care prefera să sporovăiască cu englezii, părea copleșit de sarcina de a organiza și a conduce lupta de eliberare a țării. Poporul înțelegea însă să ducă în alt chip această luptă. În același deceniu al treilea, mii de țărani normanzi, cărora li se adăugau mici nobili de țară, se ridicau cu arma în mînă împotriva englezilor, iar răscoale și conjurații antiengleze izbucneau pe rînd la Paris, Rouen sau Le Mans.

În condițiile mișcării populare de eliberare care se manifesta tot mai viguros, Ioana d'Arc nu constituie deci o apariție singulară și miraculoasă, ci un caz semnificativ și, în același timp, o pildă dătătoare de noi nădejdi, o întruchipare simbolică a năzuinței mereu treze de libertate a poporului francez. Fire sensibilă și evlavioasă, martoră din copilărie a ororilor războiului și a rezistenței populare desfășurate împotriva englezilor și a burgunzilor în ținutul ei natal, Ioana și-a manifestat năzuința de a lupta pentru eliberarea Franței prin credința că ar fi primit misiunea divină de a izbăvi țara de dușmani. Faptul este explicabil dacă avem în vedere că, în condițiile gîndirii dominate atît de puternic de religie și de biserică și ale cumplitelor vremi de război, în care violența, jaful, pîrjolul și moartea se aflau la tot pasul, năzuințele de libertate, de dreptate și de pace îmbrăcau adesea o haină mistică.

La curtea lui Carol al VII-lea, unde Ioana a venit la începutul anului 1429, convingerile ei au fost considerate, după unele ezitări, a fi conforme preceptelor bisericii catolice, cu atît mai mult cu cît ele slujeau cauza eliberării Franței și a întăririi regalității franceze. Învelișul mistic al convingerilor Ioanei nu a schimbat însă cu nimic esența acțiunii sale. Însemnătatea și meritul de căpetenie al acțiunii Ioanei d'Arc au constat în faptul că, prin elanul insuflat, ea a restabilit, în cursul anilor 1429-1430, încrederea în justețea și în victoria luptei de eliberare a Franței de sub stăpînirea străină.

Englezii și partizanii lor din rîndurile francezilor „renegați", pentru a discredita pe Ioana d'Arc, cauza dreaptă pe care o slujea și regalitatea franceză, au făcut, în schimb, să circule ideea că Ioana ar fi o eretică și o vrăjitoare în slujba diavolului.

A demonstra o atare idee a fost, de altfel, și obiectivul de căpetenie al „procesului în materie de credință", dar cu un vădit scop politic, pe care, după capturarea ei, englezii și adepții lor i l-au înscenat în 1431; procesul s-a terminat cu sentința osîndei de ardere pe rug, executată grabnic la 30 mai același an [1].

După victoria finală a Franței, pentru care Ioana d'Arc își jertfise viața, procesul a fost reluat. „Procesul de reabilitare" din 1455-1456, redeschis din porunca lui Carol al VII-lea și cu asentimentul papii, nu urmărea însă numai a scoate la lumină adevărul și a anula o sentință de o părtinire flagrantă; o Ioană absolvită de stigmatul ereziei și restabilită în puritatea și în eroismul ei adevărat reprezenta și un vădit spor de prestigiu pentru monarhia în plină ascensiune a „regelui prea creștin" al Franței.

★

Bogatele materiale, păstrate în limba latină, ale celor două procese ale Ioanei d'Arc au fost selectate și republicate în traducere franceză [2], punîndu-se astfel la dispoziția unui cerc larg de cititori, într-o formă mai accesibilă decît a edițiilor erudite mai vechi, piesele de bază ale celor două procese.

Datele și scopurile acestor procese au făcut ca fiecare dintre ele să aibă trăsături aparte.

Procesul de condamnare, desfășurat în primele luni ale anului 1431 în Rouen-ul ocupat de englezi, a avut scopul deliberat de a o scoate, prin orice mijloace, pe Ioana d'Arc vinovată de erezie și de a pronunța o sentință de osîndire dinainte pregătită. De o parte, Ioana sigură de justețea cauzei pentru care lupta — eliberarea Franței — pildă de fermitate și curaj și, totodată, de surprinzătoare perspicacitate pentru o fată de la țară, neștiutoare de carte, în a face față înverșunaților săi judecători. De cealaltă parte, completul de judecată — oameni ai bisericii, magiștri universitari — avînd ca președinte pe Pierre Cauchon, episcop de Beauvais, partizani ai regelui Angliei și meșteri în a hărțui și a epuiza victima în interminabile interogatorii și prin subtile și viclene întrebări-capcană. De aceea, în funcție de natura unui atare „proces în materie de credință", materialele se referă, în marea lor majoritate, la aspecte religioase, menite a procura judecătorilor probele necesare unei condamnări a Ioanei ca eretică.

Procesul de reabilitare, desfășurat la Paris și la Rouen în 1455-1456 și menit a restabili adevărul, a fost precedat de o largă și minuțioasă anchetare a celor care o cunoscuseră pe Ioana la Domrémy, ca și în timpul luptelor cu englezii și al procesului de condamnare. Depozițiile lor constituie nu numai un material menit să restabilească adevărul în ceea ce privește inconsistența capetelor de acuzare și desfășurarea înscenării judiciare de condamnare, și să contribuie astfel la casarea sentinței, ci și un izvor deosebit de bogat și de prețios pentru cunoașterea reală și amănunțită a epopeei Ioanei d'Arc.

Consătenii din Domrémy ai Ioanei, referindu-se la perioada anterioară plecării ei din sat, povesteau că era o copilă bună, modestă și evlavioasă, care, ca și celelalte fiice de țărani, își ajuta părinții în ducerea gospodăriei: torcea cînepă și lînă, însoțea pe tatăl său la plug sau păzea în locul lui vitele pe cîmp.

Cei care au cunoscut-o în timpul venirii la curtea lui Carol al VII-lea de la Chinon și în timpul campaniilor împotriva englezilor din 1429-1430 — curteni, prelați, cavaleri, soldați, orășeni din Orléans-ul despresurat, femei — i-au înfățișat credința nestrămutată în victoria luptei de eliberare și în dreptatea misiunii pe care o avea de îndeplinit, eroismul de care a dat dovadă și elanul pe care îl insufla luptătorilor, modestia și bunătatea sa.

Martorii la procesul de condamnare au confirmat că englezii, fiind dușmanii Ioanei și avînd o mare teamă de ea, au deschis și organizat acest proces pentru a o da pe mîna călăului și, totodată, pentru a discredita regalitatea franceză care s-ar fi sprijinit în lupta împotriva Angliei pe o eretică. Astfel, martorul Pierre Bouchier considera că „englezilor le era mai multă frică de Ioana decît de tot restul oastei regelui Franței: acesta a fost, după părerea mea, motivul pentru care i-au făcut acest proces". Iar martorul Isambard de la Pierre declara că unul dintre judecători a spus că „numai Franța a fost scutită în trecut de monstruozitățile ereziei, dar ce monstru înfricoșător o copleșește azi, cînd vedem pe cel care se intitulează rege al Franței acordînd încredere unei schismatice, unei eretice și unei vrăjitoare, pentru a-și redobîndi regatul".

★

Pasajele care urmează, alese dintre materialele procesului de reabilitare, înfățișează episoade din anii 1429-1431, de la venirea Ioanei d'Arc la curtea lui Carol al VII-lea de la Chinon și pînă la arderea ei pe rug.

Conf. univ. dr. RADU MANOLESCU

NOBILUL LOUIS DE COUTES, SCUTIER, SENIOR DE NOUVION ȘI DE RUGLES. APROXIMATIV 42 DE ANI. INTEROGAT LA 3 APRILIE 1456

Cînd Ioana, însoțită de doi oameni, a venit la rege, la Chinon, eu aveam patrusprezece sau cincisprezece ani și eram în serviciul seniorului de Gaucourt, comandantul cetății Chinon. Ioana a fost dusă înaintea regelui. Am văzut-o ducîndu-se și întorcîndu-se de mai multe ori; i s-a dat ca locuință un turn din castelul Coudray; am stat acolo cu ea toată ziua; noaptea ea rămînea cu mai multe femei. Puțin timp după aceea, a fost condusă la Poitiers, apoi la Tours, la o femeie numită Lapau; acolo, seniorul duce d'Alençon i-a dat un cal pe care l-am văzut la doamna Lapau. Tot la Tours am fost încunoștințat că voi fi pajul Ioanei, împreună cu un oarecare Raymond; de atunci am însoțit-o, slujind-o ca un paj, de la Blois la Orléans și pînă în fața Parisului.

În timpul ședерii ei la Tours, Ioana a primit două armuri, iar regele i-a dat o haină. De la Tours s-a dus la Blois, însoțită de soldații regelui, toți cei care o întovărășeau avînd o mare încredere în ea. Ioana a rămas cîtva timp la Blois, nu mai țin minte cît, apoi s-a hotărît să plece din Blois și să se ducă la Orléans, prin Sologne; a plecat echipată în întregime și însoțită de soldați.

[1] Există și ipoteza că Ioana d'Arc n-ar fi fost arsă pe rug.

[2] *Le Procès de condamnation et le Procès de réhabilitation de Jeanne d'Arc.* Traduits, présentés et annotés par Raymond Oursel. Editions Denoël, Paris, 1959.

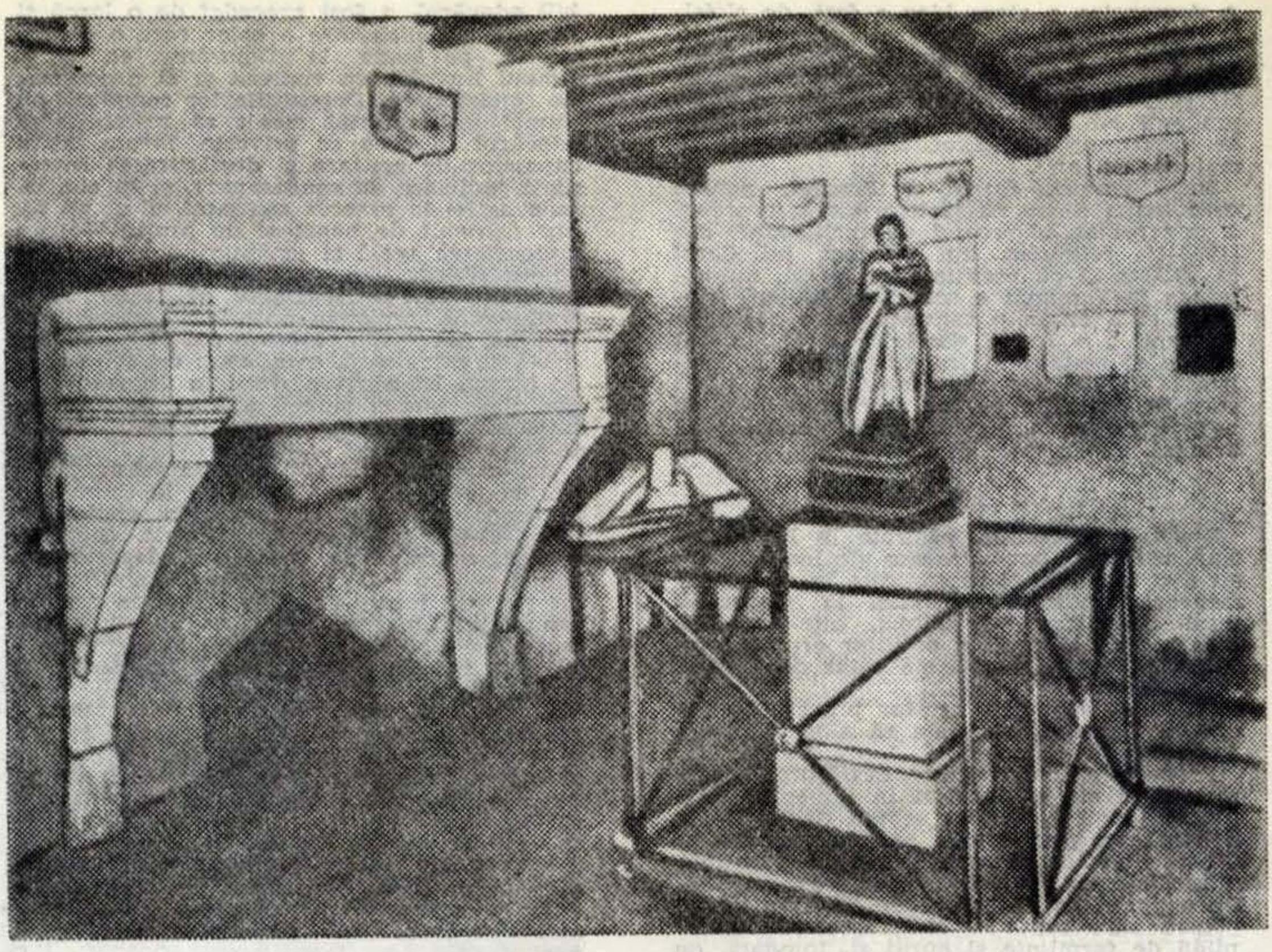

Camera Ioanei din casa de la Domrémy

Cînd am ajuns în apropiere de Orléans, din direcţia Sologne, Ioana, eu şi mai mulţi am fost îndreptaţi dincolo de Loara, în partea unde se afla cetatea Orléans, şi de acolo am putut intra în oraş. Ioana era frîntă de oboseală din cauza acestui drum, căci dormise în armură în timpul nopţii care a precedat plecarea din Blois. La Orléans a locuit la trezorierul oraşului.

În ziua care a urmat intrării noastre în oraş, Ioana s-a dus să-l viziteze pe seniorul d'Orléans Bastardul şi a stat de vorbă cu el ; la întoarcere a fost foarte mîniată de hotărîrea ce se luase, anume de a nu se ataca chiar în acea zi. Şi totuşi s-a dus la un fort ce se afla în mîinile oamenilor regelui, faţă în faţă cu un altul deţinut de englezi ; acolo a schimbat cîteva cuvinte cu englezii, strigîndu-le să se întoarcă în ţara lor, că dacă nu, ea îi va izgoni ; la care, un oarecare Bastard de Granville i-a răspuns cu tot soiul de injurii, întrebînd-o dacă cineva îşi putea închipui că englezii se vor preda unei femei. După care Ioana s-a întors la gazda ei şi a urcat în cameră ; am crezut că se va culca. Dar aproape numaidecît a coborît şi mi-a spus : „Ah, voinice, să nu crezi că am să las să se verse sînge francez !“ Mi-a poruncit să-i aduc calul şi ea s-a îmbrăcat cu ajutorul stăpînei acelei case şi al fiicei ei, aşa că în clipa cînd eu m-am întors era gata ; mi-a spus să-i aduc stindardul care se afla sus ; i l-am dat pe fereastră. Imediat după aceea a plecat în grabă la poarta Bourgogne ; gazda mi-a spus să mă duc după ea, ceea ce am şi făcut.

S-a produs atunci o încăierare în direcţia Saint-Loup şi fortul a fost cucerit ; Ioana a întîlnit cîţiva francezi răniţi şi a fost tulburată şi mîniată din această cauză ; englezii se pregăteau să se apere ; la sosirea Ioanei, francezii au început s-o aclame, şi fortăreaţa Saint-Loup a fost luată.

În ziua următoare, pe la ora trei, oamenii seniorului nostru regele au trecut rîul cu bărcile, ca să atace fortul Saint-Jean-le-Blanc ; francezii au pus mîna pe fort, precum şi pe fortăreaţa Célestins. Ioana a trecut cu ei fluviul Loara, şi eu am însoţit-o, apoi m-am întors la Orléans. A doua zi, împotriva părerii mai multor seniori care se temeau că ea îi va primejdui pe oamenii regelui, Ioana a pus să se deschidă poarta Bourgogne şi o portiţă pe o latură a marelui turn şi a trecut apa cu soldaţii pentru a ataca fortăreaţa Pont, care era atunci în mîinile englezilor. Oamenii regelui au izbutit să susţină atacul de la prima oră din zori pînă noaptea ; Ioana a fost rănită ; a trebuit să i se

scoată armura, ca să i se îngrijească rana ; după ce a fost pansată, s-a echipat și a pornit din nou la atac.

Spre seară, oamenii regelui nu izbutiseră să facă nimic, și noaptea era foarte aproape ; nu mai nădăjduiau să pună mîna pe fort. Cu toate acestea, Ioana persevera și le promitea că îl vor cuceri negreșit în ziua aceea. Soldații regelui s-au pregătit atunci de un nou asalt ; englezii, îngroziți, n-au mai încercat să se opună cîtuși de puțin. A doua zi de dimineață, toată armata de asediu a englezilor s-a retras spre Beaugency și Meung. Trupele regale, împreună cu Ioana, s-au luat după ei ; ajunși acolo, ne-am pus de acord pentru predarea orașului Beaugency sau pentru luptă ; or, chiar în ziua bătăliei, englezii au abandonat orașul ; oamenii regelui, împreună cu Ioana i-au urmărit ; La Hire a condus avangarda : Ioana s-a supărat ; voia ca ei să-i fie încredințată avangarda. Soldații s-au comportat atît de bine, încît La Hire i-a izbit pe englezi, și francezii au dobîndit victoria : aproape toți adversarii au fost uciși.

Apoi, însoțită de oamenii regelui, Ioana s-a îndreptat spre Jargeau, luîndu-l cu asalt ; au fost făcuți mulți prizonieri dintre englezi. După despresurarea orașului Orléans și după aceste izbînzi, Ioana s-a dus cu soldații la rege, care se afla pe atunci la Tours, și s-a luat hotărîrea ca regele să meargă la Reims pentru încoronare. În fruntea armatei și însoțit de Ioana, regele s-a îndreptat spre Troyes, care a capitulat, și de acolo la Châlons, care, de asemenea, s-a predat în mîinile regelui ; în sfîrșit am sosit la Reims, unde monseniorul nostru regele a fost încoronat.

NOBILUL SIMON BEAUCROIX, SCUTIER, CLERIC CĂSĂTORIT. APROXIMATIV 50 DE ANI. INTEROGAT LA 20 APRILIE 1456

Ioana avea groază de înjurături și de blesteme și făcea observații celor care comiteau astfel de lucruri ; în cursul campaniilor n-ar fi lăsat pe nici un om dintre ai ei să săvîrșească vreun jaf ; refuza să mănînce alimente pe care le știa de furat. Într-o zi, un scoțian i-a dat să înțeleagă că ea mîncase dintr-un vițel furat ; Ioana a fost tare supărată și a vrut să-l lovească.

Niciodată n-a acceptat ca femei stricate să meargă în mijlocul soldaților ; nici una dintre acestea n-ar fi îndrăznit să stea alături de ea ; pe toate cîte le întîlnea, le silea să plece, afară de cazul în care soldații ar fi vrut să se căsătorească cu unele dintre ele.

Era miloasă nu numai cu francezii, ci chiar și cu dușmanii ei. Știu aceasta, pentru că am fost multă vreme alături de ea.

Regele Franței, Carol al VII-lea, a cărui coroană a fost asigurată prin jertfa fecioarei din Orléans (portret contemporan de J. Fouquet — Muzeul Luvru)

VENERABILUL OM DE ȘTIINȚĂ, MAESTRUL JEAN BARBIN, DOCTOR ÎN LEGI, AVOCAT AL SENIORULUI NOSTRU REGELE LA CURTEA PARLAMENTULUI SĂU. 50 DE ANI. INTEROGAT LA 30 APRILIE

Cînd Ioana a sosit la Chinon în fața regelui, eu mă aflam la Poitiers ; am aflat că regele, cînd a văzut-o prima oară, n-a vrut să-i acorde încredere înainte de a pune să fie examinată de oamenii bisericii ; a dispus să se efectueze o anchetă în țara ei de origine, pentru a afla de unde era. A făcut să fie adusă la Poitiers pentru a fi interogată acolo. Un mare număr de oameni ai bisericii au venit s-o vadă și mai ales maestrul Pierre de Versailles, profesor de sfînta teologie. Mai mulți doctori dintre aceștia mi-au transmis că au examinat-o și i-au pus mai multe întrebări, la care ea le-a răspuns foarte bine, ca și cum ar fi fost un adevărat învățat. După examinări și interogatorii, s-a conchis, în cele din urmă, de către oamenii bisericii că în ea nu se afla nimic rău sau contrar credinței catolice ; luînd în considerare nevoia în care se afla pe atunci regele și regatul, deznădejdea în care căzuseră și el și supușii săi, savanții au fost de părere că regele se putea încrede în Ioana.

Ioana însufleţind soldaţii în timpul asediului fortului La Tourelle (tablou de Lenepven)

atac pentru că era sigură că nu va fi omorîtă ; ea răspundea că nu ştie dacă va fi sau nu omorîtă mai mult decît oricare alt soldat !

JEAN MARCEL, CETĂŢEAN ŞI ORĂŞEAN DIN PARIS. 56 DE ANI. INTEROGAT ÎN ACEEAŞI ZI

Iată tot ceea ce ştiu : locuiam la Rouen cînd Ioana a fost făcută prizonieră la Compiègne şi adusă la Rouen. Maestrul Pierre Cauchon era pe atunci episcop de Beauvais ; el a fost cel care a reclamat aducerea ei pentru a i se intenta proces ; dar care a fost scopul său ? Nu ştiu.

Într-una din numeroasele mele convorbiri cu maestrul Jean de Sauvage din ordinul fraţilor predicatori în legătură cu Ioana, l-am auzit spunînd că a asistat la procesul ei. Mi-a mărturisit că niciodată nu văzuse vreo femeie aşa de tînără care să le dea atîta bătaie de cap anchetatorilor ; se minuna tare de răspunsurile Ioanei şi de memoria ei : reţinea perfect tot ce spusese. Într-o zi, cînd grefierul repeta cu voce tare ceea ce scrisese, Ioana l-a făcut atent că ea nu răspunsese aşa şi s-a referit la cei care asistau ; toţi au confirmat acest fapt şi procesul-verbal a fost corectat.

ONESTA ŞI ÎNŢELEAPTA DOAMNĂ MARGUERITE LA TOUROULDE. VĂDUVA RĂPOSATULUI MAESTRU RENÉ DE BOULIGNY, FOST CONSILIER AL SENIORULUI NOSTRU REGELE. 64 DE ANI. INTEROGATĂ LA 30 APRILIE

Cînd Ioana a ajuns la Chinon înaintea regelui, eu eram la Bourges, unde se afla regina ; în vremea aceea, în regat şi în provinciile de sub supunerea regelui era o atît de mare mizerie şi lipsă de bani, încît ţi se făcea milă ; toţi supuşii regelui erau aproape disperaţi. Ştiu lucrul acesta pentru că pe atunci soţul meu era perceptor general ; punînd la un loc şi banii regelui şi ai săi, nu putea să adune nici patru scuzi. Oraşul Orléans era asediat de englezi şi nu se întrezărea nici o posibilitate de a-l salva.

În această situaţie disperată a apărut Ioana d'Arc.

Pe Ioana, totuşi, n-am văzut-o decît la întoarcerea ei de la Reims, unde fusese încoronat regele ; el a venit la Bourges unde se afla regina. Ioana a stat la mine trei săptămîni. Nu am văzut şi nici n-am constatat la ea nimic rău ; se comporta ca o catolică bună şi cinstită.

Se zvoniseră multe poveşti despre ea ; se spunea că nu se teme să meargă la

ILUSTRUL ŞI PREAPUTERNICUL PRINŢ ŞI SENIOR, MONSENIORUL JEAN, DUCE D'ALENÇON. APROXIMATIV 50 DE ANI. INTEROGAT LA 3 MAI 1456

...Ioana era o fată simplă şi naivă ; dar în chestiuni de război se pricepea bine atît în ceea ce priveşte ţinerea unei lănci cît şi în ceea ce priveşte concentrarea unei armate şi stabilirea unui dispozitiv, mai ales de artilerie ; toţi se mirau văzînd-o aranjînd toate cu atîta siguranţă şi destoinicie de parcă ar fi luat parte la războaie timp de douăzeci sau de treizeci de ani : îndeosebi la aşezarea artileriei se pricepea de minune.

SENIORUL HAIMOND DE MACY, CAVALER. APROXIMATIV 50 DE ANI. INTEROGAT LA 7 MAI 1456

Am făcut cunoştinţă cu Ioana pentru prima dată, cînd am văzut-o în temniţa castelului Beaurevoir, în care se afla deţinută în numele seniorului de Ligny ; am văzut-o de foarte multe ori în acea temniţă şi am vorbit deseori cu ea. Avea în cuvinte şi în purtări o ţinută onestă.

Apoi au dus-o la castelul din Rouen, într-o temniţă care dădea spre cîmpie ; în timpul cît a stat închisă acolo, contele de Ligny a venit şi el la Rouen ; l-am însoţit. Într-o zi, contele a vrut s-o vadă ; a venit la ea, întovărăşit de seniorii conţi de Warwick şi de Stauffort şi în prezenţa

Episcopul Pierre Cauchon. El a luptat din răsputeri pentru prinderea și condamnarea Ioanei (piatră tombală — Catedrala Lisieux)

cancelarului Angliei, pe atunci episcop de Thérouanne și care era chiar fratele contelui de Ligny ; și eu am fost acolo. El s-a adresat Ioanei și i-a spus : „Ioana, am venit să te eliberez contra plată, cu condiția să-mi făgăduiești că n-ai să mai iei armele împotriva noastră". Ea a răspuns : „Vă bateți joc de mine : știu bine că nu doriți să mă eliberați și nici nu puteți". A repetat de două ori, dar văzînd că el insista a adăugat : „Știu că englezii aceștia mă vor trimite la moarte închipuindu-și că după moartea mea vor cuceri regatul Franței ; dar chiar dacă ar fi o sută de mii de godoni[3] în plus și tot n-au să pună mîna pe regatul Franței !" Contele de Stauffort a fost atît de indignat, încît a tras pumnalul pînă la jumătate ca s-o lovească ; dar contele de Warwick l-a oprit.

SENIORUL GUILLAUME MANCHON, PREOT, GREFIER AL CURȚII ARHIEPISCOPALE DIN ROUEN, PREOT AL PAROHIEI SAINT-NICOLAS DIN ACEL ORAȘ. APROXIMATIV 60 DE ANI. INTEROGAT LA 12 MAI 1456

Am cunoscut-o pe Ioana în momentul cînd ea a fost adusă la Rouen ; se spunea că fusese făcută prizonieră pe teritoriul diocezei Beauvais ; pentru acest motiv, seniorul Pierre Cauchon, care era pe atunci episcop de Beauvais, s-a pretins judecător competent și a căutat din răsputeri să obțină ca ea să-i fie predată lui, scriindu-i în acest scop regelui Angliei și ducelui de Burgundia, care au sfîrșit prin a i-o preda, grație unei sume de o mie de lire sau scuzi și a unei rente anuale de o sută de lire, pe care regele Angliei a dat-o acelui soldat al ducelui de Burgundia care o făcuse prizonieră pe Ioana.

Apoi s-a pornit împotriva ei un proces în materie de credință ; eu, împreună cu Guillaume Boisguillaume, am fost grefieri ; în această calitate am cunoscut-o pe Ioana.

În cursul procesului, Ioana a fost copleșită cu o mulțime de întrebări de tot soiul ; aproape în fiecare dimineață era o ședință de interogatoriu, și asta dura aproape trei sau patru ore ; deseori judecătorii extrăgeau din declarațiile Ioanei unele chestiuni delicate și insidioase, asupra cărora o interogau din nou, după-amiază, timp de două sau trei ore. Foarte adesea se trecea de la un interogatoriu la altul, schimbîndu-se subiectul ; Ioana răspundea totuși cu perspicacitate ; avea o memorie excelentă ; de foarte multe ori spunea : „V-am mai răspuns cu altă ocazie".

La începutul procesului, în timpul interogatoriilor, existau niște grefieri ascunși în deschizătura ferestrelor, în spatele perdelelor ; cred că maestrul Nicolas Loyseleur se afla cu ei și îi supraveghea ce scriau ; ori scriau ce voiau ei, lăsînd deoparte justificările Ioanei.

Cînd procesul s-a terminat, am cerut deliberările maeștrilor și am făcut colaționarea ; s-a hotărît să se țină o predică acuzatei ; au dus-o într-o piață mică și i s-a dat ca sfătuitor pe maestrul Nicolas Loyseleur, care i-a spus : „Ioana, crede-mă, dacă dorești, vei fi salvată. Ia haine de femeie și fă ce ți se va recomanda ; dacă nu, ești în pericol de moarte. Dacă faci ceea ce-ți spun vei fi scăpată, vei avea

[3] *Godoni* — englezi.

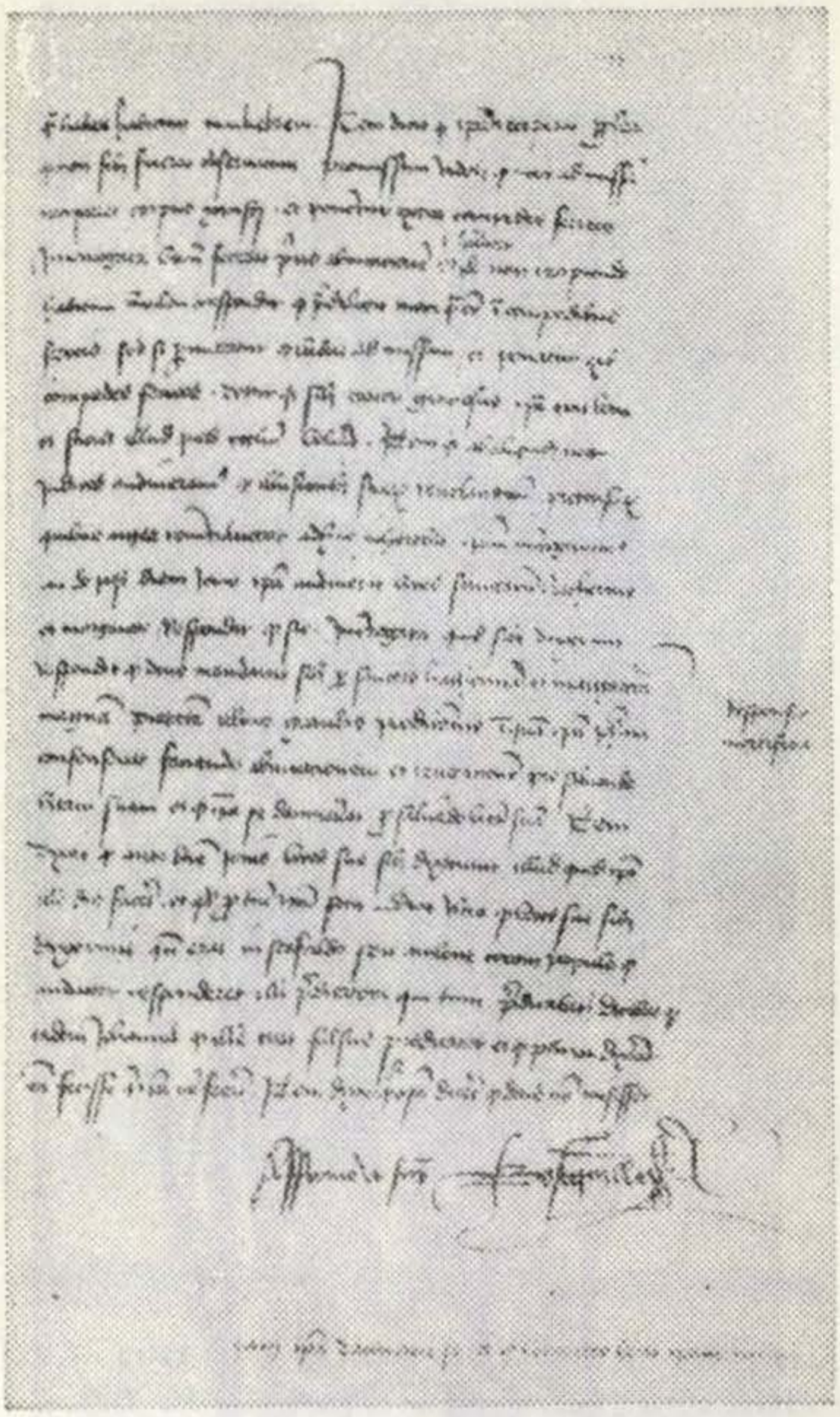

Filă din procesul de condamnare

mult bine și nu vei mai suferi nici un rău ; vei fi dată pe mîna bisericii".

Apoi au dus-o pe o estradă ; fuseseră redactate două sentințe, una de abjurare și alta de condamnare, pe care episcopul le avea în fața lui. El a început să citească sentința de condamnare, în timp ce maestrul Nicolas Loyseleur recomanda Ioanei să facă ce-i spusese el și să-și pună haine de femeie. A urmat apoi o scurtă pauză ; atunci un englez care se afla acolo i-a spus episcopului că era un trădător ; episcopul i-a răspuns că mințea. În timpul acesta, Ioana i-a încunoștințat că era gata să se supună bisericii ; atunci a fost pusă să pronunțe abjurarea, citindu-i-se formula ; nu știu dacă ea a repetat-o după cel care o citea sau a fost doar de acord cu ea ; cînd lectura s-a sfîrșit, zîmbea.

Călăul era acolo, cu o căruță, așteptînd să-i fie dată ca s-o ardă pe rug.

În ceea ce mă privește, eu nu am văzut cînd s-a alcătuit scrisoarea de abjurare ; a fost redactată după ce s-au sfîrșit deliberările și înainte ca tribunalul să ajungă la locul unde s-a ținut predica ; nu-mi amintesc să i se fi arătat Ioanei conținutul cedulei de abjurare, nici să-i fi fost aplicată sau măcar să-i fi fost citită înainte de momentul abjurării. Prin sentința aceea Ioana era condamnată la închisoare pe viață.

În duminica următoare mi s-a dat ordin de către episcop și de către contele de Warwick să vin la castelul din Rouen : se spunea că Ioana recăzuse în erezie și că-și pusese din nou haine bărbătești ; cînd am ajuns la curte, englezii, care erau acolo în număr de cincizeci, înarmați, au sărit pe noi, numindu-ne trădători și strigînd că nu am procedat bine în cursul procesului. N-am izbutit să scăpăm din mîinile lor decît cu mare greutate și tremurînd ; erau furioși, cred, pentru că Ioana nu fusese arsă după prima predică.

Luni, din ordinul episcopului și al contelui, am venit la castel, în care n-aș fi îndrăznit niciodată să intru, după emoția din ajun, fără protecția contelui de Warwick ; el m-a condus în temniță ; i-am găsit acolo pe judecători și pe alții în număr mic. Au întrebat-o pe Ioana, în prezența mea, de ce își luase din nou hainele acelea de bărbat. Ea le-a răspuns că făcuse acest lucru ca să-și apere integritatea ; judecătorii, a amintit ea, îi promiseseră să o predea bisericii, care urma să

În așteptarea sentinței tribunalului (desen de Bénouville)

o ţină într-o închisoare ecleziastică şi să lase pe o femeie să stea cu ea ; dacă judecătorii doreau să o pună într-un loc sigur, în care nu avea de ce se teme, ea era gata să-şi ia hainele de femeie. Toate acestea se află în procesul-verbal. Cît despre rest, ea a spus că nu înţelesese nimic din ceea ce se spunea în formula de abjurare ; tot ce făcuse fusese de teama focului, căci văzuse călăul pregătit.

SENIORUL JEAN MASSIEU, PREOT LA BISERICA SAINT-CANDÉ-LE-VIEUX DIN ROUEN. APROXIMATIV 50 DE ANI. INTEROGAT LA 12 MAI 1456

Pentru procesul ce a fost pornit împotriva ei eu am fost instituit „executor al mandatelor" ; eram pe atunci decan al creştinătăţii din Rouen. Aveam sarcina să-i convoc pe consilieri, să o duc pe Ioana la tribunal şi să o aduc înapoi ; a trebuit să emit împotriva ei mai multe mandate şi să o citez în justiţie ; de aici am avut ocazia să fiu cu ea foarte familiar.

Ioana se afla la castelul din Rouen, într-o cameră la mezanin, la care se ajungea pe o scară cu opt trepte ; acolo era un pat în care dormea şi un butuc de lemn de care era fixat un lanţ de fier, care slujea ca s-o lege cu picioarele în piedici ; lanţul avea o închizătoare, plasată pe bucata de lemn. În încăpere erau cinci englezi de condiţie mizerabilă, nişte „derbedei", care o păzeau ; aceştia doreau moartea Ioanei şi îşi băteau tot timpul joc de ea.

Am aflat de la fierarul Étienne Castille că acesta a confecţionat o cuşcă de fier ca s-o închidă pe Ioana în picioare ; aşa a stat ea din ziua sosirii la Rouen pînă la deschiderea procesului.

În timpul interogatoriilor, pe lîngă judecători se mai aflau şi şase asesori, care-i puneau şi ei întrebări. Uneori, în timp ce Ioana răspundea unuia, altul o întrerupea, aşa că de mai multe ori ea a trebuit să spună anchetatorilor : „Ah, domnilor, întrebaţi-mă pe rînd".

Cît priveşte abjurarea, iată ceea ce ştiu : cînd maestrul Nicolas Érard şi-a ţinut predica la cimitirul Saint-Ouen, predicatorul ţinea în mînă o cedulă de abjurare şi i-a spus Ioanei : „Vei abjura şi vei semna această cedulă". Mi-a dat să citesc cedula şi am citit-o în faţa ei. Îmi amintesc foarte bine că în această cedulă era scris că ea nu va mai purta arme, haine bărbăteşti şi părul tuns şi încă multe alte lucruri. Şi-mi amintesc că cedula aceea conţinea vreo opt rînduri, nu mai mult.

În tot acest timp, eu am atras atenţia Ioanei asupra pericolului care o ameninţa semnînd acea cedulă ; îmi dădeam seama bine că ea nu o înţelesese şi nici nu pricepea iminenţa primejdiei. Maestrul Guillaume (Nicolas) Érard i-a spus : „Semnează, altfel vei muri în flăcări chiar azi". Ioana i-a răspuns că decît să fie arsă prefera să semneze. O dată cedula semnată, Ioana a întrebat pe promotor dacă va fi predată în mîinile bisericii şi unde va trebui să locuiască. Acesta i-a răspuns : „La castelul din Rouen !" Am dus-o acolo îmbrăcată în haine de femeie.

Fiind acuzată de recădere în erezie, ea a răspuns că, în timp ce dormea, paznicii i-au furat veşmintele femeieşti şi i-au pus în locul lor costumul ei de bărbat. Le-a cerut să-i dea înapoi hainele ca să se poată scula din pat. Ei au refuzat-o, spunînd că nu va avea decît acest costum bărbătesc. Ioana le-a răspuns că ei ştiau totuşi foarte bine că judecătorii îi interziseseră să-şi mai pună asemenea haine ; paznicii s-au încăpăţînat să-i înapoieze hainele de femeie ; pînă la urmă, Ioana a trebuit să îmbrace hainele de bărbat fără să le mai poată schimba ; în cursul acelei zile mai mulţi oameni au văzut-o în această ţinută ; de aceea ea a fost judecată pentru recădere în erezie. Au fost, într-adevăr, convocaţi mai mulţi judecători ca să constate faptul ; ea s-a justificat faţă de ei, repetînd întîmplarea ; unul dintre aceştia, maestrul André Marguerie, a fost în mare pericol, pentru că a spus : „Ar trebui să fie întrebată pentru care motiv s-a îmbrăcat din nou în haine bărbăteşti". Unul dintre englezi a agitat o lance pe care o avea la el, cu scopul de a-l lovi. Îngroziţi, maestrul Marguerie şi alţii au fugit de acolo.

Iar despre sentinţa finală şi moartea Ioanei, iată ceea ce ştiu : miercuri dimineaţa, în ziua morţii ei, fratele Martin Ladvenu a ascultat-o la spovedanie, apoi m-a trimis la monseniorul de Beauvais, ca să-i aduc la cunoştinţă că Ioana s-a spovedit şi a primit sfînta împărtăşanie. După aceasta, fratele Martin şi cu mine am dus-o îmbrăcată în veşminte de femeie pînă la locul supliciului. Pe drum ea scotea atîtea gemete, încît şi fratele Martin şi eu nu ne-am mai putut reţine plînsul. În piaţa Vieux-Marché o aştepta maestrul Nicolas Midi, care era însărcinat să-i ţină o predică. La sfîrşitul acestei predici, Midi i-a spus : „Du-te în pace, Ioana ; biserica nu poate să te mai apere şi te abandonează braţului secular".

Jean Fleury, care era diac al judecătorului civil şi scrib, ne-a spus mai tîrziu că, după propriile declaraţii ale călăului, acesta a constatat că, în ciuda arderii corpului, care a fost repede transformat în cenuşă, inima Ioanei a rămas intactă şi plină de sînge ; i s-a spus să adune cenuşa şi tot ce a mai rămas din ea şi să arunce totul în Sena. Ceea ce a şi făcut.

panoramic

Izvoare documentare ale Istoriei P.C.R.*

Cu apariţia recentului volum de **Documente din istoria partidului comunist şi a mişcării muncitoreşti revoluţionare din România. 1921—1924**, iniţiativa Institutului de studii istorice şi social-poli-

tice de pe lîngă C.C. al P.C.R. începe să se evidenţieze cu întreaga ei semnificaţie pentru exegeza istorică. Adăugîndu-se celor trei volume editate anterior, a căror tematică se circumscrie temporal în perioada 1893—1921, noul volum de documente reprezintă o autentică antologie a vieţii interne şi a activităţii P.C.R. în primii ani de după crearea sa.

Atît pentru cititorul interesat de literatura istorică şi social-politică cît şi pentru cercetătorul avizat, volumul la care ne referim se impune în mod cu totul deosebit. Însăşi editarea documentelor din această perioadă, selecţionate după criterii riguroase este un act de înaltă valoare ştiinţifică. Această apariţie sporeşte interesul legitim privind activitatea complexă şi lupta eroică a Partidului Comunist Român.

Inscriindu-se în aria preocupărilor de cercetare sistematică şi aprofundată a istoriei partidului nostru, de oglindire veridică a realităţilor istorice, volumul recent publicat elimină — aşa cum precizează **Prefaţa** — carenţe ale unor încercări mai vechi în acest domeniu de preocupări, cum ar fi prezentarea unor materiale din unghiuri de vedere înguste sau selecţionate după criterii unilaterale.

Interesul deosebit pe care-l suscită această apariţie nu este greu de evidenţiat. Ar fi poate suficient să amintim că volumul pune la îndemîna celor interesaţi piesele de bază — multe inedite — ale cercetării unei etape importante din istoria P.C.R., reperele obiective ale procesului de afirmare a partidului în primii săi ani de existenţă. În cele peste 800 de pagini ale volumului sînt ordonate cronologic 324 de documente, între care rapoartele şi rezoluţiile Congresului al II-lea al P.C.R. (1922), rapoarte şi dări de seamă, manifeste programatice, informări şi procese-verbale, emanate de la conducerea partidului sau a secţiunilor locale ale P.C.R. Totodată, volumul ilustrează — cu documente de primă însemnătate — activitatea organizaţiei comuniste a tineretului, a sindicatelor şi a altor organizaţii muncitoreşti aflate sub îndrumarea şi înrîurirea P.C.R.

Criteriul prezentării cronologice a documentelor are, desigur, — cînd este vorba de atare lucrări — multiple virtuţi ; în cadrul volumului pe care-l prezentăm, ele sînt integral evidenţiate, chiar dacă, pe alocuri, pe bună dreptate, autorii au luat în considerare şi necesităţi de alt ordin.

O apreciere aparte se cuvine calităţii aparatului ştiinţific al volumului, în primul rînd **Adnotările** (peste 160), care explicitează cu competenţă conţinutul unor documente.

C.B.

* **Documente din istoria partidului comunist şi a mişcării muncitoreşti revoluţionare din România. 1921—1924**, Editura politică, 1970.

Ostaşii libertăţii

In numele libertăţii şi prieteniei, Eroul de la Tiszalök, Oameni în alb, Drum peste ape sînt titlurile unor lucrări apărute recent în Editura militară, închinate eroismului, abnegaţiei şi spiritului de jertfă al ostaşilor români, participanţi activi la războiul antihitlerist.

Prima dintre lucrările amintite, elaborată de Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., înmănunchează un bogat material (documente, extrase din presă, amintiri) despre participarea României la eliberarea Ungariei de sub jugul fascist şi a fost pregătită de un colectiv format din dr. Gheorghe Zaharia, locotenent-colonel Petre Ilie, Maria Tălăngescu, Gheorghe David şi Costachi Mîndru.

Cea de-a doua lucrare înfăţişează luminoasa figură a unuia dintre cei mai cunos-

cuți eroi ai războiului antihitlerist, soldatul pontonier Eftimie Croitoru, a cărui faptă de vitejie a devenit un simbol al eroismului ostașului român ; autor — colonel Gheorghe Bejancu.

Cartea **Oameni în alb,** semnată de Ion Maxim, este consacrată personalului medico-sanitar care, în timpul aprigelor încleștări, s-a aflat în linia întîia de luptă pentru a alina suferințe și a salva vieți. Sînt pagini care prezintă momente de înaltă trăire patriotică, de dăruire totală pentru nobilul ideal al libertății și demnității umane.

Colonelul în rezervă Vasile Andreescu, în cele peste 200 de pagini ale cărții pe care o semnează, scoate în evidență un mare adevăr : drumul biruinței asupra fascismului a fost de multe ori și un **drum peste ape,** născut din truda, elanul și eroismul pontonierilor români, care, sub ploaia de foc, pe ger și furtună, au grăbit ceasul victoriei.

M. Ș.

O interesantă incursiune în cronologia dezarmării *

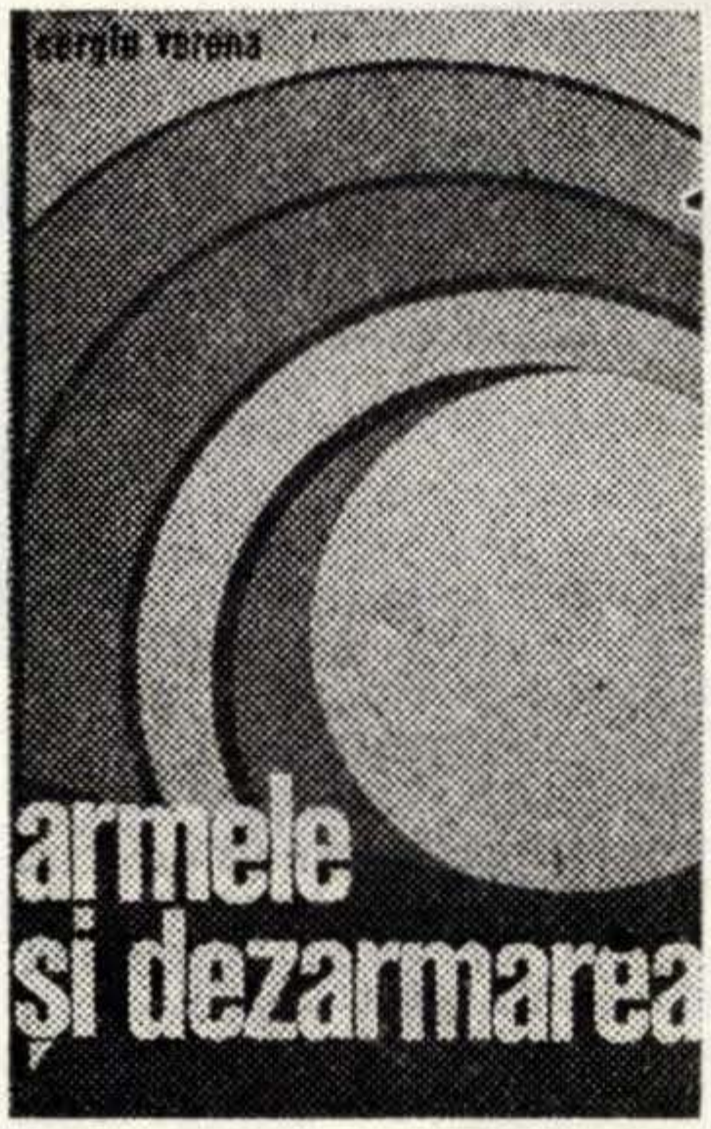

Năzuință străveche și firească a omenirii, ideea eliminării războaielor din viața societății și-a croit drum larg în conștiința popoarelor. În lumea contemporană, atît de suprasaturată de mijloace de distrugere, dezarmarea se înscrie ca o preocupare majoră în viața internațională, ocupînd o poziție prioritară în ierarhia dosarelor politice.

Acestei teme, cu numeroasele ei conexiuni istorice, politice, strategice, cu întinsa ei problematică social-economică, îi este consacrată lucrarea publicistului Sergiu Verona.

Interesantă prin însăși importanța temei pe care o abordează, lucrarea reține atenția cititorului și prin paginile consacrate analizei evoluției istorice a forței distructive și a influenței pe care dezvoltarea armelor o are asupra societății, a acțiunilor întreprinse de-a lungul anilor acestui secol pentru lichidarea stocurilor de armament. Incursiunea pe care autorul o face în cronologia luptei pentru dezarmare conturează și mai limpede tabloul uriașelor eforturi ce se depun în zilele noastre — cu menționarea multilaterală a contribuției României — pentru a se pune capăt odiseei înarmărilor, așa cum preconizează numeroase din opiniile exprimate prin intermediul acestui volum.

V. B.

* Sergiu Verona, **Armele și dezarmarea,** Editura politică, 1970.

Artă veche românească *

Pictura ctitoriilor de zid din Transilvania, spre deosebire de arhitectura acelorași monumente, nu a fost decît în parte cercetată : nici un ansamblu nu s-a păstrat integral, multe au dispărut, iar cele rămase prezintă, nu o dată, numeroase prefaceri datorate timpului și oamenilor. Lucrarea cercetătorului Vasile Drăguț vine să împlinească un gol în literatura de specialitate, fiind prima sinteză a picturii vechi românești din Transilvania secolelor XIV-XVI, sinteză în care analiza atentă a mărturiilor de artă se îmbină cu determinarea trăsăturilor definitorii ale fiecărei etape de evoluție.

Cîteva constatări se impun cititorului.

În primul rînd, marele număr de ctitorii de zid : 71 datînd din secolele XIV—XVI. Acestea sînt răspîndite pe o largă arie — Hunedoara, Bihor, Mureșul mijlociu, Banat, Maramureș —, arie ce va fi extinsă de viitoarele cercetări.

În al doilea rînd, corelarea cu factorii sociali. Feudalii români transilvăneni sînt comanditarii operelor care exprimă cerințele acestei clase pe plan artistic, clasă care nu avea la dispoziție, ca feudalii munteni sau moldoveni, resursele materiale și sprijinul important al unui stat propriu, dar care a demonstrat, concludent, apartenența la aceeași tradiție de cultură, de civilizație, ca și societatea românească de la sud și est de Carpați.

Cititorul desprinde, în al treilea rînd, etapele mari în evoluția picturii românești transilvănene : epoca artiștilor peregrini (secolul al XIV lea) ; aceea a primelor sinteze locale (între cca. 1390 și cca 1420) ; faza din secolul al XV-lea, cînd desprindem „statornice legături artistice cu Țara Românească" și „identitățile stilistice existente în picturile murale din cele două voievodate" ; noile sinteze locale (tot în secolul al XV-lea) ; opere din secolul al XVI-lea.

Conturarea personalității artistice a meșterilor — Ștefan de la Densuș este primul nume de zugrav român cunoscut pînă astăzi pe o pictură murală —, un indice iconografic, pe teme și monumente, o ilustrație amplă, de calitate, toate inedite, datorată lui Andrei Pănoiu și Vasile Drăguț, atestă, în plus, interesul lucrării.

D.C.G.

* Vasile Drăguț, **Pictura murală din Transilvania,** Editura meridiane, 1970.

DIN PRESA DE ACUM 100 DE ANI

TURNEU MATEI MILLO ÎN TRANSILVANIA

In momentele cînd aveam a pune acest număr al „Transilvaniei" sub presă, ne veni scirea pozitivă că artistul și dramaturgul național dl Matei Millo, acceptînd amicabila și frățiesca invitare ce i s-a făcut de aici, în cursul acestei săptămîni va veni, cu una societate puțin numeroasă, însă cu atît mai aleasă, spre a delecta pe publicul nostru cu una serie de representațiuni, partea cea mai mari originale, al căror subject este luat din viața noastră națională [...] Nu cumva dl Millo se va simți sau nu îndemnat de a mai sta și pe aiurea în vreo două-trei orașie mai mari din Transilvania, măcar numai pentru cîte două-trei representațiuni ?

Transilvania, 15 mai 1870

ANIVERSAREA UNUI MARE DOMN

Portretul lui Ștefan cel Mare. Dl Colonel A. G. Asaki a dedicat un frumos suvenir patrioților care se vor întruni cu ocazia serbării de amintire la mormîntul lui Ștefan cel Mare în 16 Aug. a.c. la mănăstirea Putna. Acest frumos suvenir este un portret al lui „Ștefan cel Mare", domnul suveran al Moldovei, de pe un desemn original aflător în biserica mănăstirii Putna (pictat) încă de fericitul G. Asaki la 1826. Salutăm pe dl Colonel Asaki pentru această patriotică ideie și tot ce regretăm este că menționatele portrete s-au tipărit în exemplare prea puține așa încît în decurs de cîteva zile s-au și petrecut toate.

Trompetta Carpaților, 16 iulie 1870

LICITAȚIE PENTRU UN POD

La 22 ale corentei se va ține licitație în sala ședințelor Primării, pentru reînființarea unui pod de lemn peste Dîmbovița, în strada Brîncovenesi [...] Doritori de a se însărcina cu această lucrare sunt încunoștiințați a veni la Primărie în arătata zi pe la 12 ore, pregătiți cu garanții valabile pentru concurență[...]

Pressa, 10 mai 1870

SIMPATIE PENTRU FRANȚA

Aflînd despre izbucnirea războiului franco-prusac, „spre a esprima simpatia față de Francia", un grup de bucureșteni trimit prefectului, la 7 iulie 1870, o adresă în care se arată printre altele :

Domnule Prefect,

...Mai mulți cetățeni din toate clasele societății au otărît a face o demonstrațiune d-a dreptul la Reprezentantele Franciei în România. Această demonstrațiune se va face astă seară, la 8 și jumătate ore. Ea va pleca din grădina Sf. George (actuala Piață 1848 — *n.r.*) ajunsă în Podul Mogoșoaiei (Calea Victoriei — *n.r.*), va sui această stradă pînă la Teatru (Teatrul Național — *n.r.*) și de acolo va apuca pe strade laterale spre consulatul general al Franciei.

Conformîndu-ne regulamentelor polițienesci, avem onoare, d-le Prefect, a vă da cunoștință despre această demonstrațiune.

Primiți, d-le Prefect, asigurarea deplinei noastre considerări.

Românul, 8 iulie 1870

Dar Prefectul interzice demonstrația

Metodele de guvernare ale lui Carol I depind de fluctuațiile politicii externe

Daracul, iulie 1870

MINISTERUL ÎNSĂ N-ARE TIMP S-ASCULTE

Plîngeri de tot soiul și d-ale-ndesate
Se-nalț din tot locul spre oarba dreptate.
Țipă, strigă lumea ; i s-a amărît
Să mai stea cu șireangul atîrnat de gît.

Ministerul însă n-are timp s-asculte
Asemenea plîngeri fiind foarte multe ;
Și nici nu se simte legat sau dator
Ca să aibă grijă de al țării dor.

. . . . . .

Constituțiunea, azi în bătătură
Arde ; fumu-i pute rău a dictatură ;
Și chiar un pheniх din cenușia ei
Se nasce Statutul și August în trei.

. . . . . .

Cei ce pustiiră și prădară sate,
Și se tolăniră în orice păcate
Din înalte funcții fost-au măturați ?
Aș !... Ei se cuvine a fi-naintați.

. . . . . .

Vezi guvernul d-astăzi nu-i cu mîna-n gură
Are mare pracsis, multă-nvățătură ;
Marafeturi sumă el scie de rost
Și dat judecății degeaba n-a fost !

Apoi chiar poruncă aspră cît se poate
De sus este dată organelor toate
Să nu se aleagă cum-va deputat
Vr-unul din cei care nu plac la Palat.

Ghimpele, 17 mai 1870

MIHAI VITEAZUL ȘI UNIREA DIN ANUL 1600

ION FLOARE din Tecuci ne cere cîteva precizări în legătură cu unirea celor trei țări române sub Mihai Viteazul.

Actul unirii **politice** a Țărilor române, înfăptuit de Mihai Viteazul (1599-1600), constituie, de bună seamă, o mare izbîndă, **la baza căreia a stat conștiința unității de neam și limbă a românilor și ideea luptei unite împotriva jugului otoman, pentru dobîndirea independenței.**

Desigur, Mihai a susținut interesele boierilor săi care au participat la cucerirea Transilvaniei, dar în sfatul țării el a introdus, alături de demnitari munteni (banul Mihalcea, banul Calotă, postelnicul Preda Buzescu etc.), și reprezentanți ai nobilimii locale, care au continuat să joace un rol important în conducerea țării. Mihai a păstrat dieta și, prin unele acțiuni, a căutat să-și apropie nobilimea transilvană.

Statul creat de Mihai a fost un **stat centralizat de tip feudal,** în care s-a păstrat în anumite limite organizarea separată a fiecăreia din cele trei țări române. Veacurile următoare, martore ale trezirii **conștiinței naționale** a poporului român, au știut să prețuiască fapta marelui voievod la adevărata ei valoare.

Iată și scurta bibliografie pe care ne-o solicitați : **N. IORGA, Conștiința națională românească de la Mihai Viteazul pînă astăzi,** în „Neamul românesc" 1920 ; **A. SACERDOȚEANU, E. VIRTOSU, Unirea românilor** (1599-1859-1918), București, 1938, iar din literatura istorică mai nouă : **Istoria României,** II, București, 1962 ; **Momente din istoria poporului român,** București, 1966 ; **I. IONAȘCU, Mihai Viteazul și unitatea politică a Țărilor române,** în volumul **Unitate și continuitate în istoria poporului român,** București, 1968 ; **MIRON CONSTANTINESCU, CONSTANTIN DAICOVICIU, ȘTEFAN PASCU, Istoria României. Compendiu,** București, 1969 ; **Istoria poporului român,** sub redacția acad. **ANDREI OȚETEA,** București, 1970 etc.

ARENDĂȘIA ȘI MIȘCAREA DIN 1821

C. BUZGA din **Șișești, jud. Mehedinți,** vrea să știe dacă arendășia poate fi considerată **una din cauzele mișcării revoluționare din anul 1821. Mai precis, dacă la acea dată se poate vorbi de relații de producție capitaliste în agricultura Țării Românești.**

Înainte de anul 1821, arendășia era destul de răspîndită în Țara Românească. Moșiile erau luate în arendă de către clăcași, ca și de arendași propriu-zis, de regulă persoane venite din afara satului.

Țăranii aserviți luau în arendă moșiile pe baza dreptului de **protimisis** (prioritate, în calitate de locuitori ai moșiei), stipulat în **Pravilniceasca condică** din 1780. Pe timpul cît țineau moșia în arendă erau scutiți de obligațiile feudale (clacă, dijmă etc.), ceea ce nu convenea marilor proprietari. De obicei, aceștia refuzau să-și arendeze pămîntul clăcașilor. În 1818, o dată cu introducerea **Pravilei lui Caragea,** dreptul țăranilor aserviți de a arenda moșii a fost desființat și exploatarea lor s-a accentuat.

Mult mai răspîndit, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea, era sistemul închirierii moșiilor de către proprietar unor arendași, în schimbul unei sume fixe, pe care aceștia o recuperau, cu vîrf și îndesat, prin exploatarea clăcașilor. Formele de exploatare a acestora din urmă erau variate. Ei erau obligați să facă munci gratuite, cele 12 zile de clacă li se cereau deodată (nu în patru anotimpuri), în anii neroditori trebuiau să suporte aceleași obligații ; în unele cazuri arendașii, la rîndul lor, arendau moșia, ceea ce sporea exploatarea țăranilor.

Și pînă în anul 1821 se întîlneau adesea cazuri de răzvrătire a clăcașilor împotriva proprietarilor și a arendașilor ; cerința lor, cel mai des menționată în documente, era alungarea arendașilor de pe moșii. Sub steagul lui Tudor Vladimirescu, clăcașii i-au urmărit cu înverșunare pe arendașii care săvîrșiseră abuzuri.

Pe moșiile arendate se folosea mînă de lucru salariată într-o măsură mai mare decît pe cele exploatate de proprietari, aceasta fiind un element important în pătrunderea relațiilor capitaliste în agricultură **(V. I. CORFUS, Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea,** București, 1969, p. 24-25, 36-41).

În legătură cu pătrunderea relațiilor de producție capitaliste în agricultură, în perioada respectivă, puteți consulta lucrările: **GH. GEORGESCU-BUZĂU, Descompunerea feudalismului și începuturile capitalismului în Țara Românească și Moldova,** București, 1959, și **S. COLUMBEANU, Caracterul exploatării feudale a țărănimii în deceniile anterioare răscoalei lui Tudor Vladimirescu (1800-1820),** în „Studii", XVI (1961), nr. 3 p. 571-590.

COLECȚIA „MAGAZIN ISTORIC"

Vă oferă :

ION VISTIRESCU din **București, str. Galați nr. 178, Sectorul 2** (nr. 6-9/1967 ; 1-12/1968 și 1-12/1969) ; IOSIF FODOR din **București, str. Cornelia nr. 9, tel. 41.18.26** (nr. 6, 10-12/1968) ; V. BĂLĂNESCU din **București, str. Vulturi** nr. 50, Sectorul 4, tel. 21.01.03 (colecția completă).

Doresc :

ION CEAUȘU din **com. Produlești, jud. Dîmbovița** (colecția pe anii 1967-1969, minus nr. 4-6/1969) ; MIHAI NUELEANU, **stația C.F.R. Pietrele Albe, jud. Gorj** (nr. 4/1967) ; ȘTEFAN CONSTANTIN din **com. Ovidiu, satul Lumina, jud. Constanța** (nr. 1-9/1967 ; 1-11/1968 și 1/1969) ; COSTEL MĂRINESCU din **Pitești, str. Traian nr. 22 bl. 1, et. III, ap. 89** (nr. 1/1968) ; LIVIU TITEI din **gara Mircea Vodă, of. poștal Medgidia, jud. Constanța** (nr. 2/1967); MĂRINICĂ NEAGOE din **com. Bîrla, satul Mîndra, jud. Argeș** (colecția pe anii 1967 și 1968).

Contents

HARALAMB ZINCĂ The Hour „H" (Feature Report of August the 23d, 1944) 2
I. FELEA A Family of Romanian Socialists: Păunescu 19
DUMITRU GANCIU Elena Filipovici 25
ROBERT S.LOPEZ Charlemagne, the Founder of a Frail Empire 26
TRAIAN FLOREA The Beginning of Romanian-Czechoslovak Diplomatic Relations 32
G.D. FLORESCU and **DAN PLEȘIA** Negru Vodă, a Real Historical Character (Opinions on the Foundation of Wallachia) ..37
GHEORGHE LUPU Galileo's Glory and Humiliation 43
N. PETREANU and **I. COMAN** Record of Romanian Political History. In the Spring of 1928 the National-Peasant Party on the Threshold of Power 48
ION IONAȘCU The Calendar in the History of Mankind 56
PAUL BARBU A Provincial Court of Michael the Brave 64
CONSTANTIN SCORPAN Ovid Was Right! (The Getes in Roman Dobrudja) 65
* Athens 1970. Our Interview with C.C. Giurescu on the Second International Congress of East-European Studies 70
GH. BULGĂR Romania in French Books 72
TIBERIU PAȘCANU Mozart's Murderer 74
ȘTEFAN T. EȘANU An Unknown Document Issued by Vlad the IInd (Vlad the Devil) in January 1437 77
AL.GH. SAVU From the Chronicle of Former Political Manners: the Profiteers 79
RICHARD J.K. ATKINSON The Giant Stones of Stonehenge 84
* Law Records of Historical Cases: The Rehabilitation Trial of Joan of Arc 88
* One Hundred Years ago in the Press 98

Sommaire

HARALAMB ZINCĂ Et ce fut l'heure „H" (Le reportage de la journée du 23 Août 1944) 2
I. FELEA Une famille de socialistes roumains: Păunescu ..19
DUMITRU GANCIU Elena Filipovici 25
ROBERT S. LOPEZ Charlemagne, le fondateur d'un empire fragile26
TRAIAN FLOREA Le début des relations diplomatiques roumano-tchécoslovaques.....32
G.D. FLORESCU et **DAN PLEȘIA** Negru Vodă, un personnage historique réel (opinions sur la fondation de la Valachie) 37
GHEORGHE LUPU La gloire et l'humiliation de Galilée 43
N. PETREANU et **I. COMAN** Fiche d'histoire politique roumaine. Au printemps 1928 le Parti National-Paysan aux portes de la puissance 48
ION IONAȘCU Le calendrier dans l'histoire de l'humanité 56
PAUL BARBU Une cour provinciale de Michel le Brave 64
CONSTANTIN SCORPAN Ovide avait raison! (Les Gètes dans la Dobroudja romaine) 65
* Athènes 1970. Notre interview avec C.C. Giurescu sur le Deuxième Congrès international d'études est-européennes 70
GH. BULGĂR La Roumanie dans des livres français 72
TIBERIU PAȘCANU L'assassin de Mozart 74
ȘTEFAN T. EȘANU Un document inconnu du temps de Vlad II le Diable (janvier 1437) 77
AL.GH. SAVU Chronique des anciennes moeurs politiques: les profiteurs 79
RICHARD J.K. ATKINSON Les pierres géantes de Stonehenge (Angleterre). 84
* Les dossiers judiciaires de l'histoire: le procès de réhabilitation de Jeanne d'Arc 88
* Dans la presse d'il y a cent ans 98

Содержание

ХАРАЛАМБ ЗИНКЭ И настал час (репортаж о событиях 23-го Августа 1944-го года).....2
И. ФЕЛЯ Семьи румынских социалистов: Паунеску 19
ДУМИТРУ ГАНЧУ Елена Филипович 25
РОБЕР С. ЛОПЕ Карл Великий, основатель хилой империи 26
ТРАЯН ФЛОРЯ Начало румынско-чехословацких дипломатических связей 32
Г.Д. ФЛОРЕСКУ и ДАН ПЛЕШИЯ Негру Водэ — реальный исторический персонаж (мнения об основании Валахии) 37
ГЕОРГЕ ЛУПУ Слава и унижение Галилея 43
Н. ПЕТРЯНУ и И. КОМАН Страница румынской политической истории. Весна 1928-го г.: Национально-Крестьянска партия подступает к власти 48
ИОН ИОНАШКУ Календарь в истории человечества 56
ПАУЛ БАРБУ Провинциальный двор Михаила Бравого..64
КОНСТАНТИН СКОРПАН Овидий был прав! (Геты в румынской Добрудже) 65
* Афины 1970: Наше интервью с К.К. Джуреску о Втором Международном Съезде по юго-восточным европейским исследованиям 70
Г.БУЛГЭР Румыния в французских книгах 72
ТИБЕРИУ ПАШКАНУ Убийца Моцарта 74
ШТЕФАН Т. ЕШАНУ Неизвестный документ со времён Влада II-го Дракул (январь 1437 г.) 77
А.Г. САВУ Из хроники политических нравов прошлого: обывательщина 79
РИЧАРД И.К. ЭТКИНСОН Огромные камни в Стонхендже (Англия) 84
* Уголовные досье истории процесс по реабилитации Жанны д'Арк 88
* Из публикаций столетней давности 98

Inhalt

HARALAMB ZINCĂ Die Stunde „H" (Reportage des 23. August 1944) 2
I. FELEA Eine Familie rumänischer Sozialisten: Păunescu 19
DUMITRU GANCIU Elena Filipovici 25
ROBERT S. LOPEZ Karl der Grosse, der Gründer eines schwankenden Reiches 26
TRAIAN FLOREA Die anfänge rumänisch-tschechoslowakischen diplomatischen Bezickungen 32
G.D. FLORESCU und **DAN PLEȘIA** Negru Vodă, eine wirkliche historische Person (Ansichten über die Gründung der Walachei) 37
GHEORGHE LUPU Galilei in seinem Ruhm und in seiner Demütigung 43
N. PETREANU und **I. COMAN** Frühling 1928: Die National-Tzărănistische Partei an der Schwelle der Macht. Ein Blatt der politischen Geschichte Rumäniens 48
ION IONAȘCU Der Kalender in der Geschichte der Menschheit 56
PAUL BARBU Eine Residenz Michael des Tapferen in der Provinz 64
CONSTANTIN SCORPAN Ovid hatte Recht! (Die Geten in der römischen Dobrudscha) 65
* Athen 1970. Unser Interview mit C.C. Giurescu über den 2. Internationalen Kongress für ost-europäische Studien 70
GH. BULGĂR Rumänien in französischen Büchern 72
TIBERIU PAȘCANU Mozarts Mörder 74
ȘTEFAN T. EȘANU Ein unbekanntes Dokument von Vlad dem II. (Vlad der Teufel) aus Januar 1437 77
AL. GH. SAVU Aus der Chronik politischer Sitten der Vergangenheit: die „Bratenpolitik" 79
RICHARD I.T. ATKINSON Die riesigen Steine von Stonehenge (England) 84
* Die Justizverfahren der Geschichte: der Prozess zur Rehabilitierung der Jeanne d'Arc 88
* Vor hundert Jahren in der Presse 98

ABONNEMENTS, CARTIMEX, Calea Victoriei 126, Bucarest, Roumanie: B.P. 134—135; Telex: 226

magazin istoric
București, str. Onești nr. 5. —
Sectorul 1, Oficiul poștal Nr. 1.
telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Dana Crivăț, Livia Dandara, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Maria Anca Pîrjol, Vasile Șimandan, Marian Ștefan.
SECRETARI DE REDACȚIE:
Valeriu Buduru și I. M. Ștefan.
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Dobre

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

CRESCENTII FILVIS CVM FVERIT MAGISTRAT
RE QVO GREGORIVS XIII PONTIFEX MAXIMVS A

COPERTA I : Radu Negru Basarab. Pictură pe sticlă. Muzeul Th. Aman, București. (**Negru Vodă — personaj istoric real,** pag. 37)

COPERTA II : Gh. Labin : Insurecția armată. (**Și a fost ora H,** pag. 2)

COPERTA III : Celebrarea evenimentului din 1582 : reforma calendarului iulian. (**Ceasornicul istoriei,** pag. 56)

COPERTA IV : Eroina sosește la curtea regală de la Chinon. Tapiserie din secolul al XV-lea. (**Reabilitarea Ioanei d'Arc,** pag. 88)

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă de cultură istorică. Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.